

**TARTU ÜLIKOOL
ÕIGUSTEADUSKOND
ÕIGUSINSTITUUT
KRIMINAALÕIGUSE, KRIMINOLOOGIA
JA KOGNITIIVSE PSÜHHOLOOGIA
ÕPPETOOL**

Avaliku õiguse instituut

Helen Sepp

**TAPA ERIKOOLI KASVANDIKE ÕIGUSRIKKUMISED JA
NENDE MÕJUTEGURID**

Bakalaureusetöö

Juhendaja: lektor, MA A. Markina

Tallinn 2009

Olen koostanud bakalaureusetöö iseseisvalt.
Kõik töö koostamisel kasutatud teiste autorite
tööd, olulised seisukohad, kirjandusallikad ja
mujalt pärinevad andmed on viidatud.

.....(töö autori allkiri ja kuupäev)

Töö vastab bakalaureusetööle esitatud nõuetele

.....(juhendaja allkiri ja kuupäev)

.....

Kaitsmisele lubatud.....(kuupäev)

Kaitsmiskomisjoni esimees.....(allkiri)

SISUKORD

SISSEJUHATUS	4
I ÕIGUSRIKKUMISTE MÕJUTEGURITEST	6
1.1. MÕISTETE DEFINITSIOONID	6
1.2. ÜLEVAADE ÕIGUSRIKKUMISTE SOTSIoloogILISTEST PÕHJUSTEST ..	7
1.3. KASVANDIKE SOTSIAALSED ÕIGUSRIKKUMISTE PÕHJUSED	12
<i>1.3.1. Varases eas lapse arengut ja sotsialiseerumist mõjutanud faktorid</i>	<i>13</i>
<i>1.3.2. Erikool mõjutusvahendina kasvandike resotsialiseerimiseks</i>	<i>16</i>
II EMPIIRILINE OSA	21
2.1. UURIMUSE EESMÄRK JA METOODIKA	21
2.1.1. <i>Uurimuse eesmärk</i>	<i>21</i>
2.1.2. <i>Uurimuse hüpoteesid</i>	<i>21</i>
2.1.3. <i>Uurimuse meetodika</i>	<i>22</i>
2.1.4. <i>Valim</i>	<i>22</i>
2.2. TULEMUSED JA ANALÜÜS	23
2.2.1. Kasvandike õigusrikkumised	23
2.2.1.1. <i>Alkohol ja narkootikumid</i>	<i>23</i>
2.2.1.2. <i>Varavastased õigusrikkumised</i>	<i>24</i>
2.2.1.3. <i>Kasvandike sõprade õigusrikkumised</i>	<i>27</i>
2.2.2. Õigusrikkumiste seos sotsiaalsete sidemetega	30
2.2.2.1. <i>Perekond ja vanemad</i>	<i>30</i>
2.2.2.2. <i>Majanduslik olukord</i>	<i>32</i>
2.2.2.3. <i>Vaba aeg</i>	<i>32</i>
2.2.2.4. <i>Kool</i>	<i>35</i>
2.2.2.5. <i>Naabruskond</i>	<i>38</i>
III ETTEPANEKUD ERIKOOLI SÜSTEEMI REFORMEERIMISEKS	40
3.1. <i>Erikooli kasvandike diferentseerimine</i>	<i>40</i>
3.2. <i>Sotsiaaltöö kasutusest uues loodavas erikooli süsteemis</i>	<i>44</i>
3.3. <i>Erinevate teraapiate ja grupitöö kasutusest uues loodavas erikooli süsteemis</i>	<i>46</i>
KOKKUVÕTE	50
RESUMÉ: OFFENCES OF TAPA'S SPECIAL SCHOOL STUDENTS AND INFLUENCE FACTORS THEREOF	51
KASUTATUD MATERJALIDE LOETELU	53
<i>Kasutatud kirjandus</i>	<i>53</i>
<i>Kasutatud normatiivmaterjalid</i>	<i>55</i>
<i>Kasutatud arvutivõrgu versioonid</i>	<i>55</i>
<i>Trükis avaldamata allikad</i>	<i>56</i>
LISA: KÜSIMUSTIK	57

SISSEJUHATUS

„Vaadates paremale või vasakule näeme kõikjal erinevaid inimesi. Igaühes on oma võlu, iseärasused ja probleemid. Meie seas on ka inimesi, kelle vajadused erinevad oluliselt teiste vajadustest: vajatakse rohkem aega, ruumi, eraldatust, hoolitsust, toetust jne.“¹ Üheks selliseks erivajadustega inimeste grupiks on ka erikooli kasvandikud.

Käesoleva töö eesmärgiks on välja selgitada ja saada ülevaade Tapa erikooli kasvandike õigusrikkumistest ja nende olulisematest mõjuteguritest, keskendudes vähem erikooli kui süsteemi olemusse ja selle reformeerimisele. Alaealiste õigusrikkumised ja nende põhjused ei ole muidugi valdkond, mis oleks jäänud eelnevalt tähelepanuta. Küll aga on teema aktuaalne, kuna varem ei ole keegi konkreetselt uurinud Tapa erikooli kasvandike õigusrikkumisi ja nendega kaasnevaid põhjuseid, kuid kui vaadata erikoolide kasvandike hilisemat aktiivset kriminaalset karjääri, on selleks kahtlemata tungiv vajadus olemas.

Erikooli legaaldefiniitsioon on esitatud alates 1. septembrist 1998.a. kehtima hakanud alaealiste mõjutusvahendi seaduse §-s 6, mille lg 1 sätestab: „Kasvatuse eritingimusi vajavate õpilaste kool on põhikooli- ja gümnaasiumiseaduse alusel moodustatud kool, kuhu õpilane suunatakse alaealiste komisjoni taotlusel kohtumääruse alusel.“² Erikooli puhul on tegu seega rangeima mõjutusvahendiga alaealistele õigusrikkujatele, mille kohta on Eestis tehtud vaid üks ulatuslikum uuring: Jüri Saar, Eesti 1985-1999 longituudiuurimuse andmetel.³ Selles tõdetakse, et erikooli suunamine prognoosib vaieldamatult kõige paremini pikaajalist ja raskete kuritegudega toimuvat kriminaalset karjääri. 55-st vaatluse all olnud erikoolis käinud inimesest oli 15 aasta möödudes karistamata vaid üks. Erikooli kasvandikku võiks aga defineerida, kui erivajadusega õpilast (esinevad käitumishälvikule omased tunnused, s.t konkreetses ühiskonnas aktsepteeritud normidest kõrvalekaldumised ning õigusrikkumised)⁴, kes on kohtumääruse alusel saadetud erikooli õppima.

¹ **Taimi Tulva**. Lapse heaolu Eestis: riskid ja valikud: artiklite kogumik. Lastekaitse Liit, Tallinna Ülikool, Tallinn: Folger Art, 2006, lk 73.

² **Alaealiste mõjutusvahendite seadus**. 28. jaanuar 1998. – RT I 1998, 17, 264; RT I 2006, 55, 405.

³ **Jüri Saar**. Õigusvastane käitumine alaealisena ja kriminaalsed karjäärid (Eesti 1985-1999 longituudiuurimuse andmetel), 2003, Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

⁴ **Matti Laine**. Sissejuhatus kriminoloogiasse ja hälbiva käitumise sotsioloogiasse. Eesti Riigikaitse Akadeemia, Vantaa: ankeinhoidon koulutuskeskus, 1997, lk 16.

Tulenevalt käesolevas töös kasutatud küsimustikust on koostatud ka töö ülesehitus, milles keskendutakse teorialle, et inimene ei sünni kurjategijaks, vaid kujuneb selleks teatud sotsialiseerumisprotsessi faktorite koosmõju resultaadina. Töö teoreetilises osas antakse üldine ülevaade sotsiaalsetest õigusrikkumiste põhjustest, seejärel tuuakse välja kaks konkreetset sotsiaalset faktorit, mis võiksid kõige enam mõjutada kasvandike kujunemist kriminaalseteks isiksusteks – nendeks on lapsepõlve arengut mõjutanud faktorid ning erikooli mõju, mis oleks ühtlasi ka üheks töös püstitatud hüpoteesidest. Teiste teooriate (nt geneetilised õigusrikkumiste põhjused) kõrvalejätmist võib põhjendada aga sellega, et neil ei ole niisugust tähtsust käesoleva töö seisukohast kui sobivaks arvatud teorial. Empiirilise uurimuse meetodiks on küsimustik, mille täpsemad eesmärgid ja hüpoteesid on välja toodud lk 21-22.

Bakalaureusetöö koosneb sissejuhatausest, kolmest peatükist, millised omakorda on jaotatud alapeatükkideks (esimene peatükk jaguneb kolmeks alapeatükiks, teine peatükk jaguneb kaheks alapeatükiks ning kolmas peatükk jaguneb kolmeks alapeatükiks), kokkuvõttest, inglise keelsest resümeeist, kasutatud materjalide loetelust ja lisast küsimustiku näol.

Esimeses peatükis käsitletakse uurimisprobleemi teoreetilise raamistiku kontekstis, kus analüüsitakse ja kõrvutatakse õiguskirjanduses avaldatud erinevaid õigusteoreetilisi seisukohti antud töös esile kerkinud probleemide kontekstis. Teises peatükis tuuakse ülevaade bakalaureusetöö teostamisel kasutatud uurimis- ja andmekogumismeetodist, seejärel avatakse uurimistulemused ja nende analüüs võrreldes neid olemasolevate empiiriliste andmetega. Käesoleva empiirilise uurimuse tulemused annavad kahtlemata olulist infot mõistmaks antisotsiaalse käitumisega noorukeid kui ka võimaluse efektiivistamiseks preventiivset- ja sekkumistööd laste ja noorukite kohtlemisel. Kolmandas peatükis otsitakse aga esimeses ja teises peatükis käsitletud probleemidele konkreetseid võimalikke lahendusi.

Allikatena on kasutatud küsimustiku tulemusi, vastavasisulist õiguskirjandust, artikleid kirjutavas meedias ning lisaks ka teiste autorite bakalaureuse- ja magistratöid. Töös toetutakse suures osas küsimustiku tulemuste kontrollile ning seega ei ole autori seisukohad üksnes oletused ja subjektiivsed arvamused, vaid kontrollitud hüpoteesid.

Minu suur tänu kuulub juhendajale, Tapa erikooli direktorile, erikooli õpetajatele ning tublidele ankeetidele vastajatele, sest tänu neile see ettevõtmine õnnestus.

I ÕIGUSRIKKUMISTE MÕJUTEGURITEST

1.1. MÕISTETE DEFINITSIOONID

Olles teadlik juba erikooli ja seal õppiva/elava kasvandiku mõistetest, siis on töö seisukohalt äärmiselt oluline defineerida veel mõningad mõisted, mida töös sagedamini kasutatakse.

Kui räägime erikooli kasvandikest, siis üheks selliseks mõisteks, millest peab aru saama, on kahtlemata deviantne isik. Deviant on teise sõnaga hälvik, kuigi tegelikult ei ole see mõiste nii lihtne, kui paistab. Üldiselt defineeritakse deviantsust, kui iga käitumist või väljanägemist, mis ei ole sotsiaalselt aktsepteeritav/levinud ning taolise erinevuse viljelejad mõistetakse süüdi, kuna see väljub normidest ja üldise grupi ootustest. Samas võiks aga küsida, mis on siis need tunnustatud standardid ja sotsiaalsed ootused, millest üle ei tohi astuda?⁵ Leian, et ühest vastust sellele ei ole, kuid üks on selge – kui räägime erikooli kasvandikest, siis nemad kuuluvad kahtlemata deviantide hulka, kes on sotsiaalsetest või normatiivsetest normidest üle astunud.

Kuna erikooli kasvandikud panevad toime rohkem või vähem õigusrikkumisi, siis on oluline mõista ka selle sisu: õigusrikkumine on õigusevastane tegu, objektiivse õiguse rikkumine, õigusnormides sätestatud keelatud, kohustatud või lubatud käitumisega vastuolus olev tegu, millega kaasneb kahjulik tagajärg.⁶

Lisaks sellele seostub erikooli kasvandikega paratamatult mõiste nagu antisotsiaalne käitumine. Antisotsiaalne käitumine on termin, millega iseloomustatakse eksternaliseeritud tegevuste alaklassi, kus rikutakse teiste inimeste või ühskonna õigusi. See termin ühendab nii avalikke (vastuhakk, kiusamine) kui ka varjatud (varastamine, uimastite kasutamine, omandi kahjustamine) käitumisakte.⁷ Kuidas see täpsemalt töös avaldub, see nähtub empiirilise osa raames, al lk 21.

⁵ **Charles H. McCaghy**. Deviant behavior: crime, conflict, and interest groups. Boston (Mass.) [etc.]: Pearson/Allyn and Bacon, c2008, page 5.

⁶ **Estern legal text**. Õigusrikkumine – Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://mt.legaltext.ee/estern/concept.asp?conceptID=1805&term=%C3%B5igusrikkumine>.

⁷ **Aira Lepik** ja **Katrin Poom-Valickis**. Sotsiaal- ja kasvatusteaduste dialoog ja ühishuvid: sotsiaal- ja kasvatusteaduste doktorantide I teaduskonverents 18.-19. aprillil 2002 TPÜ-s: artiklite kogumik. Tallinn: Tallinna Pedagoogikaülikooli Kirjastus, 2002 (Põltsamaa: Vali Press), lk 425.

1.2. ÜLEVAADE ÕIGUSRIKKUMISTE SOTSIOLOOGILISTEST PÕHJUSTEST

Alaealiste õigusrikkumiste põhjuseid liigitatakse tavaliselt kolmeks: individuaalsed; mikrosotsiaalsed ja makrosotsiaalsed. Individuaalne tase on keskendunud inimese iseloomu omadustele, nt kas see või teine omadus on inimesele kaasa sündinud või on see aja jooksul õpitud käitumine (bioloogilised ja psühholoogilised põhjused). Mikrosotsiaalne tase üritab välja selgitada, miks just sellised inimesed sooritavad õigusrikkumisi ja mitte teistsugused (kriminoloogid on siia alla paigutanud õigusrikkuja suhted perekonnaga ja grupi mõjud tema käitumisele). Makrosotsiaalsel tasandil mängivad olulist rolli sotsiaalne klass ja sotsiaalne koheziivsus (kokkukuulumine). Nt kuuluvad siia alla vaesus ja sotsiaalse kontrolli puudumine.⁸ Kolm peamist kuritegeliku käitumise põhjusgruppi on: sotsiaalsed (nt sotsiaalne klass, rahvus, rass, sugu, iseloom), individuaalsed (nt suhtumine kooli, koolikohustuse täitmine, sõbrad, grupp, vanemad ja järelevalve, vanemate lahutus) ja elukeskkondlikud ehk sotsiokultuurilised põhjused.⁹ Seega peetakse noorukite delinkventsuse ehk kuritegelikku kujunemist mõjutavateks teguriteks nii isiksusest tulenevaid individuaalseid iseärasusi kui ka väliskeskkonnast tulenevaid: nt eakaaslaste, kodu ja perekonnaga seotud riskifaktoreid.¹⁰

Käitumisprobleemide kujunemise põhjused jagatakse veel: eksternaalseteks (välimisteks) ja internaalseteks (sisemisteks) põhjusteks. Internaalsete põhjuste alla kuuluvad geneetiline eelsoodumus ning isiksuslikud iseärasused, eksternaalsete alla kuuluvad aga perekonna, kooli, eakaaslaste, massimeedia ja ühiskonna väärtuste ning muutustega seotud faktorid. Eeldatavasti on noortel seaduserikkujatel selliseid isiksuseomadusi, mille tõttu neil on teatud eeldused hälbivaks käitumiseks. Sellisteks eeldusteks on enamike autorite seisukohtade järgi: koleeriline ja melanhoolne temperament, orienteeritus lõbule ja oma vajaduste kohesele rahuldamisele, neurootilisus, madal frustratsioonitolerants, madalad vaimsed võimed, väline kontrollkese ja impulsiivsus.¹¹

Levinumad delinkventsust seletavad teooriad on veel bioloogilised ehk inimese kehatüübi, bioloogilise eripära ja geneetika kaudu delinkventsust põhjendavad teooriad; psühholoogilised teooriad, mis keskenduvad isiksuse normihälbelisele arengule; funktsionalistlikud teooriad, mis

⁸ **James W. Burfeind, Dawn Jeglum Bartusch.** Juvenile Delinquency: An Integrated Approach. Jones & Bartlett Publishers, 2005, page 8.

⁹ **Farrington, D.** Individual, family and peer factors in the development of delinquency, 1996; Rutter & Giller, 1984; Loeber, 1990, viidatud läbi **Kristi Kõiv.** Antisotsiaalse käitumisega õpilased: artiklite kogumik (II), 2003, Tartu: Eesti Lastekaitse Liit, lk 101-102.

¹⁰ *Ibid.*, viidatud läbi **Kristi Kõiv.** Antisotsiaalse käitumisega õpilased: artiklite kogumik (I), 2003, Tartu: Eesti Lastekaitse Liit, lk 110.

¹¹ **Petersell, O.** Delinquency and Reaction in a Transition Society. The Case of Estonia 1997, viidatud läbi **Jane Ude.** Töö alaealiste seaduserikkujatega Tartu Maakohtu kriminaalhooldusosakonnas. Bakalaureusetöö. Tartu, 2001, lk 7.

uurivad, kuidas iga ühiskonna element mõjutab kogu ühiskonna toimimist tervikuna ja rõhutavad, et delinkventsus on ühiskonna toimimiseks hädavajalik; interaktsionalistlikud teooriad toetuvad klassikalistele isiksusesotsioloogia teooriatele. Siia kuuluvad õppimis-, sildistamis- ja kontrolliteooriad; fenomenoloogilised teooriad, milliste esindajad on arvamusel, et hälbiv ja kuritegelik eluviis võetakse omaks sellise protsessi kaudu, mis kuritegelikku tegevust õigustab. Protsess algab ühiskonnast võõrandumisega viies normide eiramiseni, anoomiani.¹²

Esimene kriminoloog, kes lähtus vaatenurgast, et kuritegevusel on nii antropoloogilised, füüsilised kui ka sotsiaalsed põhjused, oli Enrico Ferri, kes liitis kriminoloogia sotsioloogiaga. Ka tänapäeval vaideldakse palju selle üle, kas kuritegevus on oma olemuselt bioloogiline, psühholoogiline või sotsioloogiline nähtus? See vaidlus on siiski osaliselt tulutu, kuna küsimus on sageli valesti püstitatud ja ühest õiget vastust sellele ei ole. Tegelikkus siiski ei tunne jaotust bioloogiliseks, psühholoogiliseks ja sotsioloogiliseks. Taolise jaotise on inimene ise välja mõelnud, et tegelikkust endale ette kujutada. Inimene kujutab endast siiski üht tervikut, milles kõik need eri aspektid on omavahel lahutamatu seotud, sest inimese käitumine on üheaegselt nii bioloogiline, psühholoogiline kui ka sotsiaalne.¹³ Kuna aga käesolevas töös kasutatud küsimustik lähtub suuresti sotsioloogilisest vaatenurgast ning samuti on töö maht piiratud, siis antud juhul vaadatakse lähemalt üksnes sotsioloogilisest aspektist lähtuvaid kasvandike õigusrikkumiste mõjutegureid, s.t tuuakse välja asjaolud, mis võivad isikut väljastpoolt negatiivselt mõjutada.

Sutherland'i rõhuasetus nt on intiimsetel personaalsetel gruppidel, kuna need on ühe indiviidi seisukohalt tähtsaimad (eelkõige just esmased grupid nagu pere ja sõbrad). Seda põhjusel, et lapsepõlves avaldab meile eelkõige mõju perekond ning noorukieas juba teised grupid nagu kool, vaba aja veetmise grupid jms.¹⁴ Cambridge' Ülikool on samuti uurinud laste kuritegelikule teele sattumise põhjuseid, kus peamiste põhjustena toob Browne (2001,28) välja järgmised: perekonna sotsiaalsed ja majanduslikud probleemid; laste puudulik hooldamine; kuritegelikud vanemad; kooliprobleemid; lapse hüperaktiivsus ja asotsiaalne käitumine.¹⁵

See, kas inimesel areneb elu jooksul kriminaalne karjäär (indiviidi poolt toimepandud õigusrikkumiste ja kuritegude aegrida) või mitte, sõltubki ühest küljest tema elukäiku mõjutanud faktoritest. Sellisteks on lapsepõlves valitsenud tingimused (perekonna elukoht, perekonna struktuur ja materiaalne kindlustatus, vanemate otsene eeskuju ja kasvatusstiil, kodus valitsenud

¹² Põld, K. Delinkventset käitumist seletavad teooriad, 2001, viidatud läbi Jane Ude. *Op.cit.*, lk 8.

¹³ Matti Laine. *Op.cit.*, lk 33, 35.

¹⁴ Ronald L. Akers. Social learning and social structure: a general theory of crime and deviance, Boston: Northeastern University Press, 1998, page 20.

¹⁵ Retsidiivsus: uuring korduvalt kriminaalkorras vabaduskaotusega karistatud noormeeste, vanuses 16-24, retsidiivsususe mõjuteguritest. Tallinn: Kuriteoennetuse Sihtasutus-Mauritius, c2007, lk 13.

emotsionaalne atmosfäär jms.). Teise objektiivse faktorite ringi moodustavad ametlikud riigipoolsed reaktsioonid isiku käitumisele, mis pärinevad, kas koolist („raske õpilane“), ühiskondlikest organitest või õiguskaitsametkondadest. Kolmas objektiivsete faktorite grupp on suhtlemine eakaaslastega. Alaealistel õigusrikkujatel ja kurjategijatel toimub noorena protsess, mida sotsiaalpsühholoogilises plaanis kirjeldatakse kui isiku väljumist kodu ja kooli mõjusfäärist ning sattumist delinkventsetest noorukitest koosnevate gruppide mõjusfääri. Vähene kontroll ja ebasoodsad eeskujud viivad õigusvastase käitumise süvenemisele. Lisaks toimuvad indiviidi psüühikas muutused, mida võib määratleda kui õigusrikkuja rolli omaksvõtmist, enese aktsepteerimist teistsugusena, kui seda on õiguskuulekad eakaaslased, spetsiifiliste hoiakute ja väärtushinnangute formeerumist ehk õigusrikkujale omase enesepildi väljakujunemist. Enesehinnangu avalduvateks muutusteks on kas selle alanemine või muutumine ebaadekvaatselt kõrgenenuks, samuti väheneb mõtlemine enese tulevikule ning elu sihipärane planeerimine. Niisugused muutused leiavad aset paralleelselt õigusvastase käitumise ja ametlike reaktsioonidega alaealise käitumisele.¹⁶

Kriminaalsetest karjääridest osavõtuga seostub nn kaitsvate ehk vastupanu faktorite küsimus. Paljud isikud, kes kasvavad üles tingimustes, mis ilmselt soodustavad kriminaalse käitumise väljakujunemist, jäävad ikkagi seadusekuulekaks. Riskile edukalt vastupanu avaldanud faktorid võivad olla isiksuslikud omadused või dispositsioonid, sotsiaalsed suhted, sotsiaalsed tugisüsteemid või teatavad sündmused. Nt võib kaitsvate faktoritena käsitleda naissugu või stabiilset tööalast karjääri, kes alaealistena omasid delinkventseid soodumusi. Dispositsioonilised faktorid oleksid: intellekuaalne võimekus, kõrge saavutusvajadus ja kõrge enesehinnang. Samuti on leitud, et need kõrge riskiga indiviidid, kes 8 aastastel omasid vähe sõpru ja kaldusid üksinda veetma oma vaba aega, panid täisealisena kuritegusid toime suhteliselt harva. Korduvalt on leitud, et vanglast vabanenud kurjategijad, kes vahetasid elukohti, omasid madalamaid retsidivisimi näitajaid kui need, kes pöördusid tagasi oma vanasse elukohta.¹⁷

Kriminoloogilistest uuringutest perekonna ja alaealiste õigusvastase käitumise seoste kohta on tähelepanu pööratud eelkõige kahele aspektile: esiteks, perekonna struktuur, mis on määratletus perekonna koosseisu ja suurusega ning teiseks, vanemate ja lähedaste hälbekäitumine, mis mõjutab olulisel määral seda, kas alaealisena käitutakse õigusvastaselt või mitte. Formaalselt terviklikuna määratletakse kahe naturaalse ehk pärisvanemaga perekonda ja lagunenuid ehk mittetäielikeks perekondadeks loetakse kõiki ülejäänud perekonnatüüpe. Paljudes uuringutes nt Loeber 1998 jt., on leitud, et lagunenuid perekond on alaealiste õigusvastase käitumise

¹⁶ **Jüri Saar.** *Op.cit.*, lk 15.

¹⁷ *Ibid.*, lk 57-58.

soodustegur.¹⁸ Lagunenud perekondades kasvavad lapsed satuvad paratamatult lahutusega seotud emotsionaalsete konfliktide mõjusfääri ning puutuvad paljudel juhtudel kokku lahutusega kaasnevate finantsiliste probleemidega. Lagunenud perekondade noorukeid kontrollitakse vähem, laste ja vanemate vahelised emotsionaalsed sidemed nõrgenevad, mis raskendab efektiivse järelevalve teostamist. Perekondlike probleemide baasil võimenduvad kooliprobleemid ja alaealistel puuduvad konventsionaalsete rollide positiivsed eeskujud, mistõttu suureneb eakaaslaste osatähtsus.¹⁹

Reaalsuses on aga nii, et väga suur hulk lapsi kasvab edukalt üles ka mittetäielikes perekondades. Empiirilised tõendid lagunenud perekondade otsese mõju kohta alaealiste õigusrikkumistele on seetõttu vastukäivad. Osadel andmetel on lagunenud perekondade roll suur, teistel andmetel seotud eelkõige staatuslike üleastumistega ja õigusametkondade ülereageerimisega lagunenud perekondade laste käitumisprobleemidele. Seega, lagunenud perekondade otsene mõju laste õigusvastasele käitumisele on pigem väike või keskmine kui suur ning õigusvastast käitumist esineb lagunenud perekondade lastel keskmiselt 10-15% enam kui terviklikes peredes.²⁰ Käesoleva töö küsimustikust selgunud tulemused perekonna kohta vt al lk 30.

Gottfredsoni ja Hirschi kuritegevuse teooria („invariantsuse hüpotees“) järgi on igal inimesel teatav eelsoodumus kriminaalseks käitumiseks („kriminaalsus“ kui isiksuse omadus). Eelkõige avaldub see omadus võimes vältida tänu „enesekontrollile“ kuritegude toimepanemist. Need isikud, kelle enesekontroll on puudulik kalduvad olema „impulsiivsed, intensiivsed, füüsilised – vastandina mentaalsele, riskialtid, vähese intelligentsusega ja mitteverbaalsed“. Madalama enesekontrollivõime tingib erinevate kuritegude sagedasema toimepaneku ja kalduvuse muudele hälbekäitumise vormidele ning see omadus on ajaliselt stabiilne.²¹

G. R. Patterson on välja toonud 3 antisotsiaalse käitumisega lapsi ja noorukeid iseloomustavat tendentsi: 1) laste agressiivsus on sama aja jooksul sama stabiilne kui intelligentsus; 2) antisotsiaalsed probleemid esinevad koos paljude teiste probleemidega nagu nt akadeemiline ebaedu, tõrjutus eakaaslaste poolt, madal enesehinnang; 3) antisotsiaalse käitumisega laste vanematel on tõsised puudujäägid kasvatusoskustes.²²

Sotsialiseerumisprotsessiga seoses võib antisotsiaalse käitumisega noorukitel välja tuua kolme liiki häireid: 1) sotsiaalsete oskuste häired – kuigi probleemi identifitseeritakse, ei osata rakenadada spetsiifilisi samme selle lahendamiseks; 2) häired sotsio-moraalses arengus ja primaarsed kognitiivsed moonutused, mille tuumaks on egotsentrilisus (ei suudeta eristada oma

¹⁸ **Jüri Saar.** *Op.cit.*, lk 128.

¹⁹ *Ibid.*, lk 128.

²⁰ *Ibid.*, lk 128.

²¹ *Ibid.*, lk 54-55.

²² **Kristi Kõiv.** artiklite kogumik (I). *Op.cit.*, lk 36.

emotsionaalseid seisundeid, mõtteid ega tajusid teiste inimeste omadest) ning selle tagajärjel tekkivad primaarsed kognitiivsed moonutused: enesekeskne hoiak ja suhtumine. Otustades, mis on õige ja mis vale, võetakse arvesse vaid seda, kuidas otsustus mõjutab teda (delinkventset noort) ennast, kuid mitte teisi. Mõeldakse, et kui see on hea mulle, siis see ongi hea; 3) sekundaarsed sotsiaal-kognitiivsed moonutused, mis toetavad egotsentrisust. Nt vääritimärgistamine – kui indiviid tajub, et antisotsiaalne käitumine ei põhjusta teisele valu/haiget või on aktsepteeritav; halvima eeldamine – oletatakse, et teiste või enda käitumise paranemine on võimatu, teistele omistatakse tahtlikult vaenulik kavatsus; teiste süüdistamine – välistest asjaoludest lähtuva kahjuliku tegevuse puhul teiste inimeste süüdistamine enda väärkäitumise põhjusena. Siin nõ „neutraliseeritakse“ oma väärkäitumise tagajärgi või süütunnet, et mitte kahjustada enda enesehinnangut.²³

Autori seisukoht on, et ka erikooli kasvandikud tajuvad maailma nende psüühikas eksisteerivate kognitiivsete moonutuste tõttu erinevalt, mis toob kaasa sotsiaalsete oskuste häireid ning sealt omakorda edasi juba õigusrikkumised. Seda seisukohta kinnitab ühtlasi uurimuse tulemus selle kohta, kui impulsiivselt ja järelemõtlematult kasvandikud käituvad (vt lk 47).

Üldisele riskikäitumisele avaldavad mõju ka sellised faktorid nagu suitsetamine, alkoholi joomine, narkootikumid, varajane seksuaalne käitumine, alkoholihoobes auto juhtimine, koolist puudumine, kooli ja vanemate probleemid. Samuti on leitud seos teismeliste antisotsiaalse käitumise ja hüperaktiivsuse vahel, aga ka akadeemilise mahajäämise ning agressiivsuse ning vägivalla vahel. Olulise mõju nooruki probleemsele käitumisele avaldavad ka nn „katkised keskkonnad“: nt vaesus, ohtlikud kogukonnad, eakaaslaste negatiivne mõju, lagunenu perekonad, halvad koolid jms). Nimetatud teooria pooldajad omavad seisukohta, et taolised keskkonnad kallutavad noori kuritegevusele ning soovivad sekkuda varakult juba nooruki lapsepõlves, hoidmaks ära hilisemaid õigusrikkumisi.²⁴ Töö autori arvates võiks sekkumise all mõelda eelkõige õigeid kasvatusmeetodeid lapse varases eas, mis on niivõrd tugevad, et ei ole mõjutatavad ka hilisemate nn „katkiste keskkondade“ poolt (vt lk 14).

Peatüki lõpetuseks toon välja ka ühe konkreetse näite, kus probleemse käitumise põhjusteks on ka diagnoos ja institutsioon. Sotsiaaltöö magistri Ingrid Kask'i 2005.a. läbi viidud uuringus intervjueriti lastekodu lapsi, kel paluti kirjeldada normaalselt ja mitternormaalselt käituvat isikut, diagnoose ja sümptomeid ning seda, kuidas käitub psüühikahäirega inimene, kelle

²³ **Kristi Kõiv**. Antisotsiaalse käitumisega õpilased: artiklite kogumik (III), 2002, Tartu: Eesti Lastekaitse Liit, lk 53-54.

²⁴ **Alexander W. Siegel & Lori C. Scovill**. Problem behavior: The double symptom of adolescence. *Development and Psychopathology*, volume 12, issue 04, dec 2000, Cambridge University Press, pages 763, 765, 768.

intellekt on normaalne, kuid käitumine tavapäratu. Vestlusel arutlesid lapsed väga sügavmõtteliselt ja targalt. Teisalt käitusid nad argielus ja suhtlemises jätkuvalt viisil, mis lubas neid pidada probleemseteks. Siit uuringust selgus, et kui diagnoos eeldab nooruki puhul midagi tavapäratut, siis lastekodu igapäevaelus ja suhtlemises püüavad samad noorukid justkui õigustada pandud diagnoosi. Teine probleem on institutsiooniga: lastekodu argipäev on sageli üksluine, mistõttu nn mittenormaalne käitumine pakub vaheldust ja emotsioone. Reeglitele mitteallumisel tunni end enesekindlamana ja demonstreeriti oma iseseisvust. Selgus, et soovitakse olla kaasatud ja tunni vajadust aktsepteerimise järele. Siit järeldus, et lapsed ei kannata mitte tähelepanu häire, vaid tähelepanu puudumise all. Samuti on lastekodu näol tegu nn totaalsete institutsiooniga, millele on iseloomulik reeglitele allutatud igapäevaelu ja distantseerunud inimsuhted. See aga töötab vastu asutuse eesmärgile, milleks on lapsi kasvatada ja arendada, et neist kasvaksid toimetulevad noored inimesed. Seega, liiga tugev reeglitele allutamine takistab iseseisvuse arenemist. Lapsed tunnetavad enda erilisust, sildistatust ühiskonnas. Siit süveneb stigma, kuna erilisust tajutakse sisemiselt.²⁵ Antud näite põhjal võib autori arvates paralleele tõmmata ka erikooli ja seal õppivate/elavate kasvandikega. Ka erikool on totaalne institutsioon, mille maine on ühiskonna silmis üsna madal ning siit võib järeldada, et kasvandikud käituvadki selliselt nagu sellise kooli noorukid ühiskonna arvates käituma peaksid – probleemset. Siit võib neil omakorda välja areneda sekundaarne hälbiv identiteet, millest omakorda võib jälle välja kasvada kriminaalne identiteet.

Raske on üht või teist kuritegevuse põhjust lõplikult esile tõsta, sest nad võivad esineda erineval viisil ja avaldada nii kaudset kui otsest, nii pikemaajalist kui lühemaajalist mõju nooruki antisotsiaalse käitumise väljakujunemisele. Seega, kuritegelikku käitumist põhjustavaid teooriaid võib välja tuua muidugi mitmeid, kuid ainuüksi nende loetlemine küsimustele lahendusi paraku ei too, kui tahame mõista sügavuti konkreetse grupi (antud töös erikooli kasvandikud) deviantse käitumise mõjutegureid. Nimetates ükskõik, kui mitmeid teooriaid jõuame ringiga tagasi ikka üheainsa juure juurde, milleks on isiku lapsepõlv – milline oli tema kodune kasvatus, perekonnas valitsenud atmosfäär, vanemate kasvatuslikud oskused jms.

²⁵ **Ingrid Kask.** Kui lapsekeskne on lastekodu? Sotsiaaltöö ajakiri nr 6, 2006, lk 31-32.

1.3. KASVANDIKE SOTSIAALSED ÕIGUSRIKKUMISTE PÕHJUSED

Sotsioloogiline versioon lükkab bioloogilised seletused kriminaalse käitumise kohta ümber ja pakub välja, et kriminaalne käitumine on kõrvale kalduvus sotsiaalselt aktsepteeritud normidest. Sotsioloogilise teooria pooldajad arvavad, et kui on olemas asupaik potentsiaalsete tülidega, siis peab seda kontrollima ja tulevikus vältima, et ära hoida tõsiseid sotsiaalseid korrarikkumisi.²⁶

1.3.1. Varases eas lapse arengut ja sotsialiseerumist mõjutanud faktorid

Minu kodu on minu kindlus. Nii see on, kuid mitte alati. Vahel on kodu ka kuritegevuse hälliks. Kuna lapse esimene sotsiaalne keskkond on perekond, siis peaks seal toimuma ka sihipärane kasvatustöö. Ka isiksuse arengu väärastusi tuleb otsida perekonnast. Ebanormaalne kodune olukord ei vii otseselt amoraalse ega kuritegevuse teele, küll aga kujundab ta selleks eeldused.²⁷

Laste psühhiaater Gustav Amnell tegi järgmise järelduse: „*Beebi ilma armastuseta lõpetab vihast tulvil täiskasvanuna.*“ Ta leidis, et kui inimesel ei ole piisavalt head kasvukeskkonda, kus tema eest hoolitsetakse ja teda armastatakse, muutub agressiivsus purustavaks jõuks.²⁸ Lapsele avaldab edaspidises elus suurt mõju see, millisena ta mäletab oma lapsepõlvekodu ja seal valitsenud suhteid.²⁹

Esimesed inimsuhted avaldavad olulist mõju hilisematele inimsuhehetele, lapse minapildi kujunemisele, tema sotsiaalsele ja psüühilisele arengule, aga ka enesehinnagule. Kui aga esimesed inimsuhted ei ole turvalised, kestvad, positiivsed või praktiliselt puuduvad sootuks, siis võib häiruda lapse võime tunda kiindumussuhteid, tekib usaldamatus maailma ja teiste inimeste suhtes, üksinduse ja kaitsetuse tunne, millest hiljem on raske läbi „murda“.³⁰ Seega on perekond inimese keskseim süsteem, mille mõju jääb kestma igaveseks vaatamata lahusolekule või lahkumisele, suhete jätkumisele või purunemisele.³¹

²⁶ **Roger Hopkins Burke.** An Introduction to criminological theory. Cullompton, Portland, Oregon: Willan Publishing, 2005, page 91.

²⁷ **Asko Toomsoo jt.** Alaealiste kuritegevus: ajendid, põhjused, juured. Tallinn: Eesti Akadeemiline Õigusteaduse Selts, Tallinn: Eesti Statistikaamet, 1993, lk 54.

²⁸ **Taimi Tulva.** Teaduselt praktikale: uurimusi ja arutlusi sotsiaaltöö teemadel: teadusartiklite kogumik. Tallinn: Tallinna Pedagoogikaülikool, 1998, lk 92-93.

²⁹ **Lembit Auväärt.** Õigus, psühholoogia, sotsioloogia: õppematerjale (I). Tartu: Õiguse, Psühholoogia ja Sotsioloogia Tartu Ühing, 2000, lk 62.

³⁰ **Taimi Tulva.** Laps ja pere tänases Eestis: teadusartiklite kogumik. Tallinn: Tallinna Pedagoogikaülikooli Kirjastus, 2001, lk 45.

³¹ **Liivi Aluoja.** Alaealised kriminaalhooldusalused Jõgeva maakonnas: kriminaalset käitumist mõjutavad tegurid. Magistritöö, Tallinn, 2003, lk 20.

Samas saavad aga ka paljud rasketest lapsepõlvedest pärit lapsed keerulistes olukordades hakkama, sest neil on tugev sisemine vastupanuvõime.³² Erikooli kasvandike puhul võib väita, et neil taoline vastupanuvõime puudub, kuna nad juba on sattunud õigusrikkumiste teele.

Antud teema kohta on palju uuringuid läbi viidud, sh tuli Jyväskylä Ülikooli professor L. Pulkkinen järeldusele, et agressiivsete laste kodudele on iseloomulik puudulik hoolitsus laste eest ja nende karm kohtlemine.³³ Seega ei ole lapsepõlv midagi sellist, mis lõpeb siis, kui algab uus eluetapp, vaid uus lisandub lapsepõlvele, tuleb uue kõrvale. Uuringud on kinnitanud, et lapsepõlvel on oluline roll minapildi kujunemisel – selgus, et just perekonnast tulenevad negatiivsed mõjud on üheks oluliseks teguriks laste ja noorte kriminaliseerumises.³⁴

On rida normatiivakte, mis kehtestavad vanemate õigused ja kohustused lapse suhtes. Nt sätestab Eesti Vabariigi Põhiseadus § 27 lg 2, et vanematel on õigus ja kohustus kasvatada oma lapsi ja hoolitseda nende eest.³⁵ Lisaks Eesti Vabariigi Lastekaitseaduse §-ile 25 lg 1 on lapse vanemad või hooldajad kohustatud õppima last tundma ja mõistma, et tema arengut asjatundlikult toetada.³⁶ Laps ei ole enam seaduse objekt, vaid subjekt ehk õiguste omaja.³⁷

Lapsepõlve kujundamisel on oluline välja tuua vanemate kasvatuslikud mõjud lapsele ning eelkõige peetakse siin silmas: 1) distsipliini; 2) positiivseid vanemlikke oskusi; 3) kontrolli/järelevalvet; 4) konfliktide ja probleemide lahendamise oskust; 5) kommunikatsiooni pereliikmete vahel.

Distsipliin on mitmetahuline konstrukt, mis osutab meetoditele, mida pereliikmed kasutavad selleks, et mitte soodustada liialdusi või antisotsiaalsust laste käitumises. Distsiplineerimiseks kasutatavad efektiivsed vahendid varieeruvad vastavalt lapsele, tema eale, tema iseloomuomadustele jne, kuid üldiselt sisaldavad need: 1) selget definitsiooni ja määratlust selle kohta, milliseid käitumisi peetakse antisotsiaalseks; 2) nende käitumiste järjekindlat, pidevat (asu)kohast sõltumatut jälgimist; 3) selliste käitumiste tõkestamiseks sobivate ja nendest sõltuvate efektiivsete, kuid mitte karmide meetmete rakendamist.³⁸

Lapse vägivaldne kohtlemine ja füüsiline karistamine suurendab samuti karistatu mässumeelsust ja agressiivsust, mis võib viia kuritegelikule teele. Nt on Ameerika ajaloolane Greven uurinud füüsilist karistamist ja peksmisi Ameerika protestantlikes kogudustes ja

³² **Taimi Tulva.** Laps ja pere tänases Eestis:...*Op.cit.*, lk 46.

³³ **Taimi Tulva.** Teaduselt prektikale:.... *Op.cit.*, lk 92.

³⁴ **Taimi Tulva.** Lapse heaolu Eestis:.... *Op.cit.*, lk 10, 129.

³⁵ **Eesti Vabariigi Põhiseadus.** 28. juuni 1992. – RT 1992, 26, 349; RT I 2007, 33, 210.

³⁶ **Eesti Vabariigi Lastekaitse seadus.** 08. juuni 1992. – RT 1992, 28, 370; RT I 2008, 59, 330.

³⁷ **Eugeen Verhellen.** Lapse õiguste konventsioon: konventsiooni vastuvõtmise taust ja motivatsioon, selle peateemad ning strateegiad. Lastekaitse Liit, Tallinn: Folger Art, 2006, lk 61.

³⁸ **Marika Kivik.** Perekondlikud tegurid probleemkäitumise võimalike ennustajatena: kinnipidamisasutuses viibivate ja tavakoolis õppivate noormeeste perede võrdlus. Magistritöö, 2007, lk 8-9.

tulnud järeldusele, et lapsepõlves kogetud vägivald tekitab ohvris tunde lähenevast katastroofist, mille vastu end siis kaitsta püütakse.³⁹

Positiivsed vanemlikud oskused sisaldavad endas akadeemilisi ja töölaseid oskuseid, samuti selliseid, mis julgustavad lapse arengut normatiivse ja standardse käitumise suunas. Positiivsed vanemlikud oskused ja normatiivsed väärtused edenevad samuti, kui vanemad suhtlevad lapsega toetaval viisil ning kui nad veedavad lapsega aega vabal ajal. Suhe taoliste oskuste puudumise ja antisotsiaalse käitumise vahel on vastastikune. Lapsepõlves tekkinud probleemid häirivad positiivsete oskuste arengut ning võivad kõrvale lükata normatiivsed sotsiaalsed tegurid. Taoliste oskuste puudumine lapsel aga vähendab edasisi sotsiaalseid võimalusi ning edendab ühendust deviantide endi vahel, mis omakorda süvendab antisotsiaalset käitumist. Mitmed longituudilised uuringud näitavad samuti seost vanemlike oskuste ja lapse hilisema delinkventse käitumise vahel.⁴⁰

Kontroll või ka järelevalve viitab vanemate teadlikkusele sellest, kellega nende laps läbi käib, ülevaadet tema vaba aja tegevustest, lapse asupaigast väljaspool kodu jms. Efektiivne kontroll nõuab selgete reeglite paikapanemist, mil laps peab olema kodus peale kooli, nädalapäevadel ja nädalavahetusteti. Samuti peavad vanemad aeg-ajalt kontrollima, kas laps neid reegleid täidab ning kui mitte, siis rakendama efektiivset distsipliini. Lapse vanuse kasvades väheneb aga vahetu kontakt vanematega aina rohkem. Seega peaks kontroll omama kesket rolli, kui lapsel ilmnevad antisotsiaalse käitumise tunnused.⁴¹ Autori arvates ei tohiks vanemate kontroll aga olla liiga tugev, sest sellisel juhul puudub lapsel valikuvõimalus ning siis jäetakse paratamatult ja alateadlikult vastutus kontrolli teostajale. Lisaks tekib lapsel alandustunne ja sõltuvus vanemast ning tal ei arene initsiatiivi, mis aga äratav lapses omakorda protesti.

Kui vanemad ei omanda ja ei kasuta adekvaatseid konfliktide ja probleemide lahendamise strateegiaid, siis võib see hõlbustada samuti lapse antisotsiaalse käitumise arengut mitmel moel. Esiteks, kui probleemid jäetakse lahendamata tekitab see stressi, mis omakorda peatab oskused hästi käituda. Teiseks, perekond on peamine koht, kus laps saab vaadelda ja praktiseerida probleemide lahendamise oskusi, millised on hädavajalikud tulevaseks eluks. Kolmandaks, stress ja ärrituvus võivad olla perekonna sees sagedased ja pingelised, kui selle liikmetel on vaesed oskused probleeme lahendada.⁴² Siin on sisuliselt tegemist Hirschi kontrolliteooriaga, mille tulemused on analüüsitud empiirilises osas (vt lk 31).

³⁹ **Taimi Tulva.** Teaduselt praktikale:.... *Op.cit.*, lk 93.

⁴⁰ **Herbert C. Quay.** Handbook of juvenile delinquency. New York: Wiley, 1987, pages 223-224.

⁴¹ *Ibid.*, pages 225-226.

⁴² *Ibid.*, page 228.

Äärmiselt oluline pereliikmete vahel on ka kommunikatsiooni olemasolu. Kui laps siia ilma sünnib, siis saab teadlikuks enesest ja oma kohast maailmas sammhaaval. Inimese areng toimub alati kontaktide ja sidemete kaudu teiste inimestega.⁴³ Seega mõjutab kahtlemata lähisuhete puudulikkus või puudumine lapse arengut. Vanemate loodud soe, hooliv, ent samas distsiplineeriv atmosfäär, on see, milles saavad areneda lapse empaatiavõime, moraali- ja kohusetunne. Seevastu vastupidine kasvukeskkond tekitab ärevust ja hirmu, viha, toob kaasa emotsionaalsete sidemete puudumise, soosib usaldamatuse teket, tekitab üksilduse tunde ning sealt edasi soodustab juba antisotsiaalset käitumist.⁴⁴ Samuti kinnitavad uuringud, et lapse normaalseks arenguks on vaja, et tal oleks emotsionaalne kontakt vähemalt ühe vanemaga.⁴⁵

Käesoleva töö autor jõuab järeldusele, et suure tõenäosusega on ka vaatluse all olevate erikooli kasvandike näol tegu noorukitega, kes ei ole lapsena saanud kasvatust selle kõige parema mõtte tähenduses. See tähendab seda, et nähtavasti on vigu tehtud kasvatuslikes oskustes (eelkõige on puudujäägid olnud distsipliini, positiivsete vanemlike oskuste, kontrolli/järelevalve, konfliktide/probleemide lahendamise oskuse, kommunikatsiooni vallas). Leian, et neid kasvatus puudujääke hilisemas teismeeas, nt erikooli kui asutuse näol, parandada lõplikult ei olegi võimalik - pigem vastupidi, sest järgnevas peatükis vaadeldakse sotsiaalset keskkonda erikooli näol, kus omakorda hälbeline käitumine veelgi süveneb. Sellist olukorda saaks aga parandada üksnes erikoolide reformatsiooni teel, mis pakutakse välja töö peatükis III.

Autor peab siiski oluliseks veelkord mainida seda, et kasvandike kuritegeliku käitumise põhjuste „juured“ on siiski suuresti lapsepõlves ning erikooli keskkonda tuleks võtta teisese mõjutegurina õigusrikkumiste teel.

1.3.2. Erikool mõjutusvahendina kasvandike resotsialiseerimiseks

Olulise osa oma ajast veedavad lapsed koolis. Kool kui sotsialiseerimisvahend peaks seepärast peegeldama kogu ühiskonnas toimuvaid arenguid. Haridus peaks olema suunatud lapse isiksuse ja annete arendamisele, valmistamaks last ette aktiivseks täiskasvanueluks, põhiliste inimõiguste austamise edendamisele ja austuse kasvatamisele lapse kultuuriliste ja rahvuslike väärtuste ning teiste isikute ja rahvaste samasuguste väärtuste suhtes.⁴⁶ Seega võib väita, et perekonna kõrval on kool teine tähtis institutsioon lapse sotsialiseerumisprotsessis.

⁴³ **Taimi Tulva.** Lapse heaolu Eestis:....*Op.cit.*, lk 130.

⁴⁴ **Taimi Tulva.** Laps ja pere tänases Eestis:....*Op.cit.*, lk 46.

⁴⁵ Kultuuriajakiri akadeemia, nr 10, **Auväärt, L.** ja **Kaugia, S.**, 1995, viidatud läbi **Taimi Tulva.** Teaduselt praktikale:....*Op.cit.*, lk 93.

⁴⁶ **Eugeen Verhellen.** *Op.cit.*, lk 107, 173.

Arvukad uurimused on näidanud, et sotsiaalne keskkond, kus laps kasvab, on üks määravamaid faktoreid tema elutee kujundajana. Esmalt väljendubki see noorte haridusplaanides ja nende realiseerimises – mida kõrgem on vanemate haridus, seda kõrgemale seatakse ka enda hariduslatti, ja mida madalam, seda madalamaga ka ise rahuldutakse.⁴⁷

Eestis kuuluvad Erikoolid haridussüsteemi, kuid sisu poolest kannavad nii õigus- kui ka hoolekandesüsteemi märke. Õigussüsteemiga tuleneb seotus kohustuslikust kohtuotsusest, kui noor suunatakse erikooli ning asutuse kinnine olemus ja hoolekandesüsteemiga üldine mittekarakteristlik ideoloogia probleemsete noorte kohtlemisel.⁴⁸

Erikooli saab alaealist suunata kas kohtuotsusega või läbi alaealiste komisjoni. Juhul kui alaealine paigutatakse kasvatuse eritingimusi vajavate õpilaste kooli karistusseadustiku § 87 alusel, loetakse teda kriminaalkorras karistatuks. Kui erikooli paigutamise üle otsustab alaealiste komisjon, ei jää isikule kriminaalkorras karistatust. Alaealise ühiskonda integreerimise ning tema edaspidise õiguskuuleka karjääri seisukohalt on eelistatud viimane variant.⁴⁹

Tapa erikool alustas tööd 1 septembril 1965 aastal endise internaatkooli ruumides.⁵⁰ Tapa erikooli põhimääruses on kirjas, et üheks kooli ülesandeks on kujundada isiksus, kes peab kinni ühiskonnas valitsevatest reeglitest ja seadusega kehtestatud õigusnormidest ning ennetab õpilaste võimalikke õigusrikkumisi ja aitab kaasa nende resotsialiseerumisele ühiskonda.⁵¹ Seega on selge, et erikooli õpetajad ei saa pearõhku panna eriti õppimisele, vaid pigem kasvandike positiivse käitumise kujundamisele.

Erikoolides õpivad läbisegi väga erineva taustaga õpilased. Nt, kui juba vanglas viibinud õpilane on „eeskujuks“ viis aastat nooremale poisile, kelle kooli sattumise põhjus on vaid hulkumine ja väiksemad päteteod, ei saagi loota erikooli heale kasvatustööle. Kuid just nimelt praegu selline olukord erikoolides valitseb. Nt nendib Puiatu erikooli direktor Toivo Luik, et 60% neist, kes nende kooli on sattunud, jõuavad tema andmetel hiljem kinnipidamisasutustesse. Samuti lausub ta, et kust mujalt peaks Eesti vanglate kontingent tulema? On loogiline, et põhiosas ei tule see Hugo Treffneri või Gustav Adolfi

⁴⁷ **Lembit Auväart.** *Op.cit.*, lk 56.

⁴⁸ **Judit Strömpl.** Asjatundliku sotsiaaltöö rakendamise võimalusest Eesti erikoolide kaasajastamisel. Sotsiaaltöö ajakiri, nr 6, 2008, Sotsiaalministeerium, lk 45.

⁴⁹ **Anna Markina** ja **Maarja Märtsen.** Alaealiste karistuse tulemuslikkus. Tallinn, 2008. Arvutivõrgus. Kättesaadav: [http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=37875/Alaealiste+karistuste+tulemuslikkus.+Tartu+%DClkooli+%D5igusinstituut,+A.+Markina,+M.+M%E4rtson+\(2008\).pdf](http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=37875/Alaealiste+karistuste+tulemuslikkus.+Tartu+%DClkooli+%D5igusinstituut,+A.+Markina,+M.+M%E4rtson+(2008).pdf), lk 34.

⁵⁰ **Väino Rajangu** ja **Mai Meriste.** Käitumishälvikute koolid Eestis. Tallinn: Tallinna Tehnikaülikool, Tallinn: Kommunaalprojekti Trükikoda, 1997, lk 36.

⁵¹ **Tapa erikooli põhimäärus.** 17. veebruar 2003. – RTL 2003, 30, 434; RTL 2007, 99, 1652.

Gümnaasiumidest, vaid erikoolidest ning loodab, et kavandatav õpilaste diferentseerimine aitab seda protsenti vähendada.⁵²

Taolisi arvamusi leidub veelgi: „*Ei saa silmapaistvaid tulemusi oodata erikoolilt, kuhu suunatakse läbisegi alaealisi vanuses 10-18 aastat, sh popitegijad ja hulkujad kõrvuti juba pikemaajalist vanglakogemust omavate kriminaalkurjategijatega*“, arvavad Koolivõrgu Büroo üldhariduse osakonna juhataja Ants Elgon ja peaspetsialist Mart Kõrre, kelle arvates ei ole vaja siin ka „jalgratast leiutada“, vaid erikooli märksõnadeks peaksid olema diferentseerimine ja peremudel, mille käigus luuakse tingimused väikeste, kuni kuue õpilasega kasvatusrühmade tegutsemiseks (vt täpsemalt lk 40).⁵³

Erikooli saatmine vaieldamatult prognoosib kõige paremini pikaajalist ja raskete kuritegudega toimuvat kriminaalset karjääri. Praegustes oludes erikoolides alaealiste kinnipidamine toimib kuritegevuse kasvulavana, kust väljutakse vaid selleks, et sattuda mõne aja pärast vangla ja lühikeste vabaduseviivude „nõiaringi“. Praegusel kujul erikoolid ei erine kahjuks suuremat laagertüüpi vanglatest, kus kriminaalased „akadeemikud“ kogemusi vahetavad ja uustulnukaid oma „koolkonda“ värbavad. Vahe on ainult selles, et alaealist on märksa lihtsam positiivselt mõjutada kui täiskasvanut, aga kui proovida seda teha vanglatingimustes (praegused erikoolid), siis nullivad kriminaalse subkultuuri negatiivsed mõjud kõik tublide sotsiaaltöötajate ja pedagoogide parimad kavatsused.⁵⁴

Uuringust (Kõrgesaar, 1999) selgus, et kasvandike käitumise kontrollimise funktsioon on loomulik ja erikooli eksistentsi õigustav, kuid selle ülesande olemuseks oli väline kontroll, mis oli ehitatud üles eelkõige välistele stiimulitele ja karistusele, soodustades kuritegliku subkultuuri puudutava reeglistiku omaksvõtmist institutsioonis viibijate poolt.⁵⁵

Uuringust (Kõiv, 2007) selgus, et 57% erikooli personalist vastas küsimusele, kas isiksuse ümberkujundamine on selle kooli ülesanne, jaatavalt. Need, kes vastasid ei, tõid põhjenduseks, et isiksus on juba välja kujunenud ning muuta seda saab vaid lapseas ja vanemate poolt.⁵⁶

Isiksuse ümberkujundamise funktsioon erikooli ülesandena taandus õpilaste käitumise ajutisele välisele kontrollimisele koolis seoses kahe aspektiga: 1) õpilaste harjumuste kujundamine seoses õpilase tervisele kahjulikest (suitsetamine, alkoholi tarvitamine) harjumustest vabanemisega ja uute positiivsete harjumuste kujundamine ning 2) õpilaste kõlbliste tõekspidamiste kujundamine, kusjuures sarnased tendentsid ilmnesisid ka Kõrgesaar,

⁵² **Henrik Ilves.** Puiatu erikool januneb muudatuste järele. – Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://www.sakala.ajaleht.ee/040207/esileht/artiklid/5024841.php>, 03.02.2007.

⁵³ **Henrik Ilves.** Puiatu erikool januneb...*Op.cit.*

⁵⁴ *Ibid.*

⁵⁵ **Kristi Kõiv.** Kasvatuse eritingimusi vajavate õpilaste koolid Eestis: ülevaade, 2007, Tartu, lk 16-17.

⁵⁶ *Ibid.*, lk 19.

1999 uurimusest – õpilaste käitumise muutmine erikoolis oli vaid väline ja ajutine ega taganud püsivat käitumise muutust tulevikus. Õppeaastal 1998/1999 saadud uuringute tulemuste võrdlus 2005/2006 õppeaasta tulemustega näitas, et erikooli ülesannetena on tähtsustunud õpilaste karistamine ja kasvatamine (sh kõlbeline kasvatamine) ning vähenenud oli isiksuse ümberkujundamise ja iseseisvaks eluks ettevalmistamise ülesande osakaal.⁵⁷ Autori seisukoht on, et ka kaks viimati nimetatud funktsiooni kuuluvad erikoolide ülesannete hulka, millistel on oluline roll kasvandike õigusrikkumiste vähendamisel.

Riigikontroll viis läbi aastatel 1995-2003 uuringu erikoolis õppinud inimeste kohta. Juhulvalimi meetodil valiti kokku 193 respondenti. Tuginedes karistusregistri andmetele uuriti erikooli kasvandike kriminogeensust. Ilmnes, et pärast erikoolist lahkumist on vaadeldud 193-st isikust karistatud 128, neist suur hulk (96) muu hulgas kuritegude eest. Rohkem kui pooled neist on karistatud korduvalt (97 isikut), mitme õigusrikkumise eest. Järelikult ei ole erikoolid tulemuslikud olnud. Erikoolis õppinute tulemuslikkust käsitledes tuleb kindlasti pidada silmas süsteemi kõiki komponente: nii suunamist, õppe-kasvatustööd kui ka järelhooldust. Kui muu võrgustik jääb endiseks, on ühe lüli parandamisest ilmselt vähe abi.⁵⁸

Ka Riigikontrolli arvates pärsib erikooli tulemuslikkust tugevalt asjaolu, et alaealiste komisjonide seas ei ole valikuvõimaluse puudumise tõttu ühist arusaama, keda üldse erikooli suunata tuleks. Nii ongi erikoolis koos noored, kes on sooritanud kergemaid õigusrikkumisi (piletita sõit ühistranspordis, hulkumine, koolikohustuse mittetäitmine, pisihuligaansus), kui ka noored, kes on varastanud, röövinud, peksnud või isegi inimese tapnud.⁵⁹

Suuremaid investeeringuid on tehtud üksnes Tapa erikoolis ning see on ka ainus erikool, kus on eraldatud elu- ja õppehoone ning tagatud rühmade hajutatuse. Puiatus ja Kaagveres märgiti kitsaskohana sageli just kasarmutüüpi elamistingimusi, mis võimendab totaalsetele institutsioonidele omast vägivaldse hierarhia kujunemist. Totaalseks on asutus, kus kõik tegevused toimuvad ühesuguses keskkonnas rangelt määratletud korra alusel. Selle asutuse puuduseks on mõju lühiajalisus, kuna piiratud tingimustes ei suudeta kunagi saavutada samasugust isiku rollitunnetust, nagu tal on vabaduses. Lapse sotsialiseerumisprotsessis on distsiplineerimine kahtlemata oluline faktor, kuid kui see toimub välise jõu või manipuleerimise kasutamisel, seda emotsionaalse seoseta ja last motiveerimata, siis jõu nõrgenemisel kaob ka harjumus käituda vastavalt normidele.⁶⁰

⁵⁷ Kristi Kõiv. *Op.cit.*, lk 28.

⁵⁸ Riigikontroll. Erikoolide funktsioon ja tulemuslikkus: kontrolliaruanne nr 2-5/04/45. 18.06.2004, Tallinn: Riigikontroll, lk 7-8.

⁵⁹ *Ibid.*, lk 10.

⁶⁰ *Ibid.*, lk 14, 16.

Samuti on tavakoolide õpilastele erikoolid karistusasutused, milliseid tuleb karta ning seega on erikoolide maine äärmiselt negatiivne. Selline suhtumine põhjustab erikooli suunatu noorele tema identiteedi arengut hälbivuse suunas, arendab sekundaarse hälbiva identiteedi (nt uuringud Blumer 1971, Saar 2003 jt). Täna riskilapsed on aga homse ühiskonna täiskasvanud liikmed ja sellest, kui palju oleme valmis investeerima nende täisväärtuslikuks ühiskonna liikmeks arenemisse, sõltub meie homne ühiskond.⁶¹ Oluline on, et erikooli ei nähtaks kui karistusasutust, vaid kui abi osutamise institutsiooni ning et see ka reaalselt sellisena toimiks.

Kõige suuremaks erikoolide tulemusliku töö takistajaks on sisseprogrammeeritud vastuolu lapsi kaitsva/abistava retoorika ja asutuse tegeliku repressiivse olemuse vahel. Lapsed on suunatud erikooli kohtu otsusega sunniviisiliselt, kusjuures keegi ei seleta neile, kuidas on see akt seotud nende huvide kaitsega. Kuna nad ei tea, mis neid erikoolis ees ootab, saabuvad nad sinna shokiseisundis. Sageli ei näe ka erikooli personal endal muud funktsiooni kui karistamist ja tugevdatud kontrolli kohaldamist ning kui nad isegi tahavad täita laste rehabiliteerimise ja resotsialiseerimise rolli, on seda väga raske saavutada, kuna siis peaksid nad täitma kahte rolli: valvuri ja abistaja oma. Sama probleemi kohta kõnelevad ka nt USAs tehtud uuringud – kui üks ja sama inimene hoiab lapsi suletud uste taga, mida lapsed ise tõlgendavad karistusena, siis areneb neis vastupanu ja usaldamatus selle inimese vastu ning teda on samaaegselt väga keeruline pidada abistajaks ja enda huvide kaitsjaks.⁶²

Erikooli saatmise põhjuseks ongi tavaliselt see, et vanemad, õpetajad ja noortega tegelevad ametnikud ei tule lapse allutamise toime, nad ei suuda last kontrollida. Siit tuleneb nende õigustus: erikoolis, mis funktsioneerib tugevdatud kontrolli põhimõttel, saab last paremini mõjutada ehk allutada seaduskuulekale käitumisele. Range väline kontroll kutsus lapses esile protesti või passiivse allumise (mõlema reaktsiooni puhul kannatab lapse isiksuse areng).⁶³ Kahtlemata on vajalik teatud kontroll nende laste üle, kuid liikuda tuleks suunas, kus lapsed ei vajaks nii ranget kontrolli ning saaksid rohkem ise otsustada ning neile jäetakse valikuvõimalusi, mida saab arendada nt läbi sotsiaaltöö (vt lk 44).

⁶¹ **Riigikontroll.** *Op.cit.*, lk 25.

⁶² **Judit Strömpl.** Asjatundliku sotsiaaltöö...*Op.cit.*, lk 47.

⁶³ **Judit Strömpl jt.** Projekt-uurimuse "Alaealiste kriminaalset karjääri mõjutavad sotsiaalsed faktorid" aruanne: kuritegusid toime pannud isikute resotsialiseerimise süsteemi kujundamine. Tallinn: Haridusministeerium, Riikliku Eksami- ja Kvalifikatsioonikeskuse trükikoda, 1999, lk 18, 21.

II EMPIIRILINE OSA

2.1. UURIMUSE EESMÄRK JA METOODIKA

2.1.1. Uurimuse eesmärk

Käesoleva bakalaureusetöö peamine eesmärk on välja tuua ja analüüsida Tapa erikooli (edaspidi erikool) kasvandike õigusrikkumiste mõjutegureid.

Uuritakse erikooli kasvandike õigusrikkumisi ja nende seost perekonna koosseisu, vanemate kontrolli, majandusliku olukorra, vaba aja veetmise, kooli ja naabruskonna kohta. Selleks küsitleti kõiki erikooli 23 kasvandikku nende üldandmete, kogetud ebameeldivate juhtumite, perekonna, vaba aja, kooli, naabruskonna ja nende poolt sooritatud õigusrikkumiste osas. Sellest, mida küsimused konkreetselt hõlmavad vt lisast, al lk 57.

Käesoleva töö autor püüdis leida vastused eelkõige järgmistele küsimustele:

- millist liiki õigusrikkumised on erikooli kasvandike seas kõige sagedasemad?
- kas on olemas seos erikooli kasvandike õigusrikkumiste ja nende perekonna koosseisu vahel?
- kas on olemas seos erikooli kasvandike õigusrikkumiste ja vanemate kontrolli vahel?
- kas on olemas seos erikooli kasvandike õigusrikkumiste ja majandusliku olukorra vahel?
- kas on olemas seos erikooli kasvandike õigusrikkumiste ja nende vaba aja veetmise viiside vahel?
- kas on olemas seos erikooli kasvandike õigusrikkumiste ja erikooli vahel?
- kas on olemas seos erikooli kasvandike õigusrikkumiste ja naabruskonna vahel?

2.1.2. Uurimuse hüpoteesid

Tulenevalt töö teoreetilises osas käsitletust ning bakalaureusetöö eesmärkidest lähtuvalt püstitan järgmised hüpoteesid:

1. erikooli kasvandike sagedasemateks õigusrikkumisteks on vargused;
2. erikooli kasvandike õigusrikkumiste ja nende perekonna koosseisu vahel on olemas seos;
3. erikooli kasvandike õigusrikkumiste ja nende vanemate kontrolli vahel on olemas seos;
4. erikooli kasvandike õigusrikkumiste ja nende majandusliku olukorra vahel ei ole seost;
5. erikooli kasvandike õigusrikkumiste ja nende vaba aja veetmise viiside vahel on olemas seos;

6. erikooli kasvandike õigusrikkumiste ja erikooli vahel on olemas seos;
7. erikooli kasvandike õigusrikkumiste ja nende naabruskonna vahel ei ole seost.

2.1.3. Uurimuse meetodika

Empiirilised andmed käesolevas töös kogus autor küsimustikuga – kasutati kvantitatiivset meetodit. Nimetatud uuring kannab nime „Eesti alaealiste hälbiv käitumine“ ning mis viidi läbi 2006 aastal justiitsministeeriumi toetusel Anna Markina ja Beata Šahverdov-Žarkovski poolt tavakoolide õpilaste seas. Täpsemalt on tegu rahvusvahelise ISRD-2 uuringuga, millise küsimustiku töötas välja rahvusvaheline seltskond. Koostöös käesoleva töö juhendajaga, otsustasime kasutada eelnevalt nimetatud küsimustikku ka Tapa erikooli kasvandike küsitlemisel, millise viis läbi töö autor.

Küsimustik koosneb kolmest peatükist: esimene puudutab õpilaste sotsiaalset tausta, teine hälbivat käitumist ehk milliseid õigusrikkumisi on õpilased toime pannud ning kolmas koolivägivalda.

2.1.4. Valim

Käesoleva bakalaureusetöö teemast ja pealkirjast lähtuvalt on uurimuse objektiks Tapa erikooli kasvandikud ning nende õigusrikkumiste mõjutegurid. Küsimustikule vastasid erikooli 3-nda kuni 9-nda klassi vene ja eesti keelt kõnelevad poissõpilased vanuses 11 kuni 17 aastat. Eesti õppekeelega kasvandike puhul kasutati eestikeelseid ankeete ja vene õppekeelega kasvandike puhul venekeelseid. Anketeerimine toimus 2008 õppeaasta teisel veerandil, millest täideti 23 ankeeti 27-st õpilasest – 4 kasvandikku ei viibinud küsimustike täitmise hetkel koolis. Kuna tegemist ongi väikesearvulise õpilaste kooliga, millest ankeetidele vastasid üle poolte õpilastest, siis saab seda pidada arvestatavaks mahuks käesolevas töös järelduste tegemisel.

2.2. TULEMUSED JA ANALÜÜS

Erikooli kasvandikud vastasid ankeedidele anonüümselt, kuid sellegipoolest tuleb alljärgnevasse andmetesse suhtuda äärmise ettevaatlikkusega ja mõelda mõnel juhul sellele, et ehk kasvandik ei soovinud võib-olla konkreetset juhtumit mingil põhjusel meenutada, mis muidugi ei tähenda veel seda, et tulemustest ei saaks teha järeldusi.

2.2.1. KASVANDIKE ÕIGUSRIKKUMISED

2.2.1.1. Alkohol ja narkootikumid

Tulemustest selgus, et eranditult kõik erikooli kasvandikest on elu jooksul vähemalt korra tarvitanud lahjat alkohoolset jooki (õlu, *long drink* i, siidrit või veini) ning kõige sagedamini alustati 10 aastaselt. Eriti märkimisväärselt rõhutamist ja väljatoomist vajab asjaolu, et viimase kuuaja jooksul on lahjat alkoholi tarvitanud 65% vastanutest. Samuti on kasvandikest kõik elu jooksul vähemalt korra tarvitanud kanget alkoholi (nt džinn, rumm, viin, viski) ning kõige sagedamini alustati taaskord 10 aastaselt. Viimase kuuaja jooksul on kanget alkoholi tarvitanud 57% kõigist vastanud kasvandikest. Empiiriliste uuringute abil on aga tõestatud, et alkoholi tarvitamine ja kriminaalse aktiivsuse individuaalne tase on otseses positiivses seoses.⁶⁴ Siit saab järeldada, et kuna kasvandikud tarbivad üsna palju alkoholi, siis võib see olla tingitud sotsiaalsetest mõjufaktoritest nagu erikool, sõbrad jms.

Kui nüüd vaadata narkootikumide tarvitamist, siis on kasvandikest elu jooksul vähemalt korra tarvitanud kanepit või hašišit üsnagi suur osa, nimelt 61% vastanutest. Kõige sagedamini alustati 12 või 14 aastaselt. Viimase kuuaja jooksul on nimetatud aineid tarvitanud 30% vastanutest. Vähemalt korra on elu jooksul tarvitanud *ecstasyt* või amfetamiini 17% erikooli kasvandikest ning paljud ei pidanud vajalikuks üldse avaldada aine esmakordse tarvitamise vanust. Samas mõned, kes vastasid vanuse küsimusele, alustasid kõige sagedamini juba üsna noores eas, nimelt 10-ne aastaselt. Viimase nelja nädala vältel on nimetatud aineid tarvitanud 13% kõigist vastanutest, mida võib pidada juba äärmiselt suureks protsendiks. Vähemalt korra on elu jooksul LSD`d, heroini või kokaiini proovinud 22% erikooli kasvandikest ning 65% ei pidanud vajalikuks avaldada aine esmakordse tarvitamise vanust. 9% vastanutest alustasid 14 aastaselt. Viimase nelja nädala vältel on nimetatud aineid pruukinud 9% vastanutest. Nii nagu alkoholi puhul, on ka narkootikumide tarvitamise ja kriminaalse aktiivsuse individuaalne tase otseses positiivses seoses. Näiteks Ameerika Rahvuslikus Justiitsinstituudis läbiviidava narkootikumide tarvitamise ennustamise

⁶⁴ Jüri Saar. *Op.cit.*, lk 76.

programmi andmetel ilmnevad regulaarselt 24 suurlinnas aasta jooksul arreteeritud kõrge narkootikumide tarvitamise näitajad.⁶⁵ Lisaks on vastavalt lastekaitseaduse §-le 23 õigusrikkumine alkoholi või narkootikumi tarvitamine, s.o tervise hoidmise kohustuse rikkumine.⁶⁶ Samuti on erikoolide puhul probleemiks, et kasvandikud toovad narkootikume kooli (siit järeldab autor, et nii levib see ka teistele noorukitele), kuid personal ei saa seda takistada, sest puudub kavandike läbiotsimiseks vastav luba. Samas erikooli töö aga ei tohi olla laste kontrollimine, vaid eelkõige nende arendamine.⁶⁷ Seega, autori arvates ei peaks tegelema kooli personalile vastava läbiotsimise loa andmise menetlusega, vaid pigem arendada välja tõhus erikoolide süsteem, mis pirdurdab/vähendab kasvandike vastavaid õigusrikkumisi (vt erikooli süsteemi muutmise lähemalt ptk III).

22% erikooli kasvandikest on müünud narkootikume või olnud narkootikumide vahendaja, mida võib pidada väga suureks arvuks ning 70% ei pidanud vajalikuks avaldada oma vanust, mil nad tegid seda esmakordselt. Samas kasvandikud, kes sellele vastasid, nende vanus on 13-15 eluaastat. Viimase aasta jooksul on erikooli kasvandikest müünud narkootikume või olnud nende vahendaja 4% vastanutest

Tuginedes küsimustiku andmetele, siis alkoholi ja narkootikumide teema kokkuvõttes jõuab autor kahjuks järeldusele, et paraku ei ole selles valdkonnas erikool suutnud ühte oma funktsioonidest täita: pidurdada kasvandike keelatud ainete tarbimist.

2.2.1.2. Varavastased õigusrikkumised

Alaealiste kuritegevus on äratanud kriminoloogide tähelepanu enam kui mõne muu vanusegrupi kuritegevus ning seda just järgnevatel põhjustel: alaealised on kriminaalselt kõige aktiivsem vanusegrupp. Nt oli 1996 aastal Eestis 16-17 aastaste kuritegelik aktiivsus neli korda kõrgem elanikkonna keskmisest kuritegelikust aktiivsusest; isikud, kes alustavad kuritegelikku karjääri alaealistena, kalduvad omama pikemat kuritegelikku karjääri kui hiljem kuritegelikule teele asunud; nad panevad oma kuritegeliku karjääri jooksul sagedamini toime raskeid kuritegusid; usutakse, et alaealiste kuritegevusel on spetsiifilised, muust kuritegevusest erinevad põhjused jne. Põhiliseks alaealiste poolt toimepandavaks kuriteoks on vargus. Nt 1997 aastal mõisteti 70% kõigist süüdimõistetud alaealistest süüdi varguse eest. Samas väga vähesed mõisteti süüdi vägivallakuritegude eest.⁶⁸

⁶⁵ Jüri Saar. *Op.cit.*, lk 76.

⁶⁶ Jaan Ginter, Jaan Sootak. *Juridica*, TÜ õigusteaduskonna ajakiri, IV, 1998, lk 185.

⁶⁷ Kristiina Illak. Mõned ei oska ju kahe lina vahel magada. – Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://www.koolielu.ee/pages.php/020404.10539>, 09.07, 2004.

⁶⁸ Jaan Ginter, Jaan Sootak. *Op.cit.*, lk 181-182.

Justiitsministeeriumi kriminaalteabe ja analüüsi talituse nõuniku Kaire Tamme sõnul on alaealiste kuritegevuse vähendamine vaieldamatult üks riigi prioriteetidest. Vastav arengukava näeb muuhulgas ette ennetustöö tõhustamist elanikkonna teadlikkuse ja hoiakute muutmise abil. Samuti aitavad eemärkide saavutamisele kaasa kuriteoennetusvaldkompleksi projektide rahastamine ja alaealiste komisjonide loomine kohalike omavalitsuste juurde. Ühtlasi tõdes Tamm, et ennetamiseks juba erikoolidesse sattunud noorte edasist kuritegevust on väga oluline üle vaadata erikoolide töö ja korraldus ning toimimine. Nt on 2003/2004 õppeaastal erikoolist lahkunud õpilastest 2008 aasta juuni seisuga tervelt 91% mõistetud süüdi kas väär- või kuritegude toimepanemises. Üldse oli 2007 aastal alaealiste poolt sooritatud süütegusid kokku ca 32 000, millest ligi 29 000 olid väärteod (peamiselt alkoholi- ja tubakaseaduse rikkumised).⁶⁹

70% erikooli kasvandikest on lõhkunud kunagi üldkasutatavaid asju (nt bussiootepaviljon, aken, auto, bussi- või rongiiste) tahtlikult ning 26% ei pidanud vajalikuks avaldada esmakordsel lõhkumisel oma vanust, kuid 22% vastanutest alustasid vandaalitsemisega 10 aastasel. Viimase aasta jooksul on erikooli kasvandikest tahtlikult asju lõhkunud 39% vastanutest.

Küsimustiku tulemustest selgus, et väga suur osa kasvandikest on varastanud poest või ostukeskusest (lausa 87% kõigist vastanutest) ning varguste esmakordne vanus jääb 6-12 aasta vahele, mis on väga varieeruv. Viimase 12 kuu jooksul on varastanud poest/ostukeskusest 44% kasvandikest. Kõige lihtsamalt eelöeldut kokkuvõttes kõlaks see umbes nii: erikoolide kasvandikest enamus on varastanud. Seega tuleb kahjuks tõdeda, et erikooli kasvandike puhul on mittevarastamine pigem erand, kui reegel. Kuna vargused on kasvandike seas ühed sagedasemad õigusrikkumised, siis toon välja ka neid kajastava tabeli (vt tabel 1, al lk 26).

⁶⁹ **Mart Siilivask.** Kuriteoennetajad rääkisid alaealiste kuritegevuse vähendamisest. – Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://www.just.ee/36229>. 17.06.2008.

Tabel 1

**Eneseraporteeritud õigusrikkumiste toimepanemine Tapa
erikooli kasvandike poolt**

Kas Sa oled varastanud poest asju?	Jah – 20 kasvandikku	Ei – 2 kasvandikku	Ei vastanud 1 kasvandik
Kas Sa oled kuhugi sisse murdnud, et seal varastada?	Jah – 15 kasvandikku	Ei - 7 kasvandikku	Ei vastanud 1 kasvandik
Kas Sa oled varastanud jalgratta, mopeedi või motorrolleri?	Jah – 13 kasvandikku	Ei - 9 kasvandikku	Ei vastanud 1 kasvandik
Kas Sa oled ärandanud mootorratta või auto?	Jah – 10 kasvandikku	Ei – 12 kasvandikku	Ei vastanud 1 kasvandik
Kas Sa oled varastanud midagi autost või auto küljest?	Jah – 13 kasvandikku	Ei – 9 kasvandikku	Ei vastanud 1 kasvandik

Erikooli kasvandikest on üle poolte vastanutest elu jooksul kuhugi sisse murdnud, et sealt midagi varastada (65%), mida võib pidada väga suureks arvuks (vt tabel 1). Suurem osa neist ei pea jällegi vajalikuks vastata, mis vanuses nad sellega alustasid, kuid kõige sagedamini kõlab vastus, et 12 aastaselt. Viimase 12 kuu jooksul on sisse murdnud 30% kõigist vastanud kasvandikest.

Kasvandikest 57% on elu jooksul varastanud jalgratta, mopeedi või motorrolleri (vt tabel 1). Suurem osa neist taas ei pea vajalikuks vastata, mis vanuses nad sellega alustasid, kuid kõige sagedamini alustati 11 aastaselt ning viimase 12 kuu jooksul on sisse murdnud 26% kõigist vastanud kasvandikest.

Kasvandikest 44% on oma elu jooksul ärandanud mootorratta või auto (vt tabel 1) ning jällegi ei soovi suurem osa avaldada selle teo esmakordset vanust (52%). Võimalik, et põhjus on kartuses selle avalikuks tulemisel või lihtsalt ei mäletata seda vanust. Kõige sagedamini alustati vastanute seas 13 aastaselt. Viimase 12 kuu jooksul on nimetatud tegu korda saatnud 17% poistest.

Vähemalt korra on elu jooksul erikooli kasvandikest varastanud, kas autost või auto osi, 57% vastanutest (vt tabel 1) ning 39% ei pidanud vajalikuks avaldada nimetatud teo sooritamise esmakordset vanust. Vastanutest 17% alustasid 13 aastaselt. Viimase aasta vältel on 22% kasvandikest varastanud, kas autost või auto osi.

Kasvandikest on elu jooksul vähemalt korra kelleltki jõuga ära võtnud rahakoti, käekoti või muid isiklikke esemeid 26%. Jällegi ei pidanud väga suur osa poistest vajalikuks

vastata, mis vanuses nad seda esimest korda tegid, nii arvab 70%. Viimase 12 kuu jooksul on nimetatud tegu korda saatnud 17% vastanutest.

Külmrelva on kaasas kandnud 74% erikooli kasvandikest ning selle tegevusega alustatakse kõige enam 13 aasta vanuselt. Viimase 12 kuu jooksul on külmrelva endaga kaasas kandnud 44% poistest. Siit järeldab autor, et kuna erikoolide kasvandikud panevad toime õigusrikkumisi üsna sagedasti, siis kasutavad nad külmrelva kuriteo vahendina ning seega on igati põhjendatud ka vahendi kaasas kandmise suur protsent.

Erikooli kasvandikest on 22% nõudnud relva või jõuga ähvardades raha või muid esemeid. 74% ei pidanud vajalikuks avaldada toime pandud teo ajal enda vanust. Vastanud kasvandikud tegid seda esmakordselt 9-12 aasta vanuselt. Viimase 12 kuu vältel on nimetatud tegu toime pannud 9% vastanutest.

Küsimustiku tulemustest selgus ka, et väga suur osa erikooli kasvandikest on osalenud kambakakluses (57% kõigist vastanutest) ning jällegi paljud ei pidanud vajalikuks vastata, mis eas nad kakluses esmakordselt osalesid, kuid vastanutest olid seda teinud 11-12 aasta vanuselt. Viimase aasta vältel on kambakakluses osalenud 22% kasvandikest.

Erikooli kasvandikest on 48% kedagi peksnud või löönud noa või muu esemega nii, et ta vajas arstiabi ning sama arv protsentides ei pea vajalikuks mainida esmakordset vanust selle teo toime panemisel, kuid need kes vastasid, tegid seda enamjaolt 13 aastaselt. Viimase aasta jooksul on kedagi peksnud või löönud noa või muu esemega nii, et ta vajas arstiabi 22% kõigist vastanud kasvandikest.

Kokkuvõttes leidis täielikult kinnitust püstitatud hüpotees: kasvandike populaarsemad õigusrikkumised on vargused.

2.2.1.3. Kasvandike sõprade õigusrikkumised

Sõprade kogemuste kaudu on võimalik vaadata, kui sageli alaealised õigusvastase käitumisega kokku puutuvad.⁷⁰

Vanasõna: „*Ütle, kes on su sõbrad ja ma ütlen sulle, kes oled sa ise,*“ ei saagi siinkohal väga naiivseks pidada. Vastupidi, kuna paljudel kasvandikel on tekkinud nõ oma sõprade grupid, kellega pidevalt läbi käiakse, siis näitab see, millega selle grupi liikmed üldiselt tegelevad, kaudselt ka seda, millega iga indiviid isiklikult tegeleb (nt vastati küsimusele, kas sul on oma kindel sõprade grupp, jaatavalt 91% erikooli õpilastest ja küsimusele, kas grupis tehakse ka tegelikult koos midagi keelatud, 78% jaatavalt).

⁷⁰ Anna Markina ja Beata Šahverdov-Žarkovski. Eesti alaealiste hälbiv käitumine, 2007, Tallinn: Justiitsministeerium, lk 17.

Erikooli kasvandikest 57% vastasid küsimusele, kas sul on sõpru, kes on tarvitanud kergeid või kangeid narkootikume, nagu kanep, hašiš, *ecstasy*, *speed*, heroiin või kokaiin, jaatavalt. 30% vastas sellele küsimusele siiski eitavalt. 17% kasvandikest oli vähemalt 4 sõpra tarvitanud nimetatud narkootikume ning 13% lausa üle 30-ne sõbra.

Siit järeldub, et kuna kasvandikel on palju sõpru, kes tarvitavad narkootikume, on sõltuv ka nende enda poolne kõrge narkootikumide pruukimise protsent – nende vahel on olemas seos.

Küsimusele, kas sul on sõpru, kes on varastanud poest või ostukeskusest vastavad kasvandikud, et jah ja seda lausa 78% juhtudel. Jaatavalt vastanutel on üle 10-ne taolise sõbra (26%) ning 22% vastanutest on vähemalt 2 sellist sõpra.

Järgmisele küsimusele, kas sul on sõpru, kes on kuhugi sisse murdnud, et sealt midagi varastada, vastatakse 57%, et jah on küll ning seda on teinud kõige enam üle 15 sõbra (22%).

Ka individuaalsel tasandil vastanute seas olid paljud, kuhugi sisse murdnud, et sealt midagi varastada. Seega on vargus ka kasvandike sõprade seas levinuim õigusrikkumine.

61% kasvandikest vastab küsimusele, kas sul on sõpru, kes on kedagi relvaga ähvardanud või lubanud peksa anda selleks, et saada temalt raha või muid asju, vastusega ei. Nende puhul, kes vastasid sellele küsimusele jah, olid selliselid sõpru kõige enam üks või üle 10-ne (9%). Jällegi, nii nagu ei vastanud paljud enda kohta jaatavalt nimetatud küsimuse kohta, ei vasta nad seda ka oma sõprade kohta.

Mul on sõpru, kes on kellegi tõsiselt läbi peksnud või haavanud kedagi noa või muu esemega, vastasid kasvandikud 52% ei ning neil, kel olid taolisi sõpru vastasid kõige enam, et selliseid esineb üle 10-ne (13%). Enda kohta vastasid sellele küsimusele jaatavalt umbes pooled kasvandikud, kuid ka antud protsenti sõprade kohta ei saa madalaks pidada.

Võib märgata kasvandike ja nende sõprade vahel teatud stereotüüpset käitumist. Hoiakute-sättumuste süsteem moodustab justkui omapärase mitmekihilise läätse, milles murdub igasugune väliskeskonna mõju. Varases lapsepõlves tekkinud esimesed praktilise, teoreetilise ja sotsiaalse käitumise hoiakud (nt poisikesepõlves ümbritsevatelt autoriteetidelt ülevõetud suhtumine eraomanduses olevasse varasse – „tal seda kola niikuinii palju“) avaldavad mõju hilisemate hoiakute tekkimisele lihtlabase varguse suhtes.⁷¹

Kui käsitleda erinevaid kasvandike poolt toime pandud õigusrikkumisi, siis on kahtlemata oluline info välja tuua ka kasvandike endi ohvriks langemised, mis võivad jätta mõnel juhul isikule sügava jälje, mis teda nt hiljem kättemaksuks samuti kuritegu sooritama panna võib.

70% kasvandikest vastavad eitavalt küsimusele, kas neilt on vägivallega ähvardades nõutud raha või midagi muud (nt kella, riideesemeid, mobiiltelefoni) – üksnes 22% vastab sellele

⁷¹ Talis Bachmann ja Rait Maruste. Psühholoogia alused. Tallinn: Kirjastus Ilo, 2003, lk 79-80.

küsimusele jaatavalt. Peaaegu samasugune tulemus on ka järgneva küsimusega: kas keegi on sind kõvasti löönud või vigastanud, et vajasis arstiabi – sellele vastab eitavalt 83% vastanutest.

Varguste ohvriks ei ole samuti paljud kasvandikud langenud – üksnes 13% vastanutest; 78% ei ole seda ette tulnud. Ka kiusamise ohvriks ei ole paljud kasvandikud langenud, mida tõestab järgnev tulemus: eitavalt vastasid 78%.

Siit tulemustest ei saa järeldada, et kasvandike sagedased õigusrikkumised oleksid kuidagi seotud nende endi ohvriks langemistega, kuna väga vähesed kasvandikud on ise langenud kuritegude ohvriks.

2.2.2. ÕIGUSRIKKUMISTE SEOS SOTSIAALSETE SIDEMETGA

Travis Hirschi kontrolliteoorias rõhutatakse, et kui puudub side perekonna, kooli, naabrite jms institutsioonidega, siis tähtsaks on meil kõrgis sund sooritada hälbiv tegu - puudub tegur, mis seda takistaks.⁷² Kuigi sellele teooriale võiks ka mitmes mõttes vastu vaielda, on tal siiski suur tähtsus antud töö seisukohast, sest kontrolli nõrgenemine nimetatud institutsioonide poolt võib põhjustada kasvandike õigusrikkumiste kasvu, mida näeme ka alljärgnevalt.

2.2.2.1. Perekond ja vanemad

On kindlaks tehtud, et purunenud perekond ja laste separatsioon vanematest on kuritegeliku käitumise riskifaktorid.⁷³ Perekond on aga sotsialiseerumise esmane agent. Just perekonnal on täita esmane osa nooruki õigusteadvuse, kõlbeliste ja õigusteadmiste ning – arusaamade kujundamisel.⁷⁴

Küsimusele, kas sa elad koos oma ema ja isaga, vastasid respondentidest kõige enam (26%), et nad elavad koos kellegi teisega (kõige sagedamini kõlas siin vastus lastekodus). Ema ja kasuisaga elavad koos 17% kasvandikest ning sama paljud elavad sugulaste peres (nt vanavanemate, tädi, venna või õe juures). Suur osa kasvandikest elab ainult koos emaga, nimelt 22% vastanutest. Koos ema ja isaga elab vaid 13% vastanutest.

Seega võib väita, et kuna paljud erikooli kasvandikud on pärit nn „poolikutest perekondadest“, siis on siin olemas seos noorte õigusrikkumistega. Samas näitavad uuringud, et ka taolistest „poolikutest perekondadest“ võivad sirguda seadusekuulekad inimesed, kuid kasvandike puhul sellised uuringud ei kehti. Paljud kasvandikud elavad lastekodus, mille puhul on tegu samuti totaalse institutsiooniga ning lisaks teiselt poolt elatakse erikoolis. Kokkuvõttes elavad paljud lapsed üksnes institutsioonides, mis omakorda põhjustavad sügavat deviantset käitumist – vähemalt seda seniks kuni erikooli praegune süsteem ei ole muutunud. Seda probleemi oleks ehk kõige õigem lahendada süsteemiga, mis pakutakse välja käesoleva töö peatükis III, al lk 40.

Tulemustest selgus, et 30% vastanud kasvandikest saavad nendega koos elava isa või kasuisaga/ema elukaaslasega, hästi läbi ning sama suur protsent vastas, et nad saavad temaga üsna hästi läbi. 26% vastas sellele küsimusele, et nad ei ela koos isa või kasuisa/ema elukaaslasega.

⁷² **Matti Laine.** *Op.cit.*, lk 49.

⁷³ **Kristi Kõiv.** Artiklite kogumik (I). *Op.cit.*, lk 110.

⁷⁴ **Lembit Auväär.** *Op.cit.*, lk 52.

Küsimusele, kui sageli võtad sa ette midagi koos vanemate või teiste täiskasvanud pereliikmetega, vastasid kasvandikud kõige enam, et peaaegu mitte kunagi, 26% vastanutest. Võrdselt 17% kasvandikest vastasid sellele küsimusele, et sagedamini kui kord nädalas, umbes kord kuus ja mõnel korral aastal.

Küsimusele, mitmel päeval sa nädalas tavaliselt õhtustad koos oma vanemate või teiste täiskasvanud pereliikmetega, vastasid 26% kasvandikest, et iga päev, kuid paraku 21,7% ei tee seda mitte kunagi. Seega väga paljud kasvandikud ei võta oma vanematega peaaegu mitte kunagi koos midagi ette, samuti paljud ei õhtusta oma vanematega kunagi.

D. P. Farringtoni (1996) järgi on üheks peamiseks kuritegevust ennustavaks teguriks vanematepoolne puudulik järelevalve, seda nii vägivaldsete kui varavastaste kuritegude ilmnmisel noorukite hulgas. Vanemate puudulik järelevalve mängis eriti olulist rolli laste ja noorukite delinkventsuse väljakujunemisel, kuid kurjategijate puhul, kes sooritasid oma esimese süüteo täiskasvanueas, seda ei täheldatud.⁷⁵ Seega on oluline osa kasvandike õigusrikkumiste ärahoidmisel kahtlemata ka vanemate poolisel kontrollil laste üle.

Küsimusele, kas sinu vanemad või teised täiskasvanud pereliikmed teavad tavaliselt seda, kellega koos käid sa väljas, vastasid kasvandikud kõige sagedamini, et mõnikord (48%), järgnes alati (30%) ning seejärel harva/mitte kunagi, 22%. Küsimusele, kas vanemad või teised täiskasvanud pereliikmed ütlevad sulle tavaliselt, mis kell pead sa tagasi olema, kui sa käid õhtuti väljas, vastati 65% juhtudel, et jah, vanemad ütlevad selle aja, kuid paraku 22% järgib seda harva või mitte kunagi; 39% üksnes mõnikord ning ükski kasvandik kahjuks ei vastanud, et ta seda aega alati järgiks. 35% vastasid, et neile ei öelda üldse kellaaega, mil nad peavad tagasi olema. Siit võib tuletada, et kasvandike õigusrikkumiste ja vanemate kontrolli vahel on olemas seos (vt ka sellekohast teoreetilist osa lk 15).

Psühholoogilisest vaatenurgast omab kindlasti ka tähtsust õigusrikkumiste seisukohast, kas kasvandik on isiklikult läbi elanud mõnda rasket sündmust. Vend või õde on surnud 9% noorukitest, kuid paljud jätsid sellele küsimusele sootuks vastamata (22%).

Isa või ema on surnud 22% vastanud kasvandikest. Mõni teine lähedane isik on surnud 65% kasvandikest, mis on üsna suur arv.

Vanemad või mõni teine lähedane isik on pikaajaliselt või raskelt haige olnud 17% vastanutest. Vanemate alkoholi või narkoprobleemide olemasolule vastavad jaatavalt 13%. Vanemate vahelise vägivalla olemasolule vastavad jaatavalt 22% kasvandikest. Vanemate lahkuminek/lahutuse küsimusele vastavad jaatavalt 48% kasvandikest, mida võib pidada jällegi üsna suureks. Siit võib järeldada, et ka vanemate lahkuminek või lahutus on avaldanud

⁷⁵ Kristi Kõiv. Artiklite kogumik (I). *Op.cit.*, lk 110.

kasvandikele halba mõju, s.t, et mitte lahutus kui akt ise, vaid pigem lahutusele eelnenud vanemate vahelised konfliktid.

2.2.2.2. Majanduslik olukord

Eestis õiguspsühholoogide ja -sotsioloogide läbi viidud uuringus noortegruppide seas, tulenes, et seaduskuulekate perede sissetulekud on suuremad, kui õigusrikkujate perede sissetulekud.⁷⁶

Vastajatest 61% väitis, et nendega koos elaval isal või kasuisal/ema elukaaslasel on püsiv töökoht, kuid 30% vastas, et nad ei ela koos nimetatud isikuga koos. Samale küsimusele ema või kasuema/isa elukaaslase kohta, vastasid kasvandikud, et tal on püsiv töökoht, vastavalt 48%. 17% vastas, et ta ei tööta puude/pikaajalise haiguse tõttu ning 17% vastanutest ei ela koos ema või kasuema/isa elukaaslasega koos. Seega on enamuse kasvandike vanematel püsiv töökoht olemas, samas aga paljud ei ela vanematega koos.

Oma tuba omavad 74% vastanud kasvandikest ning tuba jagama peavad vastavalt 26%. Küsimusele, kas sinu kodus on arvuti, mida sul on lubatud kasutada, vastasid 83% noorukitest jaatavalt, kuid 13% puudub arvuti kasutamise võimalus. Mobiiltelefoni omavad 61% kasvandikest, kuid 39% taoline võimalus puudub. Küsimusele, kas sinu perekonnal on auto, vastati 57% jaatavalt, kuid 39% siiski eitavalt ning 4% ei vastanud sellele küsimusele. Seega enamusel on olemas oma tuba ning suhtlemiseks vajalikud sidevahendid ning üle poolte kasvandike perekondadel ka auto.

Küsimustiku tulemusi vaadates ei saa just täheldada kasvandike halba majanduslikku olukorda. Küll aga peab siin arvestama sellega, et paljud noorukid elavad erikooli väliselt lastekodus, kus neil on loodud erinevad tingimused, nt arvuti kasutamise võimalus jms. Seega, kuna väga paljud noorukid ei ela oma vanematega koos, siis ei saa siit ka teada, kas vanematel tegelikkuses on töökoht või mitte. Samuti võiks ju järeldada, et kui kasvandikud sooritavad niivõrd palju vargusi (vt tabel 1, lk 26), siis võiks see olla tingitud sellest, et neil puuduvad vajalikud materiaalsed esemed, nt nagu mobiiltelefon. Paraku siin sellist järeldust teha ei saa, kuna üle poolte kasvandikest omavad mobiiltelefone. Seega jõuan järeldusele, et kasvandike õigusrikkumistel ei ole majandusliku olukorraga kokkupuutepunkti. Seega väide, et õigusrikkujate pere on halvemas majanduslikus olukorras, kui seaduskuulekate oma, antud juhul kinnitust ei leia.

⁷⁶ Lembit Auväärt. *Op.cit.*, lk 60.

2.2.2.3. Vaba aeg

Alaealiste kuritegevuse pideva kasvu üheks oluliseks põhjuseks on suure osa laste tegevusetus oma vaba aja sisustamisel, mille tulemusel leitakse varem või hiljem rakendust oma energiale ühiskonna jaoks negatiivsete ilmingute näol: alkoholi ja narkootikumide tarbimine, kuriteod jms.⁷⁷

Kasvandike vastused küsimustele puudutatavad siin pigem aega, mil nad õpivad erikoolis. Mõningal juhul on silmas peetud ka konkreetset vaba aega väljaspool erikooli. Õppurid vastasid küsimusele, mitu korda nad tavaliselt õhtuti väljas käivad (nt peol, diskol, kellegi pool külas või sõpradega jalutamas) 83%, et iga päev. See on äärmiselt suur protsent – see on enamus kasvandikest.

Harilikult kulutatakse päevas aega pärast kooli selliselt nagu on välja toodud allolevas tabelis 2.

Tabel 2

Tapa erikooli kasvandike koolitööde tegemisele ja vaba aja veetmisele kulutatud aeg

Koolitööde tegemine	30 minutit päevas – 57% kasvandikest	1 h päevas - 30% kasvandikest	Muu aeg - 13% kasvandikest
Raamatute lugemine	Ei loe – 78% kasvandikest	½ h päevas – 13% kasvandikest	Muu aeg - 9% kasvandikest
Televiisori vaatamine, arvitumängud, interneti teel suhtlemine	4 h ja rohkem päevas – 44% kasvandikest	2 h – 22% kasvandikest	Muu aeg - 34% kasvandikest
Ajakirjade, koomikside lugemine	Ei loe – 57% kasvandikest	30 minutit päevas – 30% kasvandikest	Muu aeg – 13% kasvandikest
Sõpradega väljas käimine	4 h ja rohkem päevas – 74% kasvandikest	2 h päevas – 13% kasvandikest	Muu aeg – 13% kasvandikest
Sportimine	Ei tegele – 35% kasvandikest	2 h päevas - 30% kasvandikest	Muu aeg - 35% kasvandikest

Võttes kokku tabelis 2 kajastatud, peab tegema kurva järelduse, et üle poolte kasvandikest kulutavad päevas koolitööde tegemisele üksnes pool tundi ning samuti ei loeta eriti raamatuid. Siit järeldades ei ole ka suurt põhjust imestuseks, miks nii paljud õpilased on klassikursust kordama jäänud. Äärmiselt palju vaadatakse päevas televiisorit, suheldakse internetis ning käiakse sõpradega väljas – seega ei jäägi aega koolitöödeks. Paljud ei tegele ka spordiga.

⁷⁷ **Judit Strömpl jt.** Projekt-uurimuse...*Op.cit.*, lk 6.

Küsimusele, kellega sa veedad tavaliselt suurema osa oma vabast ajast, vastasid õppuritest 61%, et suuremas sõprade seltskonnas (4 või enam sõpra) ning kõigest 17% veedab vaba aega perekonnaga. 13% noorukitest veedavad vaba aega 1-3 sõbraga. Samuti on suurel osal (91% vastanutest) oma kindel sõprade grupp, kellega koos regulaarselt aega veedetakse. Taoline sõprade grupp veedab sageli aega ka avalikes kohtades (nt pargis, tänaval, ostukeskuses, õues), nii vastavad 83% küsitletutest. Küsimusele, kas teie grupis võidakse teha ka midagi keelatud, vastasid jaatavalt 78% kasvandikest ning kas ka tegelikult tehakse grupis midagi keelatud (ebaseaduslikku), 78% jaatasid seda. Samuti peavad paljud kasvandikud oma gruppi jõuguks/*gängiks*, nimelt 44% vastanutest. Siit saab järeldada, et tekkinud on teatud laadi subkultuur. Kaugeltki mitte kõik subkultuurid aga ei ole kriminaalsed, kuid antud tulemustest selgus, et kasvandikud teevad grupis olles tõepoolest, midagi seadusevastast ning seega saab nende puhul rääkida kuritegelikust subkultuuri grupist. Kuritegelikud subkultuuri grupid arenevadki välja mitmesugustest kuritegevuse kontrolliks mõeldud asutustes, nt noorsoovanglates, kasvatusasutustest aga ka erikoolides. Seda just põhjusel, et asukad sinna valitakse mingite ühiste omaduste ja elukogemuste põhjal, asutused on kinnised, nõ totaalsed (vt sellest lähemalt lk 12), kus indiviidi tegutsemine on rangelt normeeritud ja väljastpoolt määratud. Sellises kinnises asutuses tekivad aga paratamatult subkultuurid, mis on justkui ellujäämistrateegiad – see aitab vastu panna asutuses valitsevale totaalsele ja pidevale kontrollile.⁷⁸ Noored on hüljanud keskklassi kultuuri ja moodustanud oma, subkultuuri, mis on tihti peale negativistlik, pahatahtlik, hedonistlik, naudinguhimuline. Tuntud inglise kriminoloog Stanley Cohen on öelnud, et sellises grupis pannakse toime ühtlasi ka kuritegevust, millest ei saada mitte mingisugust kasu, nt vandalism.⁷⁹ Ka küsimustiku tulemustest selgus kasvandike suur vandalismi protsent (vt lk 25). Seega, et peatada taoliste kuritegelike subkultuuride teket, on lausa hädavajalik muuta praegust erikoolide süsteemi. Tegevused, mida teevad kasvandikud sõpradega koos olles väljas on lisatud tabelisse 3, al lk 35.

⁷⁸ **Matti Laine.** *Op.cit.*, lk 54-55.

⁷⁹ *Ibid.*, lk 53.

Tabel 3**Tapa erikooli kasvandike tegevused koos sõpradega väljas olles**

Diskodel või kontserdidel käimine	Mõnikord – 48% kasvandikest	Alati – 22% kasvandikest	Muu vastus – 30% kasvandikest
Oma bändis mängimine	Ei tee seda kunagi – 87% kasvandikest	Mõnikord – 9% kasvandikest	Muu vastus – 4% kasvandikest
Alkoholi joomine või narkootikumide tarvitaamine	Teevad seda tihti – 65% kasvandikest	Mitte kunagi – 4,3% kasvandikest	Muu vastus – 30,7% kasvandikest
Linnas asjade lõhkumine või rikkumine lõbu pärast	Mõnikord - 35% kasvandikest	Sageli – 26% kasvandikest	Muu vastus – 39% kasvandikest
Poest lõbu pärast asjade näppamine	Mõnikord – 44% kasvandikest	Mitte kunagi – 30% kasvandikest	Muu vastus – 26% kasvandikest
Spordiga tegelemine	Mõnikord – 39% kasvandikest	Mitte kunagi – 26%	Muu vastus – 35% kasvandikest
Arvutimängude mängimine/internetis suhtlemine	Alati – 48% kasvandikest	Mõnikord - 30%	Muu vastus - 22% kasvandikest
Inimeste lõbu päras hirmutamise või häirimise	Vahel – 35% kasvandikest	Sageli – 22% kasvandikest	Muu vastus – 43% kasvandikest

Eriti negatiivsed ilmingud siit tulemustest on asjaolud, et äärmiselt palju juuakse sõpradega koos olles alkoholi või tarvitatakse narkootikume, mõnikord vandaalitseatakse, varastatakse poest ja hirmutatakse inimesi. Seega kokkuvõttes, kui vaadata, mismoodi veedetakse enamus vaba aega, võib öelda, et kasvandike õigusrikkumiste ja vaba aja veetmise viiside vahel on seos.

2.2.2.4. Kool

Kool on noore inimese kogemusruum.⁸⁰ Nii saab kahtlemata väita, sest just kool on paik, kus laps saab paljud oma kogemused ning kus „sünnivad“ ka paljud tema tõekspidamised.

Küsimustiku tulemustest paraku selgus, et kasvandikele eriti erikoolis käia ei meeldi, nii vastasid 44% õppuritest; järgnes vastus, et üldse ei meeldi erikoolis käia (35%). Seega kokku 79% kasvandikest erikoolis käia taha, mis on äärmiselt suur protsent.

Klassikursust olid kordama jäänud vähemalt ühe korra 35% vastanutest ning rohkem kui ühe korra samuti 35% kasvandikest; kõigest 30% ei olnud klassikursust kunagi korranud. See tähendab seda, et 70% kasvandikest on klassikursust kordama jäänud. Seda enam leian, et

⁸⁰ **Loone Ots.** Kool kui arengukeskkond ja õpilaste toimetulek: konverents 5. ja 6. oktoobril 2006 Tallinna Ülikooli Tallinna saalis/Tallinna Ülikool, kasvatusteaduste teaduskond. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus, 2006, lk 25.

vajalikud oleksid koolid, kus on võimalik elukutset omandada ka ilma põhihariduseta (vt lk 43), sest nähtavasti paljud kasvandikud ei ole võimelised põhiharidust üldse omandama, küll aga oleksid paljud võimelised omandama elukutse.

On kindlaks tehtud, et kui indiviidil on kõrge IQ, ei tähenda, et tema sotsiaalne intelligentsus oleks veel kõrge. Kuid ka vastupidine on tõestatud: on väga palju madala intelligentsusega indiviide, kes kunagi ühikonnast ei käitu, sest nad nähtavasti elavad prosotsiaalses keskkonnas või et neil on olemas suhtlemisalased toimetulekuoskused.⁸¹

Viimase aasta jooksul olid puudunud erikoolist ilma mõjuva põhjusega kolm või rohkem korda 78,3% vastanutest; üks või kaks korda puudusid 8,7% kasvandikest; üksnes 13% sai väita, et tema ei ole kordagi puudunud. Uuringutega on kindlaks tehtud, et koolikohustuse eiramine ei ole õpilaste jaoks meelega seaduse eiramine või soovimatus haridust omandada, vaid koolist puudumise taga on erinevad põhjused, nt tülid, pahandused ja peksmine kodus, koolikiusamine ja vägivald, hirm, igavus, õpetajate ebaõiglus ja alusetud süüdistused, õpiraskused, toimetulematus, võimetus vastata kooli ja/või kodu ootustele vms.⁸² Seega on kasvandike puudumiste taga äärmiselt erinevad põhjused. Siin ei tohiks arvata, et nad puuduvad koolipersonali kiuste või lihtsalt lõbu pärast. Lisaks tekib siin aga küsimus, et kus on need noorukid ajal, kui nad peaksid koolikohustust täitma? Sooritavad õigusrikkumisi? Seda võib nii oletada kaudselt küll, sest enamuses sooritatakse teod ikka väljaspool erikooli ning loogiliselt järglades nad seda ka sel ajal teevad.

Seejärel tuli kasvandikel hinnata seda, kui võrd hästi õpitakse võrreldes klassikaaslastega. Enamus arvasid, et neil läheb võrreldes teistega keskmiselt (61%) ning seejärel, et paremini kui enamikul klassikaaslastel (22%). Arvamus, enda õppe edukuse võrdlemisel teistega, on kasvandikel suhteliselt kõrge.

Järgnevalt tuli kasvandikel, kas nõustuda või mitte erikooli kohta käivate väidetega, mis toon välja alljärgnevas tabelis 4, al lk 37.

⁸¹ **Robert R. Ross jt.** Prosotsiaalse kompetentsuse edendamine: kognitiiv-käitumuslikud suunad kriminaalpreventsioonis ja kurjategijate rehabilitatsioonis. Tallinn: Sotsiaalministeerium, 1998, lk 10.

⁸² **Judit Strömpl jt.** Projekt-uurimuse...*Op.cit.*, lk 12.

Tabel 4**Tapa erikooli kasvandike vastused erikooli kohta**

Puuduse tundmine erikoolist, kui kolitakse mujale	Nõustuvad 40% kasvandikest	Ei nõustu 60% kasvandikest	Ei vasta 0% kasvandikest
Kui Sul läheb hästi, siis õpetajad märkavad ja ütlevad seda	Nõustuvad 87% kasvandikest	Ei nõustu 13% kasvandikest	Ei vasta 0% kasvandikest
Erikooli meeldivus	Nõustuvad 78% kasvandikest	Ei nõustu 13% kasvandikest	Ei vasta 9% kasvandikest
Teiste tegevuste (nt sport, muusika, teater, diskod) olemasolu erikoolis peale õppimise	Nõustuvad 74% kasvandikest	Ei nõustu 13% kasvandikest	Ei vasta 13% kasvandikest
Varguste levik erikoolis	Nõustuvad 52% kasvandikest	Ei nõustu 39% kasvandikest	Ei vasta 9% kasvandikest
Kakluste levik erikoolis	Nõustuvad 65% kasvandikest	Ei nõustu 35%	Ei vasta 0% kasvandikest
Paljud asjad erikoolis on katkised või lõhutud	Nõustuvad 48% kasvandikest	Ei nõustu 52%	Ei vasta 0% kasvandikest
Narkootikumide tarvitamine erikoolis	Nõustuvad 39% kasvandikest	Ei nõustu 48% kasvandikest	Ei vasta 13% kasvandikest

Tabelist 4 järeldub, et kui kasvandikul läheb hästi, siis õpetajad märkavad seda ning ütlevad seda talle ning et peale õppimise toimub erikoolis veel palju muid tegevusi. Negatiivsed on asjaolud, et paljudele erikool ei meeldi ning mujale kolimisel ei tunneks nad sellest puuduks. Siit saab järeldada, et praegune erikooli süsteem ei suuda lapsele turvatunnet ja rahulolu pakkuda. Pooled kasvandikest vastasid, et erikoolis on levinud vargused – siit saab järeldada, et kuna umbes pooled õpilastest seda eitasid, siis see ongi kontingent, kes suure tõenäosusega varastab, s.t, et umbes pooled varastavad koolis, kuid teised mitte. Palju toimub ka kaklusi, millist väidet kinnitab ka see, et üle poolte õpilastest on osalenud kambakakluses (vt lk 27).

Küsimusele, mida kasvandik kavatseb teha peale põhikooli lõpetamist, vastasid 35% poistest, et nad ei tea veel; 26% kavatseb töökoha otsida; 17% kavatsevad minna kutsekooli.

Nagu juba eelnevalt mainitud, siis kasvandikud on eksternaalsed ehk nõ väljapoole elavad noorukid, millisest omakorda võiks avalduda nt ka nende suur akadeemiline mahajäämine (palju klassikursuse kordamisi). Eksternaalsus avaldub siin ka selles, et nad usuvad, et see, mis nendega juhtub, on määratud mitte nende enda jõupingutuste vaid teiste tegevuse poolt – see avaldub väheses motivatsioonis koolis ja mujal edu saavutamiseks – nad ei näe pingutamises mõtet. See on paljuski nende enda mõtlemise tulemus, nad ei püüa, sest usuvad, et nende pingutused on asjatud.⁸³

⁸³ Robert R. Ross jt. *Op.cit.*, lk 18-19.

Ainuüksi tabelis 4 kajastatud küsimustiku tulemuste andmeile tuginedes ei saa teha järeldust kasvandike õigusrikkumiste ja erikooli seose kohta. Erikooli süsteemi täpsema mõju kohta kasvandikele tõin välja juba eelnevalt peatükis erikool mõjutusvahendina kasvandike resotsialiseerimiseks (vt lk 16-20), millisest võib tuletada ka asutuse mõju kasvandike õigusrikkumistele.

2.2.2.5. Naabruskond

Side naabruskonnaga on samuti üks tähtis sotsiaalse kontrolli vorm õpilase elus. Kui kogukond on lagunenu, siis on ka sidemed naabruskonna liikmete vahel nõrgad, mistõttu väheneb mitteametlik kontroll naabrite üle, mis omakorda jällegi juhib suurema kuritegevuse määrani.⁸⁴

Kasvandikud vastasid naabruskonda puudutavatele küsimustele järgnevalt:

- kui kolitakse mujale, siis tuntakse puudust naabruskonnast: selle küsimusega nõustuti 65% juhul;
- naabrid märkavad kui ma käitun halvasti ja teevad mulle märkuse: enamus kasvandikest on selle väitega päri - 74%;
- koduümbruse meeldimine: siin nõustuvad 70% vastanutest, jäädes selgelt üle mittenõustujatest;
- lastele piisava mänguruumi olemasolu: sellega on nõus 65% kasvandikest;
- naabruskonnas on levinud kuritegevus: antud juhul jagunevad vastused suhteliselt proportsionaalselt: nõustujaid on 52% ning mittenõustujaid 48%;
- naabruskonnas on levinud narkootikumide müük: nõustujaid on siin üpris palju, nimelt 44% kasvandikest; mittenõustujaid 57%;
- naabruskonnas on levinud kaklused: 43% kasvandikest on naabruskonnas kaklused levinud ning 44% kasvandike naabruskonnas kaklusi ei esine;
- naabruskonnas on palju tühju ja mahajäetud hooneid: 48% nõustuvad selle küsimusega; mittenõustujaid on 52%;
- naabruskonnas on palju grafitit: seda esineb 30% vastanutest ning mitte 65% kasvandikest;
- minu kandi inimesed on oma naabrite suhtes abivalmid: positiivne on, et 70% jaatab selle vastuse juures;
- minu kandi inimesed on üksteisega tihedalt seotud: 52% vastavad siin jaatavalt;

⁸⁴ **Majone Steketee jt.** Juvenile delinquency in six new EU member states. Verwey – Jonker Instituut. With support from the European Community – DAPHNE-2 Programme, 2008, page 122.

- minu kandi inimesi võib usaldada: 57% on sellega nõus;
- minu kandi inimesed ei saa üldiselt üksteisega läbi: sellega ei nõustu 65% vastanutest.

Tulemusi kokku võttes on hea märk, et paljudele kasvandikele meeldib nende naabruskond ja koduümbrys – samas siit võib aga ka järeldada seda, et paljud kasvandikud elavad lähestikku oma sõpradega, kes samuti tegelevad õigusrikkumistega ning seega on neil seal põnev koos tegutseda. Äärmiselt positiivne on aga asjaolu, et kasvandiku halva käitumise korral panevad naabrid seda tähele ja teevad märkuse, lisaks on naabrid enamikel juhtudel abivalmid ja tihedalt seotud – see aitab lapsi kontrollida, sest lapsevanemad ei suuda last igal ajahetkel jälgida, kui nad seda üldse teevadki. Kuritegevuse (k.a. narkootikumide ja kakluste) levikuga naabruskonnas elavad umbes pooled erikooli kasvandikest. Pooled kasvandikest kuritegevuse piirkonnas seega ei ela, kuid sellegipoolest panevad nad toime õigusrikkumisi – siit saab järelduse teha, et naabruskond ja asjaolu, kas seal otseselt kuritegevus eksisteerib või mitte, ei oma kasvandike käitumisele mõju.

III ETTEPANEKUD ERIKOOLI SÜSTEEMI REFORMEERIMISEKS

3.1. Erikooli kasvandike diferentseerimine

Inimest saab parandada ja ümber kasvatada. Eriti kehtib see alaealiste suhtes, kes pole lõplikult välja kujunenud, kelle tahtemadused on kinnistumata. Isiksuse muutumisevõime ja vanus on pöördvõrdelises seoses – mida noorem on inimene, seda kergemini saab tema arengut mõjutada.⁸⁵ Erikooli kasvandikud on noored, veel on võimalik neid mõjutada.

*„Tarvis on teha olulisi muudatusi erikoolide korralduses nii õpilaste arvust kui investeringuvajadustest lähtudes, aga ka tulenevalt sellest, et süsteem pole ajakohane“*⁸⁶,
nendib haridus- ja teadusminister Tõnis Lukas.

Eestis läbi viidud uuringud (Kõiv 2004, 2007; Perovskaja 2008 jt) näitavad, et erikoolide probleem ei ole kasvandike lootusetu „rikutus“, vaid pigem vananenud ebaprofessionaalsed töömeetodid, puudulik kontseptsioon, millel erikoolides tehtav töö põhineb ning ühiskonna ükskõikne suhtumine probleemsetesse lastesse.⁸⁷

Erikoolide süsteem praegusel hetkel ei ole just üleliia avatud keskus ning sellest lähtudes esitab käesoleva töö autor enda poolset erikooli reformeeringimise ühed võimalikud lahendused:

- õpilaste diferentseerimine vastavalt noortevanglasse ja reformkülasse – viimase olemus vastab umbes Keila SOS Lasteküla tüüpi asutuse korraldusele;
- asjatundliku sotsiaaltöö rakendamine reformkülas, mis sisaldab endas: rehabilitatsiooni, peremudeli kohaldamist ja regulaarsete teraapiate läbi viimist gruppitöö käigus.

Minister Tõnis Lukas näeb lahendusena erikoolide asemele noortevangla loomist. Tema nägemuse kohaselt oleks lahendus see, kui erikoolide kontingent selekteeritakse suuremalt jaolt ja kõige raskemini kasvatatav seltskond suunatakse Justiitsministeeriumile alluvasse noortevanglasse, milliseid asutusi võiks Eestis olla vähemalt üks. Lisaks arvab ta, et me ei saa kahte erinevat eesmärki saavutada ühes koolis ning seetõttu tuleb need kontingendid eraldada ja teha üks kinnine kool ministeeriumi alluvasse ja teised õpilased suunata Haridusministeeriumi süsteemis erinevatesse internaatkoolidesse. Loodavas noortevanglas

⁸⁵ Askto Toomsoo jt. Alaealiste kuritegevus...*Op.cit.*, lk 27.

⁸⁶ Tõnis Lukas. Intervjuu: minister: erikoole ootab ümbertegemine. – Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://www.irl.ee/et/Meedia/Artiklid/236/Intervjuu:-Minister:-erikoole-ootab-umbertegemine>, 20.06.2008.

⁸⁷ Judit Strömpl. Asjatundliku sotsiaaltöö...*Op.cit.*, lk 47.

oleks süsteem praeguste erikoolidega võrreldes veel rangem, kuid kinnipeetavate turvalisus tagatud.⁸⁸ Tuleb tõdeda, et teoorias on taoline lahendusvariant efektiivne ja sellisel juhul võib oletada, et ka vähemohtlike kasvandike kontingent ei muutuks ohtlikeks kurjategijateks. Samas, mis saaks neist, kes on ohtlikumad õigusrikkujad, kui nad kõik noortevanglas koos oleksid? Siin võib paraku järeldada seda, et nende puhul ei muutuks paremaks midagi või veel hullem: nende õigusrikkumised aina süveneksid ning seega oleks olukord sama, mis praeguste erikoolide kasvandike näol. Samas, kui uskuda teooriat, et kasvandikud on juba lapseas vanemate poolt nõ ära rikutud, siis ei olekski ju erikoolil vaja hakata raskeid kuritegusid toime pannud isikuid ümberkujundama ja siinkohal oleks noortevangla loomine igati õigustatud.

Kuidas aga peaks kasvandike diferentseerumine täpsemalt välja nägema? Üks asi on välja nägemine ja toimimine teoorias, kuid hoopis teine asi on reaalsus. Praeguse alaealiste mõjutusvahendite seaduse järgi on erikooli saatmise kriteeriumiks asjaolu, et nooruk peab olema toime pannud, kas kuri- või väärteo, ülejäänud mõjutusvahendid ei ole andnud tulemust ning see toimub õpilase enda huvides. Olen arvamusel, et üks võimalus erikooli reformimisel võiks olla noortevangla loomine, kuhu paigutatakse kuritegusid sooritanud isikud ning seevastu üksnes pisemaid huligaansusi toime pannud noored (enamjaolt väärteod) Keila SOS Lasteküla tüüpi asutusse, kus lapsed õpivad kasvatusraskustega õpilaste eriklassides ning mis toimib oma olemuselt peres hooldamisel põhineva hoolekandeesutusena. Taolise asutuse nimeks võiks saada reformküla. Leian, et nimemuutus oleks igati positiivne, kuna sõna erikool seostub meile paraku siiski kinnise karistusasutusena, kuhu saadetakse nõ pätid lapsed. Reform aga tähendab ümberkorraldust, uuendust, muudatust⁸⁹ ning kajastaks paremini uue süsteemi olemust ning seal õppivaid ja elavaid lapsi, noorukeid, kes ei ole kurjategijad. Sõna küla on jällegi parajalt hea ja lai mõiste hõlmates enda alla nii kodu kui ka kooli mõiste. Lapsed nendesse asutustesse peab valima võimalikult sarnase loomu ja vanuse järgi. Kasvandike piiritlemise täpsed kriteeriumid ja saatmine tuleks ära määratleta alaealiste mõjutusvahendite seaduses.

Samas vähe on kasu sellest, kui ühiskonnas eristatakse teatud kontingent nn ebamugavaid, probleemseid lapsi ja neid abistatakse erinevate „heategevuslike“ programmidega. Sel juhul tunneb laps ikkagi oma erinevust ja abi on tema jaoks võõraste inimeste tegevus. Selline abistamine, eriti kui see on seotud erikooliga, kutsub lapse hinges esile arusaamatust ja vastupanu. Laps teadvustab erikooli saatmist kui karistust, mis süvendab temas protesti, aga ka kaugenemist ühiskonnast. Ainult väga põhjalikult läbi mõeldud ja

⁸⁸ **Kertu Kalmus.** Lukas: erikoolide asemele tulgu noortevangla. – Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://arileht.ee/artikkel/428974>, 14.05.2008

⁸⁹ **Eduard Vääri jt.** Võõrsõnade leksikon. Tallinn: Kirjastus Valgus, 2006, lk 904.

metoodiliselt põhjendatud kontseptsiooni alusel saab muuta sellist hoiakut.⁹⁰ Et laps ennast sildistatuna ei tunneks on oluline siinjuures, et kriteeriumide seadmisel reformkülasse ei tuleks arvestada üksnes lapse poolt toime pandud õigusrikkumisi (väärtegusid), vaid ka käitumisraskusi – s.t, et ka käitumusraskuste ilmnemisel ja pikema kordumise puhul peaks kaaluma lapse saatmist reformkülasse. See aitaks asutusel vabaneda taolisest karistusasutuse sildist, mis tal praegu on kujunenud.

Seega võikski olla noorukite diferentseerimine esimeseks erikoolide reformeerimise võtmesõnaks – eraldada vanglakogemusega noored esmakordselt erikooli sattunutest, sest nende kokku paigutamine sillutaks teed järjekordsetele kriminaalsetele karjääridele.⁹¹ Samas, kui noortevanglas asuvad noored käituksid korralikult, võiksid nad pääseda mingi aja möödudes reformkülasse, kus tingimused on juba palju vabamad – see annaks neile ka motivatsiooni liikuda paremuse poole. Sellisel juhul peaks aga neile, kes noortevanglast reformkülasse tulevad, olema täiesti eraldiseisev asutus, et vältida nende kokkusattumist üksnes käitumisprobleemidega lastega. Oluline on siinjuures ka asjaolu, et vanglakaristuse kohaldamine noorele inimesele ehk noortevangla saatmine peaks toimuma kõige viimase ja äärmuslikuma abinõuna ning kui juhinduda teooriast, et noorukit on võimalik mõjutada, siis kasutada ka noortevanglas erinevaid sotsiaaltöö võtteid.

Pean siinkohal oluliseks välja tuua ka erinevad läänes kasutatavad probleemsete laste kohtlemismudelid, mis jagunevad: õigusmudel; meditsiinimudel; hoolekandemudel; kogukonnamudel. Õigus- ja meditsiinimudelid näevad probleemi lapses endas ning keskendutakse lapse muutmisele, kas hirmutamise või karistamise, parandamise või ravi kaudu. Õigusmudel rõhutab veel seaduste, normide ülimuslikkust, keskendub seadusrikkumise teole, mitte tegija isikule. Hoolekandemudel käsitleb lapse probleemset käitumist ebasoodsa kasvukeskkonna tagajärjena. Tegevus on suunatud negatiivse keskkonna muutmisele ja tagajärgede likvideerimisele. Lapsed ja noored võetakse siin erihooldusele. Kogukonnamudel aga seevastu võtab arvesse tõsiasja, et laps ei sünni kurjategijaks, vaid kujuneb ühiskondlike mõjurite toimele, suheldes teiste inimestega perekonnas, naabruskonnas kui ka koolis. Suhtlemist mõjutab väljakujunenud ühiskondlik struktuur ning lapse ja tema perekonna koht selles struktuuris. Tõhus kohtlemine tähendab siin negatiivselt mõjuvate suhete parandamist. See mudel rõhutab inimese ja tema suhete olulisust, mitte abstraktsete seaduste ülimuslikkust. Kogukonnamudel käsitleb samuti seadusi inimeste heaolu kaitsjana,

⁹⁰ **Judit Strömpl jt.** Projekt-uurimuse...*Op.cit.*, lk 23.

⁹¹ **Henrik Ilves.** Puiatu erikool...*Op.cit.*

kuid võtab arvesse ja suhtub kriitiliselt struktuuralsesse ebavõrdsusesse seaduse ees. Kõik ühiskonnaliikmed ei ole tegelikult võrdsed oma valikutes elada seaduskuulekalt.⁹²

Odavam on kahtlemata neist mudelitest õigusmudel, kuid mis on ka vähem efektiivsem. Samas ka kinnipidamiskohtade ülalpidamine on kallis, kuid siiski mitte nii kallis, kui kõrget kvalifikatsiooni nõudavad meditsiini-, kogukonna- ja hoolekandemudelid. Eesti on liikunud seni hoolekandemudeli ühe versiooni arendamise teed, mis rõhutab hariduse olulisust probleemsete noorte kohtlemisel. Kuid viimasel ajal tundub, et liigutakse õigusmudeli rakendamise poole.⁹³ Käesoleva töö autor ei pea kumbagi nimetatud suunda otstarbekaks: ei saa tähtsustada üksnes haridust nende laste puhul, vaid pigem ikka nende laste probleemidega tegelemist. Nt, kui kasvandik ei ole mingil põhjusel ikkagi reformkülas põhiharidust omandanud, siis võiks Eestis luua ilma põhihariduseta noortele eriala omandamise võimalusega kooli, nt Vana-Vigala kooli näitel, kuhu võetakse ilma põhihariduseta noori eriala omandama. Mõni alaealine võib olla küll intellektuaalselt nõrgem, kuid on samas võimeline õppima selgeks mõne ameti. Kindel eriala annaks talle võimaluse leida töö ning valida õiguskuulekas karjäär. Sellega on seotud spetsialistide poolt tehtud ettepanek, et taolisi kooli või ametikoole, kus noor, kellel on raskused põhihariduse omandamisega, saaks endale eriala õppida, oleks Eestis rohkem.⁹⁴ Samuti ei saa kohaldada üksnes õigusmudelit, kuna selle mõjus on sügavalt kahtluse all. Seda asjaolu kinnitavad teiste riikide poolt läbi viidud uuringud, nt Cohen 1985, Goldson 2005 jt.⁹⁵ Samas on selge, et reformküla lähtuks rohkem või vähem ka hariduslikust eesmärgist, kuid seda peaks tegema erimeetodeid kasutades. Nt Poola erikoolide süsteem pakub riskirühma noortele võimetekohast õpet erimeetmete alusel. Malborki erikoolis pakutakse neile ebatraditsioonilist õppevormi, kasutades noorte tähelepanu köitmiseks ja õppimise soodustamiseks erinevaid meetodikaid. Nt lauldakse muusikatunnis karaoket, palju pööratakse tähelepanu spordile. Igati on tunda, et noortele koolis meeldib. Selle tõestuseks on ka koolist jooksus olevate noorte väike arv – 95st ainult 4. Lisaks käsitletakse Poolas alaealiste õigusrikkumisi perikeskselt. Loodud on perekonna toetamise süsteem perikeskuste näol. Peaaegu igal perekonnal on võimalik saada tasuta nõustamist ja abi.⁹⁶ Ka käesoleva töö autor on seisukohal, et kaasata tuleks õpilaste perekonnad.

⁹² **Judit Strömpl.** Asjatundliku sotsiaaltöö....*Op.cit.*, lk 47-48.

⁹³ *Ibid.*, lk 48.

⁹⁴ **Anna Markina** ja **Maarja Märtsen.** Alaealiste karistuse tulemuslikkus. *Op.cit.*, lk 36.

⁹⁵ **Judit Strömpl.** Asjatundliku sotsiaaltöö....*Op.cit.*, lk 48.

⁹⁶ **Helbe Jaanimägi.** Alaealise õigusrikkumise kohtlemise süsteem Poolas. – Arvutivõrgus. Kättesaadav: <http://www.virumaateataja.ee/060406/esileht/haridus/15029857.php>, 06.04.2006.

3.2. Sotsiaaltöö kasutusest uues loodavas erikooli süsteemis

Traditsiooniliselt räägitakse ikka lapse probleemist või sobimatust käitumisest: jääb mulje nagu oleks tegu üksnes alaealise enda veaga. Tähelepanu keskendub vaid lapsele ning ununeb, et käitumishäire on alati inimese ja ümbruse vaheline vastastikune mõju. Selline käitumisakt sisaldab sõnumit teistele ning iga tegu pole tingimata häire, vaid ümbrusele esitatud vastust ootav väljakutse. Väidetavalt on kannatus, mida problemlaps põhjustab teistele, vaid murdosa sellest, mida ta tunneb ise ning seega vajab selline laps karistuse asemel pigem abi.⁹⁷

Otsitakse erinevaid reageerimisviise, mis aitaksid lastel ja noortel, kes oma käitumisega ohustavad enda ja teiste inimeste heaolu, ületada lapseõlve raskusi ning areneda täisväärtuslikeks ühiskonnaliikmeteks. See aga on keeruline, kuna laste probleemne käitumine tekib reaktsioonina varasemale väärkohtlemisele, mille põhjused jäävad varju või on nendega tegelemine liiga keeruline ja kulukas. Seevastu aga laste ja noorte murettekitavad teod on nähtavad ja häirivad. Üheks reageerimisviisiks on see, et osa lapsi võtab riik või ühiskond range järelevalve alla ning paigutab nad kinnistesse asutustesse.⁹⁸ Sellise kinnise asutusena võib vaadelda ka tänaseid erikooli. Loodavat reformküla saaks tõhusamaks muuta üksnes kogukonnamudelit kasutades, mis põhineb sotsiaaltööl, mis oleks ühtlasi ka teiseks suureks võtmesõnaks erikoolide reformatsiooni teel.

Olulisim osa sotsiaaltööst peaks aset leidma enne lapse reformkülasse saatmist. Kriminaalpreventsioon on päevakorras kõikides ühiskondades, kus tõstatub küsimus sellest, kuidas käituda inimestega, kes rikuvad kehtivaid seadusi. Peamiseks sekkumisviisiks selliste isikute puhul on olnud karistus. Ometi on viimastel aastakümnetel saanud üha selgemaks, et karistuse mõju kuritegevusele on väga väike.⁹⁹ Rääkides reformimisest peaks pöörama tähelepanu ka rehabilitatsioonile – see oleks sotsiaaltöö esimene märksõna. Alaealiste komisjonide tööd kajastav statistika näitab, et aastatega on alaealiste poolt sooritatud õigusrikkumiste arutamine suurenenud: nt 2001.a. toimus kokku 1785 arutelu, 2004.a. aga üle 5000 arutelu. Praktikast ja uurimustest on selgunud, et olemasolevad mõjutusvahendid ei ole kõigi juhtumite puhul mõjusad. Eriti kehtib see raske käitumisprobleemidega noorte kohta, kes peaksid saama võimalikult mitmekülgset teenust, mis hoiaks ära probleemse käitumise

⁹⁷ **Liivi Aluoja.** *Op.cit.*, lk 8.

⁹⁸ **Judit Strömpl.** Asjatundliku sotsiaaltöö...*Op.cit.*, lk 45.

⁹⁹ **Triin Edovald.** Kas alaealiste õigusrikkumisi on võimalik ära hoida? Sotsiaaltöö ajakiri, 2005, nr 2, Sotsiaalministeerium, lk 14.

süvenemise ja noore sattumise erikooli.¹⁰⁰ Vastavalt alaealiste mõjutusvahendite seaduse §-ile 3 lg-le 8 võib alaealistele kohaldada noorte- või sotsiaalprogrammides või rehabilitatsiooniteenuses või ravikuurides osalemist.¹⁰¹ Kuna alaealisele võib nimetatud seaduse järgi kohaldada üht või mitut mõjutusvahendit, siis peab töö autor vajalikuks, et enne reformkülasse saatmist peaks olema kohustuslik kindlasti lapse rehabilitatsiooni programmis osalemine ning alles seejärel reformkülasse suunamine. Samas on selge, et nt alkoholi või narkootikumide sõltuvusega noort ei ole mõtet rehabilitatsiooni programmi saata, vaid juba vastavasse asutusse ravile.

Paraku on reaalsus aga selline, et mitmel juhul on sekkumine jäänud liiga hiljaks. Sekkumiseks alles siis, kui probleemid on juba liiga suured ja tunduvad lahendamatuena.¹⁰² Siit aga ei jäägi muud lahendust, kui laps erikooli saata. Seega peaksid vanemad ja kool juba varakult lapse antisotsiaalse käitumise ilmnemisel kasutama julgelt erinevaid sekkumismeetodeid, nt rehabilitatsiooni.

Sotsiaaltöö peab algama juba enne lapse reformkülasse saatmist. Sotsiaaltöötaja teeb koostööd õpilase elukohajärgse kooliga edastades tavakoolile adekvaatset informatsiooni reformkülalt ja selle hariduslikust funktsioonist ning valmistab sellega ette potentsiaalseid reformkülasse suunatavaid lapsi kooli saabumiseks ning kummutades ühtlasi ka selle asutuse kohta käivaid müüte. Lisaks kohtub sotsiaaltöötaja enne reformkülasse saatmist lapsega, informeerib teda selle asutuse elust ning sellest, mis teda ees ootab. On oluline, et kui laps saabub, siis on ka ees juba sama tuttav inimene, kes kõike tutvustab.¹⁰³

Praegu on koolisotsiaaltöö suunatud üksnes nõ põletavate probleemide lahendamisele. Koolisotsiaaltöö peaks aga olema suunatud koolikogukonna arendamisele ehk kooliseste- ja väliste suhete parandamisele ja arendamisele. Tõeline kasu oleks kõikidele osapooltele (kool, lapsed ja lapsevanemad) sellest, kui keegi tegeleks turvalise ja sõbraliku keskkonna loomisega, kuhu nimetatud isikud rõõmuga tuleksid. Erikooli muutes on oluline, et tulevikus tegeletakse iga lapse juhtumiga eraldi. Selline viis ei erista neid õpilasi teineteisest, kuna kõiki koheldakse võrdselt, s.t, et iga õpilase juhtumiga tegeletakse ning iga kasvandiku kohta koostatakse individuaalne arengukaart sotsiaaltöötaja poolt.¹⁰⁴ Autori arvates saaks sellist protsessi efektiivseimalt läbi viia just nn reformkülal.

Teiseks sotsiaaltöö märksõnaks reformkülal võiks olla peremudeli kohaldamine, mille loomisel tuleks lähtuda Keila SOS Lastekülalt, mille eesmärgiks on pere rajamine

¹⁰⁰ **Kristel Altosaar.** Rehabilitatsiooniteenuse projekt kasvatusraskustega lastele. Sotsiaaltöö ajakiri, 2005, nr 2, Sotsiaalministeerium, lk 8.

¹⁰¹ **Alaealiste mõjutusvahendite seadus.** 28. jaanuar 1998. – RT I 1998, 17, 264; RT I 2006, 55, 405.

¹⁰² **Kristel Altosaar.** *Op.cit.*, lk 8.

¹⁰³ **Judit Strömpl.** Asjatundliku sotsiaaltöö...*Op.cit.*, lk 50.

¹⁰⁴ *Ibid.*, lk 49-50

abivajavatele lastele, kus aidatakse neil kujundada oma tulevikku. Lastele antakse võimalus rajada kestvaid peresuhteid, võimaldades neil elada oma kultuuri ja religiooni kohaselt ning aidates märgata ja väljendada oma individuaalseid võimeid, huve ja talenti, lisaks tagatakse lastele haridus ja koolitus, mida nad vajavad, et saada edukateks ja oma panust andvateks ühiskonna liikmeteks. Asutuses elataksegi perekondades. Nt on asutuses SOS emad, kelle ülesandeks on nende hoolde jäetud lastega usaldussidemete loomine ja individuaalselt tegelemine. Maja, kus elatakse, on loodud koduna, kus on ka selline õhkkond. Selle katuse all naudivad lapsed tõelist turva- ja kuuluvustunnet. Lapsed kasvavad ja õpivad koos need aastad, millisteks nad on reformkülasse saadetud, jagades kohustusi ja igapäevaelu rõõme ning muresid.¹⁰⁵ Loomulikult ei kuuluks taolisesse reformkülasse üksnes emad ja õpetajad, vaid ka noorte hooldus- ning tugitöötajad. Tegu olekski variandiga, kus toimub peremudeli kohaldamine kuni kuue liikmelises õpilaste kasvatusrühmas. Peremudeli kohaldamine on äärmiselt oluline, kuna tavaliselt erikooli sattunud elavadki koolis aastaringselt ning sellisel juhul ei jääks nad ilma perekondlikust atmosfäärist.

3.3. Erinevate teraapiate ja grupitöö kasutusest uues loodavas erikooli süsteemis

Murdeiga on aeg, mil nooruk seisab silmitsi küsimustega: Kes ma olen? Kust ma tulen? Mis mind ees ootab? See on eneseleidmise ja muutuste aeg. See on kui üks ajajärk arengukriiside reas, millel on sarnasusi väikelapse perioodiga. Väikelaps, kes alles avastab maailma on justkui emaga kummipaela abil seotud. Maailma tundmaõppimisel avaldub lapsel teatud ambivalentsus – samaaegselt tahaks emast kaugemale liikuda kui ka vähem haiget saada. On lapsi, kes valivad pehmema, ja teisi, kes valivad valulikuma maailma avastamise tee. Sama justkui korduks ka puberteedieas. Lastel, kes on edukalt läbinud noorema ea arengukriisid, kulgeb murdeiga valutumalt. Selle perioodi läbimisel saavutatakse varasemaga võrreldes suurem iseseivus, mis funktsioneerib teistsugusel, küpsemal tasandil. Samas on lapsi, kellel koos puberteedieaga aktiveeruvad ka varasemad arengukriisid, mis võivad endaga kaas tuua mitut liiki probleemkäitumisi – üheks selliseks grupiks on väärkoheldud lapsed (antud uurimuses erikooli kasvandikud). Nimetatud lastel on elus olnud traumeerivaid kogemusi (nt füüsiline, seksuaalne või vaime vägivald või hooletussejätmine) ning kes kasutavad mitteefektiivseid toimetulekumehhanisme, mis tähendab, et osa lastest eksternaliseerib sümptomeid ja teine osa internaliseerib sümptomeid. Internaliseerivatel lastel esineb depressiooni ja suitsiidi mõtteid, aga eksternaliseerivatel noorukitel kodust

¹⁰⁵ **SOS Lasteküla.** SOS Lasteküla töö korraldamise käsiraamat. Arvutivõrgus. Kättesaadav: http://www.sos-lastekyla.ee/pictures/Lastekyla_kasiraamat06_2004.pdf, lk 7.

ärajooksmist, seadusi eiravat käitumist, alkoholi ja narkootiliste ainete kuritarvitamist jms.¹⁰⁶ Autori arvates võiks erikooli kasvandikud paigutada pigem viimaste alla, sest just selle grupi puhul on märgata suurt õigusrikkumiste sagedust ja ekstravertset käitumist (tulemused empiirilisest osast). Leian, et kolmandaks sotsiaaltöö märksõnaks reformkülas oleks kasvandike seas erinevate regulaarsete teraapiate korraldamine lähtuvalt nende laste ekstravertsest käitumisest.

On kindlaks tehtud, et paljud kurjategijad ei suuda enne tegutsemist mõelda. Paljudel neil puuduvad pikaajalise planeerimise ja isegi lühiajalise planeerimise oskused. Nad on nõ hetke "vangid". Ei peegeldata oma käitumist ja selle mõjusid ja seega ei pruugi nad oma käitumist muuta isegi karistuse mõjul. Paljud kurjategijad ei mõtle, nad tegutsevad, olles äärmiselt impulsiivsed. Nad ei tee järeltööd, nad reageerivad.¹⁰⁷ Samuti on inimesi, kes on võimelised küpselt otsustama moraalsetel teemadel, kuid samas võivad tegutseda seadusevastaselt; teised aga jälle, kelle moraalse otsustamise tase on madal, ei pruugi aga kunagi midagi kriminaalset korda saata.¹⁰⁸ Paraku peab siin paralleele tõmbama ka erikooli kasvandikega, kes samuti suures osas tegutsevad hetke ajendil, impulsiivselt ja mõtlemata: selline järeltöö nähtub ankeedi tulemustest, mida kasutati käesolevas töös – kasvandikud vastasid enesekontrolli küsimustele, millest selgus, et lausa 78% kasvandikest toimivad hetke ajal võtmata endale mõtlemisaega; samuti 78% teevad seda, mis neile hetkel naudingut pakub, isegi kui see takistab mõne kaugema eesmärgi saavutamist ning nt 70%-ile vastanutest meeldib ennast proovile panna tehes midagi riskantset, millest kokkuvõttes saab selgelt järeltööd, et kasvandikud tihti ei mõtle, kui nad midagi teevad, lähtutakse hetkeolukorrast, ei mõelda tuleviku sündmustele ning ollakse impulsiivsed. Sellise käitumise muutmiseks on vaja midagi ette võtta.

Erinevates metaanalüüsides ja ülevaadetes ilmnunud peamised kriminaalpreventsioonitrendid on: kogukonnapõhised, erisuguseid keskkondi hõlmavatel sekkumistel on suurem mõju kui nendel, mida rakendatakse institutsioonides; funktsionaalne või käitumuslik pereteraapia, perekonna jõustamine ja ühendatud terapeutiline lähenemine, mis kätkevad endas tööd alaealiste õigusrikkujate ja nende perekondadega, on mõjukamad kui need sekkumised, millesse perekond ei ole kaasatud.¹⁰⁹

Ühest parimaks peetakse multisüsteemset teraapiat. See on intensiivne pere- ja kogukonnapõhine kohtlemine, mis on mõeldud teismeliste noorukitele, kelle puhul on tegu

¹⁰⁶ **Lemme Haldre.** Grupitöö teismeliste õigusrikkujatega. Sotsiaaltöö ajakiri, 2000, nr 3, Tallinn: Sotsiaalministeerium, lk 8-9.

¹⁰⁷ **Robert R. Ross jt.** *Op.cit.*, lk 12, 14.

¹⁰⁸ **Kristi Kõiv.** Artiklite kogumik (I). *Op.cit.*, lk 97.

¹⁰⁹ **Triin Edovald.** *Op.cit.*, lk 17.

tõsise väärkäitumisega ja kellel on seetõttu oht saada perest eraldatud ja paigutatud mõnda institutsiooni. Uurimistulemused on näidanud, et multisüsteemset teraapiat saanud noorukitel ilmnemise järgmised tunnused: märgatavalt paranesid peresuhted ja perekonna funktsioneerimine; alaealistel õigusrikkujatel vähenes uimastite tarvitamine; vägivaldsete ja krooniliste õigusrikkujate puhul vähenes pikema perioodi vältel korduvvahistamiste arv; vähenes koduväline paigutamine nt erikooli, raviasutusse.¹¹⁰

Psühhoterapeut Matti Brummer on öelnud: „*Psühhoteraapias ei tehta midagi muud, kui seda, mida normaalsed vanemad teevad oma lastega. Teraapias antakse armastuse kaudu nendele lastele tunne ja teadmised, mis käivitab seisma jäänud arengu. Teraapias juhtub see, mis eluski. Teraapias äratatakse armastustunne neis lastes, kellel see kogemus puudub.*“¹¹¹

Üheks selliseks edukalt läbiviidud teraapia näiteks on Kaagvere erikool, kus tüdrukutest moodustati 3 teraapiarühma ning iga grupi eestvedajateks oli psühholoog ja sotsiaaltöötaja. Esimese aasta rühmadesse valiti tüdrukud põhiliselt õpetajate soovitusel, teisel aastal aga arvestati uute rühmade loomisel tüdrukute endi soove – see aga tõi suurema motiveerituse ja grupitöö paremaid tulemusi. Rehabilitatsioon grupitöö näol pidi aitama tüdrukutel koolist lahkudes saada paremaid eeldusi ühiskonna normidega kohanemiseks. Grupitöö eesmärkideks olid: verbaliseerida emotsioone ja kognitsioone ning saavutada sel teel parem iseenda mõistmine, saada grupist sotsiaalset toetust, läbi töötada minevikus kogetud traumeerivad kogemused, parandada sotsiaalseid oskuseid ja toimetulekuviise; vähendada ärevust ja depressiooni; sisendada soovi paremaks toimetulekuks tulevikus. Grupitöö viidi läbi kasutades loovat eneseväljendust – emotsioonide, kehaaistingute, fantaasiate väljendamine teadvuses (kunstiterapeutilised lähenemisviisid); kognitiiv-käitumuslikul teoorial põhinevad arutelud ja harjutused vanade käitumismustrite nõrgendamiseks või pidurdamiseks ja uute oskuste harjutamiseks (rollimängud, suhtlemis- ja relaksatsiooniharjutused; informatsiooniharjutused ja selle töötlemine. Töö tulemusena paranes tüdrukutel eneseväljendusoskus; omandati enesekontrolli kogemus; paranesid suhtlemisoskused; kogeti altruismi ja teiste aitamise tunnet; teadvustati oma probleemide universaalsust; osal tüdrukutel toimus nihe väärtuste süsteemis.¹¹²

Selline reformküla, kuhu suunatakse vaid väiksemaid õigusrikkumisi toime pannud lapsed ning kus toimub tõhus sotsiaaltöö, mis hõlmab rehabilitatsiooni, peremudeli plaanil

¹¹⁰ **Borduin, C. M. etc.**, Multisystemic treatment of serious juvenile offenders: Long-term prevention of criminality and violence, 1995, viidatud läbi **Triin Edovald**. *Op.cit.*, lk 17.

¹¹¹ *Ibid.*, lk 10.

¹¹² **Lemme Haldre**. *Op.cit.*, lk 9-10.

elamist ning erinevate teraapiate läbi viimist, oleks igati sobiv õppe- ja kasvukeskkond lastele, kelle oma perekonnad kõike seda erinevatel asjaoludel pakkuda ei suuda või ei taha. Tulenevalt eeltoodust on töö autor seisukohal, et erikooli ja kasvandike õigusrikkumiste vahel on seos ning seda mitte eelkõige kooli kui institutsiooni pärast vaid just erikooli praeguse süsteemi tõttu. Seega, ei ole ka küsimustiku tulemusi vaadates (kasvandike sagedased õigusrikkumised) põhjust suureks imestuseks ning seda seniks kuni erikoolid nüüdsel kujul edasi eksisteerivad. Ehk on siiski oodata positiivseid muudatusi tulevikus, kui alles jäävad vaid kaks õppeasutust, milles arendatakse välja õpilaste diferentseerumine ja efektiivne sotsiaaltöö kasutamine, mis omakorda koosneb rehabilitatsioonist, peremudeli kohaldamisest ning erinevate teraapiate kasutamisest.

Võttes eelöeldut kokku, peab mainima, et autori poolt välja pakutud reform ei ole just odavaimate killast. Samas aga, peame me hoidma iga Eestis sündinud last, maksku see kui tahes palju. Peab rõhutama, et laste kaitsmine ja kuritegevuse ennetamine ei ole kunagi liiga kallis ja lootusetu kui kinnipeetavate ülalpidamine. Esimesel juhul teevad kulutused end tasa, kui kaitstud lapsest saab väärikas ühiskonnaliige ja maksumaksja, seevastu kinnipeetavatele kulutatu on mahavisatud raha.¹¹³ Kokkuvõttes peab kodu ja kooli kasvatustöö olema selline, et oleks tagatud iga inimese ellu astumine selliselt, et ta suudaks ja oskaks vastu panna halbadele mõjudele.¹¹⁴

Praeguseks on olukord selline, et Puiatu erikool suletakse ja sealsed õpilased suunatakse Tapa erikooli. Pärast Puiatu erikooli tegevuse lõpetamist jääb Eestisse kaks erikooli: Tapa erikool poistele ja Kaagvere erikool tüdrukutele. Ministeerium kavatses kõik ressursid suunata nendele koolidele, et tagada õpilastele turvaline õppe- ja kasvukeskkond ning vajalikud teenused.¹¹⁵

¹¹³ **Judit Strömpl.** Asjatundliku sotsiaaltöö...*Op.cit.*, lk 51.

¹¹⁴ **Asko Toomsoo jt.** Täisealiste ja alaealiste kuritegevus: sotsioloogiline uurimus vanglates karistust kandvate inimeste kohta. Tallinn: Teaduste Akadeemia Kirjastus, Tallinn: Pakett, 1996, lk 114

¹¹⁵ **Merili Nael.** Puiatu erikool paneb ukseid kinni. – Arvutivõrgus. Kättesaadav: http://eesti.info/uudised/uudis.php?uudis=Puiatu_Erikool_suletakse&uid=46704, 27.02.2009.

KOKKUVÕTE

Käesoleva bakalaureusetöö eesmärgiks ja põhiküsimuseks oli välja selgitada ja saada ülevaade Tapa erikooli kasvandike olulisematest mõjuteguritest, keskendudes vähem erikooli kui süsteemi olemusse ja selle reformeerimisele. Töös keskenduti teooriale, et inimene ei sünni kurjategijaks, vaid tema õigusrikkumiste põhjustajaks on eelkõige sotsiaalsed tegurid: esmase tähtsusega lapsepõlve kasvatus ja perekond ning teisese tähtsusega erikool.

Esimeseks hüpoteesiks püstitati järgnev: erikooli kasvandike sagedasemateks õigusrikkumisteks on vargused, mis leidis kinnitust ja sai täpsustust. Nimelt selgus küsimustiku tulemustest, et lausa 87% poistest on kunagi midagi poest varastanud, mis ületas teisi õigusrikkumisi selgelt. Teiseks hüpoteesiks püstitati, et erikooli kasvandike õigusrikkumiste ja nende perekonna koosseisu vahel on olemas seos, mis leidis kinnitust ja sai täpsustust. Nimelt selgus, et paljud kasvandikud elevad lastekodus, ema ja kasuisaga või sugulaste peres. Kolmandaks hüpoteesiks püstitati, et erikooli kasvandike õigusrikkumiste ja nende vanemate kontolli vahel on olemas seos, mis leidis kinnitust ja sai täpsustust. Tulemustest selgus, et paljudele kasvandikele ei õelda nt kellaega, mil nad peavad kodus olema. Neljandaks hüpoteesiks püstitati, et erikooli kasvandike õigusrikkumiste ja nende majandusliku olukorra vahel ei ole seost, mis leidis kinnitust ja sai täpsustust. Paljudel kasvandikel on olemas oma tuba, arvuti jms. Viieandaks hüpoteesiks püstitati, et erikooli kasvandike õigusrikkumiste ja nende vaba aja veetmise viiside vahel on olemas seos, mis leidis kinnitust ja sai täpsustust. Tihti veedetakse aega sõpradega suuremates jõukudes, kus on tavaline korda saata midagi seadusevastast. Kuuendaks hüpoteesiks püstitati, et erikooli kasvandike õigusrikkumiste ja erikooli vahel on olemas seos, mis leidis kinnitust ja sai täpsustust. Kuna erikoolis on koos nii raskemaid õigusrikkumisi toime pannud kui ka pisemaid huligaansusi korda saatnud poisid, siis toimib praegune erikool justkui kuritegude „kasvulavana“. Seitsmendaks hüpoteesiks püstitati, et erikooli kasvandike õigusrikkumiste ja nende naabruskonna vahel ei ole seost, mis leidis kinnitust ja sai täpsustust. Tulemustest selgus, et naabruskond on kasvandike halva käitumise suhtes tähelepanelik ning vajadusel kutsub korrale.

Hüpoteesid leidsid kinnitust tuginedes autori poolt Tapa erikoolis poissõpilaste seas läbi viidud küsimustiku tulemustele ning teiselt poolt analüüsitud teoreetilise kirjanduse põhjal.

RESUMÉ

OFFENCES OF TAPA'S SPECIAL SCHOOL STUDENTS AND INFLUENCE FACTORS THEREOF

Special school is a school for the students who need special conditions and is founded pursuant to the Basic Schools and Upper Secondary Schools Act, where a student shall be referred to on the basis of the court ruling at the request of the juvenile committee. It means that the special school constitutes the strictest sanction for the juvenile offenders.

The purpose and fundamental issue of this Bachelor's thesis was to ascertain and get overview of the offences of the students of Tapa Special School and the most essential influence factors of these offences, paying less attention to the essence of the special school as a system and reforming thereof. The present thesis was prepared arising from the theory that a human being is not born to become a criminal, but his offences are caused above all by social factors. However, the "roots" of criminal behaviour of the students derive mainly from childhood and the special school environment should be considered as the other influence factor with regard to the offences.

The first hypothesis was set up as follows: the most frequent offences of the special school students are thefts – this fact was confirmed and specified. It became evident from the results of the survey that 87% of the boys have at some point stolen something which clearly exceeded the other offences.

According to the second hypothesis, which was confirmed and specified, there is a connection between the offences of the special school students and the composition of their families. It became evident that many students are living either in an orphanage, with their mother or step father or in the family of their relatives.

According to the third hypothesis, which was confirmed and specified, there is a connection between the offences of the special school students and their parents' supervision. The results revealed that, for example, many students are not told in what time they are supposed to be home and even if the time is told it is generally not being respected.

According to the fourth hypothesis, which was confirmed and specified, there is no connection between the offences of the special school students and their economic situation. Many students have their own room, computer etc.

According to the fifth hypothesis, which was confirmed and specified, there is a connection between the offences of the special school students and the ways they are spending their spare time. The students are spending their spare time with friends in bigger gangs and they often commit something illegal.

According to the sixth hypothesis, which was confirmed and specified, there is a connection between the offences of the special school students and the special school. Since the special school is attended by both the boys who have committed more serious offences and the boys who have committed minor acts of hooliganism, then the present special school is functioning as „a place of growth“ of the offences.

According to the seventh hypothesis, which was confirmed and specified, there is no connection between the offences of the special school students and their neighbourhood. The results revealed that the neighbourhood pays attention to the bad behaviour of the students and reprimands them, if necessary.

The aforementioned hypotheses were confirmed on the one hand by the survey carried out by the author among the male students in Tapa Special School and on the other hand by the theoretical literature analysed by the author.

Since it is possible to improve the behaviour of the minors and re-educate them, their character has not been completely developed, their intentions have not yet been established, then the author is of the opinion that it is possible to change the situation of the special school students by changing completely the current system of special schools. In order to achieve the aforementioned purpose, it is necessary to create a completely new system: division of the students between the juvenile prison or reform village respectively, the essence whereof corresponds approximately to the organisation of the institutions like Keila SOS Children's Village, performance of a competent social work in the reform village consisting of the following: rehabilitation, application of family model and carrying out regular therapies in the course of group work. Such reform village, whereto will be referred only the children who have committed smaller offences and where an effective social work is being performed, including rehabilitation, living according to the family model and carrying out different therapies, would be proper learning and educational environment for the children, whose families are not able to or do not want to provide them with the aforementioned for different reasons. Such reform will not be the most economic one, but at the same time it is necessary to keep each child born in Estonia, no matter how much that might cost. One should point out that protection of the children and crime prevention are never as expensive and hopeless as is the maintenance of the imprisoned persons. In the first case the costs made will be compensated, when the protected child becomes a dignified member of the society and taxpayer, while the expenses made for the imprisoned persons are wasted money.

In conclusion, the education given at home and in the school must warrant that everybody can enter into grown up life with the ability to resist the bad influences.

KASUTATUD MATERJALIDE LOETELU

Kasutatud kirjandus:

1. Akers, L. R. Social learning and social structure: a general theory of crime and deviance, Boston: Northeastern University Press, 1998;
2. Altosaar, K. Rehabilitatsiooniteenuse projekt kasvatusraskustega lastele. Sotsiaaltöö ajakiri, nr 2, 2005, Tallinn: Sotsiaalministeerium;
3. Auväärt, L. Õigus, psühholoogia, sotsioloogia: õppematerjale (I). Tartu: Õiguse, Psühholoogia ja Sotsioloogia Tartu Ühing, 2000;
4. Bachmann, T. ja Maruste, R. Psühholoogia alused. Tallinn: Kirjastus Ilo, 2003;
5. Burfeind, J.W., Bartusch, D.J. Juvenile Delinquency: An Integrated Approach. Jones & Bartlett Publishers, 2005;
6. Burke, R. H. An Introduction to criminological theory. Cullompton, Portland, Oregon: Willan Publishing, 2005;
7. Edovald, T. Kas alaealiste õigusrikkumisi on võimalik ära hoida? Sotsiaaltöö ajakiri, nr 2, 2005, Tallinn: Sotsiaalministeerium;
8. Ginter, J. ja Sootak, J. Juridica, TÜ õigusteaduskonna ajakiri, IV, 1998;
9. Haldre, L. Grupitöö teismeliste õigusrikkujatega. Sotsiaaltöö ajakiri, nr 3, 2000, Tallinn: Sotsiaalministeerium;
10. Kask, I. Kui lapsekeskne on lastekodu? Sotsiaaltöö ajakiri nr 6, 2006;
11. Kuriteoennetuse Sihtasutus-Mauritius. Retsidiivsus: uuring korduvalt kriminaalkorras vabaduskaotusega karistatud noormeeste, vanuses 16-24, retsidiivsuse mõjuteguritest. Tallinn: c2007;
12. Kõiv, K. Antisotsiaalse käitumisega õpilased: artiklite kogumik (I), 2003, Tartu: Eesti Lastekaitse Liit;
13. Kõiv, K. Antisotsiaalse käitumisega õpilased: artiklite kogumik (II), 2002, Tartu: Eesti Lastekaitse Liit;
14. Kõiv, K. Antisotsiaalse käitumisega õpilased: artiklite kogumik (III), 2003, Tartu: Eesti Lastekaitse Liit;
15. Kõiv, K. Kasvatuse eritingimusi vajavate õpilaste koolid Eestis: ülevaade, 2007, Tartu;
16. Laine, M. Sissejuhatus kriminoloogiasse ja hälbiva käitumise sotsioloogiasse. Eesti Riigikaitse Akadeemia, Vantaa: ankeinhoidon koulutuskeskus, 1997;
17. Lepik, A ja Poom-Valickis, K. Sotsiaal- ja kasvatusteaduste dialoog ja ühishuvid: sotsiaal- ja kasvatusteaduste doktorantide I teaduskonverents 18.-19. aprillil 2002

- TPÜ-s: artiklite kogumik. Tallinn: Tallinna Pedagoogikaülikooli Kirjastus, 2002 (Põltsamaa: Vali Press);
18. Markina, A. ja Šahverdov-Žarkovski, B. Eesti alaealiste hälbiv käitumine, 2007, Tallinn: Justiitsministeerium;
 19. McCaghy, C. H. Deviant behavior: crime, conflict, and interest groups. Boston (Mass.) [etc.]: Pearson/Allyn and Bacon, c2008;
 20. Ots, L. Kool kui arengukeskkond ja õpilaste toimetulek: konverents 5. ja 6. oktoobril 2006 Tallinna Ülikooli Tallinna saalis/Tallinna Ülikool, kasvatusteaduste teaduskond. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus, 2006;
 21. Quay, H. C. Handbook of juvenile delinquency. New York: Wiley, 1987;
 22. Rajangu, V. ja Meriste, M. Käitumishälvikute koolid Eestis. Tallinn: Tallinna Tehnikaülikool, 1997, Tallinn: Kommunaalprojekti Trükikoda;
 23. Riigikontroll. Erikoolide funktsioon ja tulemuslikkus: kontrolliaruanne nr 2-5/04/45. 18.06.2004, Tallinn: Riigikontroll;
 24. Ross, R. R. jt. Prosotsiaalse kompetentsuse edendamine: kognitiiv-käitumuslikud suunad kriminaalpreventsioonis ja kurjategijate rehabilitatsioonis. Tallinn: Sotsiaalministeerium, 1998;
 25. Saar, J. Õigusvastane käitumine alaealisena ja kriminaalsed karjäärid (Eesti 1985-1999 longituuduurimuse andmetel), 2003, Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus;
 26. Siegel, A. W. & Scovill, L. C. Problem behavior: The double symptom of adolescence. Development and Psychopathology, volume 12, issue 04, dec 2000, Cambridge University Press;
 27. Steketee, M. jt. Juvenile delinquency in six new EU member states. Verwey – Jonker Instituut. With support from the European Community – DAPHNE-2 Programme, 2008;
 28. Strömpl, J. Asjatundliku sotsiaaltöö rakendamise võimalusest Eesti erikoolide kaasajastamisel. Sotsiaaltöö ajakiri, nr 6, 2008, Tallinn: Sotsiaalministeerium;
 29. Strömpl, J. jt. Projekt-uurimuse "Alaealiste kriminaalset karjääri mõjutavad sotsiaalsed faktorid" aruanne: kuritegusid toime pannud isikute resotsialiseerimise süsteemi kujundamine. Tallinn: Haridusministeerium, 1999, Riikliku Eksami- ja Kvalifikatsioonikeskuse trükikoda;
 30. Toomsoo, A. jt. Alaealiste kuritegevus: ajendid, põhjused, juured. Tallinn: Eesti Akadeemiline Õigusteaduse Selts, 1993, Tallinn: Eesti Statistikaamet;

31. Toomsoo, A. jt. Täisealiste ja alaealiste kuritegevus; sotsioloogiline uurimus vanglates karistust kandvate inimeste kohta. Tallinn: Teaduste Akadeemia Kirjastus, 1996, Tallinn: Pakett;
32. Tulva, T. Teaduselt praktikale: uurimusi ja arutlusi sotsiaaltöö teemadel: teadusartiklite kogumik. Tallinn: Tallinna Pedagoogikaülikool, 1998;
33. Tulva, T. Laps ja pere tänases Eestis: teadusartiklite kogumik. Tallinn: Tallinna Pedagoogikaülikooli Kirjastus, 2001;
34. Tulva, T. Lapse heaolu Eestis: riskid ja valikud: artiklite kogumik. Lastekaitse Liit, Tallinna Ülikool, Tallinn: Folger Art, 2006;
35. Verhellen, E. Lapse õiguste konventsioon: konventsiooni vastuvõtmise taust ja motivatsioon, selle peateemad ning strateegiad. Lastekaitse Liit, Tallinn: Folger Art, 2006;
36. Vääri, E. jt. Võõrsõnade leksikon. Tallinn: Kirjastus Valgus, 2006.

Kasutatud normatiivmaterjalid:

37. Alaealiste mõjutusvahendite seadus. 28. jaanuar 1998. – RT I 1998, 17, 264; RT I 2006, 55, 405;
38. Eesti Vabariigi Lastekaitse seadus. 08. juuni 1992. – RT 1992, 28, 370; RT I 2008, 59, 330.
39. Eesti Vabariigi Põhiseadus. 28. juuni 1992. – RT 1992, 26, 349; RT I 2007, 33, 210.
40. Tapa erikooli põhimäärus. 17. veebruar 2003. – RTL 2003, 30, 434; RTL 2007, 99, 1652.

Kasutatud arvutivõrgu versioonid:

41. Esterm legal text. Õigusrikkumine - <http://mt.legaltext.ee/esterm/concept.asp?conceptID=1805&term=%C3%B5igusrikkumine>
42. Illak, K. Mõned ei oska ju kahe lina vahel magada - <http://www.koolielu.ee/pages.php/020404,10539.09.07.04.;>
43. Ilves, H. Puiatu erikool januneb muudatuste järele - <http://www.sakala.ajaleht.ee/040207/esileht/artiklid/5024841.php>, 03.02.07;
44. Jaanimägi, H. Alaealise õigusrikkuja kohtlemise süsteem Poolas. - <http://www.virumaateataja.ee/060406/esileht/haridus/15029857.php>, 06.04.06.;
45. Kalmus, K. Lukas: erikoolide asemele tulgu noortevangla - <http://arileht.ee/artikkel/428974>, 14.05.08;

46. Lukas, T. Intervjuu: minister: erikoole ootab ümbertegemine. – <http://www.irl.ee/et/Meedia/Artiklid/236/Intervjuu:-Minister:-erikoole-ootab-umbertegemine>, 20.06.08;
47. Nael, M. Puiatu erikool paneb ukсед kinni - http://eesti.info/uudised/uudis.php?uudis=Puiatu_Erikool_suletakse&uid=46704, 27.02.09;
48. Siilivask, M. Kuriteoennetajad rääkisid alaealiste kuritegevuse vähendamisest - <http://www.just.ee/36229>, 17.06.08;
49. SOS Lasteküla. SOS Lasteküla töö korraldamise käsiraamat. Arvutivõrgus.
Kättesaadav. - http://www.sos-lastekyla.ee/pictures/Lastekyla_kasiraamat06_2004.pdf.

Trükis avaldamata allikad:

50. Aluoja, L. Alaealised kriminaalhooldusalused Jõgeva maakonnas: kriminaalset käitumist mõjutavad tegurid. Magistritöö, Tallinn, 2003 (käsikiri Tallinna Ülikooli sotsiaaltöö osakonnas);
51. Kivik, M. Perekondlikud tegurid probleemkäitumise võimalike ennustajatena: kinnipidamisasutuses viibivate ja tavakoolis õppivate noormeeste perede võrdlus. Magistritöö, Tallinn, 2007 (käsikiri Tallinna Ülikooli Akadeemilises Õpperaamatukogus);
52. Markina, A ja Märton, M. Alaealiste karistuse tulemuslikkus. Tallinn, 2008. (käsikiri arvutivõrgus:
[http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=37875/Alaealiste+karistuste+tulemuslikkus.+Tartu+%DClikooli+%D5igusinstituut,+A.+Markina,+M.+M%E4rtson+\(2008\).pdf](http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=37875/Alaealiste+karistuste+tulemuslikkus.+Tartu+%DClikooli+%D5igusinstituut,+A.+Markina,+M.+M%E4rtson+(2008).pdf));
53. Sepp, H., küsimustik, Tapa erikool, 2008 õppeaasta II veerand (küsimustiku käsikirjad autori valduses);
54. Ude, J. Töö alaealiste seadusrikkujatega Tartu Maakohtu kriminaalhooldusosakonnas. Bakalaureusetöö. Tartu, 2001 (käsikiri arvutivõrgus kättesaadav: http://www.vangla.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=4513/too_alaealistega.pdf).

LISA

KÜSIMUSTIK

OSA I : SINU ÜLDANDMED

1. Kas Sa oled poiss või tüdruk?

- (1) Poiss
(2) Tüdruk

2. Kui vana Sa oled?

- (1) 12 aastane
(2) 13 aastane
(3) 14 aastane
(4) 15 aastane
(5) 16 aastane
(6) 17 aastane

3. Kas Sa sündisid Eestis?

- 3.1 (1) Jah
(2) Ei, ma sündisin → *Kui*
_____ *ei:*

3.2 Kui vana Sa olid, kui Sa asusid Ma olin _____ aastane
Eestisse elama?

4. Kus on sündinud Sinu ema?

- (1) Ta sündis Eestis
(2) Ta sündis teises riigis, täpsemalt _____
(3) Ta sündis teises riigis, aga ma ei tea, kus täpselt
(4) Ma ei tea

5. Kus on sündinud Sinu isa?

- (1) Ta sündis Eestis
(2) Ta sündis teises riigis, täpsemalt _____
(3) Ta sündis teises riigis, aga ma ei tea, kus täpselt
(4) Ma ei tea

6. Kas Sa elad koos oma ema ja isaga?

- (1) Jah, ma elan koos oma ema ja isaga
(2) Ma elan koos oma emaga

- (3) Ma elan koos oma isaga
- (4) Ma elan koos oma ema ja kasuisa/ema elukaaslasega
- (5) Ma elan koos oma isa ja kasuema/isa elukaaslasega
- (6) Ma elan oma sugulaste peres (nt vanavanemad, tädi, vend/õde....)
- (7) Ma elan hooldusperes
- (8) Ma elan koos kellegi teisega, täpsusta _____

7. Mis keeles Sa räägid enamasti oma kodustega?

- (1) Eesti keeles
- (2) Minu emakeeles, mis erineb eesti keelest
- (3) Muus keeles, täpsemalt _____

8. Kas Sind on koheldud halvasti Sinu usuliste tõekspidamiste, keele või nahavärvi pärast?

- (1) Mitte kunagi
- (2) Jah, ühe korra
- (3) Jah, mõned korrad
- (4) Sageli

9. Kas Sinuga koos elaval **isal** või kasuisal/ema elukaaslasel on töökoht?

- (1) Tal on püsiv töökoht
- (2) Ta tegeleb eraettevõtlusega
- (3) Aegajalt ta töötab
- (4) Ta tahaks töötada, kuid ta ei leia tööd
- (5) Ta ei tööta puude/pikaajalise haiguse tõttu
- (6) Ta on pensionil
- (7) Ta ei käi tööl mingil teisel põhjusel. Täpsusta _____
- (8) Ma ei ela koos isa või kasuisa/ema elukaaslasega

10. Kas Sinuga koos elaval **emal** või kasuemal/isa elukaaslasel on töökoht?

- (1) Tal on püsiv töökoht
- (2) Ta tegeleb eraettevõtlusega
- (3) Aegajalt ta töötab
- (4) Ta tahaks töötada, kuid ta ei leia tööd
- (5) Ta ei tööta puude/pikaajalise haiguse tõttu
- (6) Ta on kodune/hoolitseb majapidamise eest
- (7) Ta ei käi tööl mingil teisel põhjusel. Täpsusta _____
- (8) Ma ei ela koos ema või kasuema/isa elukaaslasega

11. Kas Sul on oma tuba?

- (1) Jah
- (2) Ei, ma jagan tuba teiste pereliikmetega

12. Kas Sinu kodus on arvuti, mida Sul on lubatud kasutada?

- (1) Jah
- (2) Ei

13. Kas Sul on oma mobiiltelefon?

- (1) Jah
 (2) Ei

14. Kas Sinu perel on auto?

- (1) Jah
 (2) Ei

SINU POOLT KOGETUD EBAMEELDIVAD JUHTUMID

15. Kas Sinuga on viimase aasta (12 kuu) jooksul juhtunud midagi allpool loetletust (*küsimused 15.1-15.4*)? Kas Sina või keegi teine teatas sellest politseile? *Palun vasta kõigile küsimustele.*

		Seda ei ole minuga viimase 12 kuu jooksul juhtunud	Olen seda viimase 12 kuu jooksul kogenud	Mitmel korral teatasid neist juhtumitest politseile?
			<i>(hinda võimalikult täpselt)</i>	<i>(hinda võimalikult täpselt)</i>
15.1	Kas Sinult on vägivallega ähvardades nõutud raha või midagi muud (nt kella, riideesemeid, mobiiltelefoni)?	☐kord(a)kord(a)
15.2	Kas keegi on Sind nii kõvasti löönud või vigastanud, et Sa vajasid arstiabi?	☐kord(a)kord(a)
15.3	Kas Sinult on midagi varastatud (nt raamat, raha, mobiiltelefon, spordivarustus, jalgratas)?	☐kord(a)kord(a)
15.4	Kas Sind on koolis kiusatud (narritud, alandatud, naeruvääristatud, löödud või kaaslaste poolt ignoreeritud)?	☐kord(a)kord(a)

SINU PEREKOND

16. Kuidas Sa saad tavaliselt läbi Sinuga koos elava isa või kasuisaga/ema elukaaslasega?

- (1) Saame hästi läbi
 (2) Saame üsna hästi läbi
 (3) Me ei saa eriti hästi läbi
 (4) Meie suhted on halvad
 (5) Ma ei ela koos isa või kasuisa/ema elukaaslasega

17. Kuidas Sa saad tavaliselt läbi Sinuga koos elava ema või kasuemaga/isa elukaaslasega?

- (1) Saame hästi läbi
- (2) Saame üsna hästi läbi
- (3) Me ei saa eriti hästi läbi
- (4) Meie suhted on halvad
- (5) Ma ei ela koos ema või kasuema/isa elukaaslasega

18. Kui sageli Sa võtad ette midagi koos oma vanemate või teiste täiskasvanud pereliikmetega (nt käite kinos, jalutate, matkate, külastate sugulasi, käite spordiüritustel)?

- (1) Sagedamini kui kord nädalas
- (2) Umbes kord nädalas
- (3) Umbes kord kuus
- (4) Mõnel korral aastas
- (5) Umbes kord aastas
- (6) Peaaegu mitte kunagi

19. Mitmel päeval nädalas Sa tavaliselt õhtustad koos oma vanemate või teiste täiskasvanud pereliikmetega?

- (1) Mitte kunagi
- (2) Ühel päeval
- (3) Kahel päeval
- (4) Kolmel päeval
- (5) Neljal päeval
- (6) Viiel päeval
- (7) Kuuel päeval
- (8) Iga päev

20. Kas Sinu vanemad või teised täiskasvanud pereliikmed teavad tavaliselt seda, kellega koos käid Sa väljas?

- (1) Alati
- (2) Mõnikord
- (3) Harva/ Mitte kunagi
- (4) Ma ei käi väljas

21. Kui Sa õhtuti käid väljas, kas vanemad või teised täiskasvanud pereliikmed ütlevad Sulle tavaliselt, mis kell pead Sa tagasi olema?

- (1)

MA EI KÄI ÕHTUTI VÄLJAS

- (2) Ei, nad ei ütle

- (3) Jah, nad → Kui jah: ↻
ütlevad

21.1 Kas Sa teed nii, nagu Sulle öeldakse?

- (1) Alati
 (2) Mõnikord
 (3) Harva/ Mitte kunagi

22. Kas Sul on isiklik kogemus mõnest järgnevalt loetletud raskest sündmusest?

	Ei (1)	Jah (2)
22.1 Venna või õe surm	☐	☐
22.2 Isa või ema surm*	☐	☐
22.3 Mõne teise lähedase inimese surm	☐	☐
22.4 Sinu enda pikaajaline või raske haigus	☐	☐
22.5 Vanema(te) või mõne teise Sulle lähedase inimese pikaajaline või raske haigus*	☐	☐
22.6 Vanema(te) alkoholi või narkoprobleemid*	☐	☐
22.7 Vanemate korduvad omavahelised tõsised konfliktid või füüsilised kokkupõrked*	☐	☐
22.8 Vanemate lahkuminek/lahutus*	☐	☐

*vanemate all on silmas peetud ka hooldus- või kasuvanemaid

VABA AEG

23. Mitu korda **nädalas** Sa tavaliselt käid õhtuti väljas (nt peol, diskol, kellegi pool külas või jalutad sõpradega)?

- (1) Ma ei käi üldse õhtuti väljas
 (2) Üks kord
 (3) Kaks korda
 (4) Kolm korda
 (5) Neli korda
 (6) Viis korda
 (7) Kuus korda
 (8) Iga päev

24. Kui palju aega päevas keskmiselt kulutate Sa pärast kooli alljärgnevatele tegevustele? *Palun vasta kõikidele küsimustele (24.1-24.7)*

	Üldse mitte (1)	½ tundi (2)	1 tund (3)	2 tundi (4)	3 tundi (5)	4 või enam tundi (6)
24.1 Koolitööde tegemine	☐	☐	☐	☐	☐	☐
24.2 Raamatute lugemine	☐	☐	☐	☐	☐	☐
24.3 Televisori vaatamine, arvutimängud, Interneti teel suhtlemine	☐	☐	☐	☐	☐	☐

24.4	Ajakirjade, koomiksite lugemine	☐	☐	☐	☐	☐	☐
24.5	Sõpradega väljas käimine	☐	☐	☐	☐	☐	☐
24.6	Sportimine	☐	☐	☐	☐	☐	☐
24.7	Muusikainstrumentidel mängimine	☐	☐	☐	☐	☐	☐

25. Kuidas Sa tavaliselt jõuad sihtkohta käies nädalavahetustel väljas? (Võimalik valida mitu vastust)

- (1) Ma ei käi nädalavahetustel väljas
- (2) Jalgsi
- (3) Mu vanemad viivad mind autoga kohale
- (4) Jalgrattaga
- (5) Motorolleriga (mopeediga)
- (6) Ühistranspordiga (nt bussiga, trammiga, trolliga, rongiga)
- (7) Muu, _____

26. Kellega Sa veedad suurema osa oma vabast ajast? (Vali üks vastus)

- (1) Üksi
- (2) Oma perega
- (3) Koos kuni kolme sõbraga
- (4) Suuremas sõprade seltskonnas (neli või enam sõpra)

27. Mõnel inimesel on kindel grupp sõpru, kes koos aega veedavad, midagi ette võtavad jms. Kas Sinu puhul saab rääkida sellisest sõprade grupist?

- (1) Ei => jäta vahele küsimused 28-34 ja jätka küsimusega 35
- (2) Jah

(siit kuni 34. küsimuseni vastavad need, kelle vastus küsimusele 27 oli "jah":)

28. Kui vanad on valdavalt selle grupi liikmed?

- (1) Alla kaheteistkümne eluaasta
- (2) Kaksteist kuni viisteist eluaastat
- (3) Kuusteist kuni kaheksateist eluaastat
- (4) Üheksateist kuni kakskümmend viis eluaastat
- (5) Üle kahekümne viie eluaasta

29. Kas teie grupp veedab sageli aega avalikes kohtades (nt pargis, tänaval, ostukeskuses, õues)?

- (1) Ei
- (2) Jah

30. Kui kaua on teie sõprade grupp olnud koos?

- (1) Alla kolme kuu
- (2) Kolm kuud kuni üks aasta
- (3) Üks kuni neli aastat
- (4) Viis kuni kümme aastat
- (5) Üksteist kuni kakskümmend aastat
- (6) Kauem kui kakskümmend aastat

31. Kas teie sõprade grupis võidakse teha ka midagi keelatud (ebaseaduslikku)?

- (1) Ei
- (2) Jah

32. Kas teie grupis tehakse ka tegelikult koos midagi keelatud (ebaseaduslikku)?

- (1) Ei
- (2) Jah

33. Kas Sa pead oma sõprade gruppi jõuguks/ gängiks?

- (1) Ei
- (2) Jah

34. Kas teie sõprade gruppi kuuluvad ainult poisid, ainult tüdrukud või mõlemad?

- (1) Ainult poisid
- (2) Ainult tüdrukud
- (3) Poisid ja tüdrukud

(siit alates vastavad kõik:)

35. Kui mitme Sinu sõbra vanemad on mitte eesti rahvusest?

- (1) Mitte ühegi
- (2) Ainult mõne
- (3) Paljude
- (4) Kõikide

36. Inimesed võivad erineda üksteisest oma rahvusliku päritolu, usu või veendumuste poolest. Kas Sinu vanemad lubavad Sul suhelda teisest rahvusest sõpradega?

- (1) Jah
- (2) Ei
- (3) Ma ei tea

37. Kui Sa oled koos oma sõpradega väljas, siis... *(Palun vasta kõikidele küsimustele 37.1-37.9)*

me...	Mitte kunagi (1)	Mõnikord (2)	Sageli (3)	Alati (4)
37.1 käime diskodel või pop /rockmuusika kontsertidel	☐	☐	☐	☐
37.2 mängime oma bändis	☐	☐	☐	☐
37.3 jooime palju õlut/ muud alkoholi või tarvitame narkootikume	☐	☐	☐	☐
37.4 lõhume või rikume lõbu pärast asju	☐	☐	☐	☐
37.5 näppame poest lõbu pärast asju	☐	☐	☐	☐
37.6 tegeleme spordiga	☐	☐	☐	☐
37.7 mängime arvutimänge või suhtleme Internetis	☐	☐	☐	☐
37.8 hirmutame või häirime lõbu pärast teisi inimesi	☐	☐	☐	☐
37.9 teeme midagi muud, täpsusta _____	☐	☐	☐	☐

38. Kas Sa nõustud järgnevate noorte vägivaldset käitumist iseloomustavate väidetega? (Palun vasta kõikidele küsimustele 38.1-38.5)

	Nõustun täielikult (1)	Pigem nõustun (2)	Pigem ei nõustu (3)	Üldse ei nõustu (4)
38.1 Natuke vägivalda käib asja juurde	☐	☐	☐	☐
38.2 Jõu kasutamine tagab teiste lugupidamise	☐	☐	☐	☐
38.3 Kui mind rünnatakse, löön vastu	☐	☐	☐	☐
38.4 Ilma vägivaldta oleks elu palju igavam	☐	☐	☐	☐
38.5 On täiesti normaalne, et poisid tõestavad ennast füüsilise jõu abil	☐	☐	☐	☐

39. Kas Sa nõustud järgnevate väidetega? (Palun vasta kõikidele küsimustele 39.1-39.12)

	Nõustun täielikult (1)	Pigem nõustun (2)	Pigem ei nõustu (3)	Üldse ei nõustu (4)
39.1 Ma toimin hetke ajal võtmata endale mõtlemisaega	☐	☐	☐	☐
39.2 Ma teen seda, mis mulle hetkel naudingut pakub, isegi kui see takistab mõne kaugema eesmärgi saavutamist	☐	☐	☐	☐
39.3 See, mis juhtub minuga lähiajal, läheb mulle rohkem korda kui tulevikus toimuv	☐	☐	☐	☐
39.4 Mulle meeldib ennast aeg-ajalt proovile panna tehes midagi riskantset	☐	☐	☐	☐
39.5 Mõnikord ma riskin lihtsalt lõbu pärast	☐	☐	☐	☐

39.6	Põnevus ja seiklused on minu jaoks olulisemad kui turvalisus	☐	☐	☐	☐
39.7	Ma kaitsen enda huvisid ka siis, kui tean, et see teeb teiste inimeste olukorra raskemaks	☐	☐	☐	☐
39.8	Kui minu tegevus häirib teisi, on see mitte minu, vaid nende probleem	☐	☐	☐	☐
39.9	Ma püüan saada oma tahtmist ka siis, kui tean, et see põhjustab teistele probleeme	☐	☐	☐	☐
39.10	Ma lähen kergesti endast välja	☐	☐	☐	☐
39.11	Kui ma olen tõeliselt vihane, hoidku teised minust parem eemale	☐	☐	☐	☐
39.12	Kui mul on kellegagi tõsine lahkarmamus, on mul raske sellest rahulikult rääkida ja endast mitte välja minna	☐	☐	☐	☐

40. Kas Sinuga on kunagi juhtunud nii tõsine õnnetus (nt sporditrauma või liiklusõnnetus), et Sa vajasid arstiabi? (Tõsisem kui marrastus või kriimustus).

- (1) Ei
(2) Üks kord
(3) _____ korda

KOOL

41. Kas Sulle meeldib käia koolis?

- (1) väga meeldib
(2) üsnagi meeldib
(3) eriti ei meeldi
(4) üldse ei meeldi

42. Kas Sa oled korranud klassikursust?

- (1) Ei
(2) Jah, üks kord
(3) Jah, mitu korda

43. Kas Sa oled viimase 12 kuu jooksul ilma mõjuva põhjuseta puudunud koolist vähemalt ühe päeva?

- (1) Mitte kordagi
(2) 1 või 2 korda
(3) 3 või rohkem korda

44. Kui hästi Sa õpid võrreldes klassikaaslastega?

- (1) Mul läheb paremini kui enamikul klassikaaslastel
(2) Mul läheb keskmiselt

- (3) Mul ei lähe eriti hästi

45. Kas Sa nõustud järgnevate Sinu kooli kohta käivate väidetega? (Palun vasta kõikidele küsimustele 45.1-45.8)

	Nõustun täielikult (1)	Pigem nõustun (2)	Pigem ei nõustu (3)	Üldse ei nõustu (4)
45.1 Kui ma peaksin kolima mujale, tunneksin oma koolist puudust	☐	☐	☐	☐
45.2 Õpetajad märkavad, kui mul läheb hästi ja ütlevad seda mulle	☐	☐	☐	☐
45.3 Mulle meeldib minu kool	☐	☐	☐	☐
45.4 Koolis toimub lisaks õppimisele ka teisi tegevusi (nt sport, muusika, teater, diskod)	☐	☐	☐	☐
45.5 Minu koolis on levinud vargused	☐	☐	☐	☐
45.6 Minu koolis on levinud kaklemine	☐	☐	☐	☐
45.7 Paljud asjad minu koolis on katkised või lõhutud	☐	☐	☐	☐
45.8 Minu koolis on levinud narkootikumide tarvitamine	☐	☐	☐	☐

46. Mida Sa kavatsed teha pärast põhikooli lõpetamist?

- (1) Kavatsen otsida endale töö
 (2) Kavatsen kellegi juhendamisel mõnda ametit õppida
 (3) Lähen tööle ning õpin ametit töö käigus
 (4) Kavatsen minna kutsekooli
 (5) Kavatsen jätkata õpinguid, et valmistuda kõrgkooli astumiseks
 (6) **MIDAGI MUUD:** _____
 (7) Ma ei tea veel

NAABRUSKOND

47. Kas Sa nõustud järgnevate Sinu koduümbruse kohta käivate väidetega? (Palun vasta kõikidele küsimustele 47.1-47.13)

	Nõustun täielikult (1)	Pigem nõustun (2)	Pigem ei nõustu (3)	Üldse ei nõustu (4)
47.1 Kui peaksin kolima mujale, tunneksin puudust oma praegusest naabruskonnast	☐	☐	☐	☐
47.2 Minu naabrid märkavad, kui ma käitun halvasti ja teevad mulle märkuse	☐	☐	☐	☐
47.3 Mulle meeldib minu koduümbrus	☐	☐	☐	☐
47.4 Seal on lastele mängimiseks piisavalt ruumi	☐	☐	☐	☐

47.5	Seal on levinud kuritegevus	☐	☐	☐	☐
47.6	Seal on levinud narkootikumide müük	☐	☐	☐	☐
47.7	Seal on levinud kaklused	☐	☐	☐	☐
47.8	Seal on palju tühju ja mahajäetud hooneid	☐	☐	☐	☐
47.9	Seal on palju grafitit	☐	☐	☐	☐
47.10	Meie kandi inimesed on oma naabrite suhtes abivalmid	☐	☐	☐	☐
47.11	Meie kandi inimesed on üksteisega tihedalt seotud	☐	☐	☐	☐
47.12	Meie kandi inimesi võib usaldada	☐	☐	☐	☐
47.13	Meie kandi inimesed ei saa üldiselt üksteisega hästi läbi	☐	☐	☐	☐

OSA II: MIDA NOORED MÕNIKORD TEEVAD

Noored inimesed käituvad mõnikord õigusvastaselt. Kui paljud Sinu sõpradest on teinud midagi järgnevas loetelus esitatust? (Palun vasta kõikidele küsimustele 48.1-48.5)

Püüa anda täpsem vastus

48.1	Mul on sõpru, kes on tarvitanud kergeid või kangeid narkootikume, nagu kanep, hašiš, <i>ecstasy</i> , <i>speed</i> , heroiin või kokaiin	☐ ei ole	jah, ___ sõpra
48.2	Mul on sõpru, kes on varastanud poest või ostukeskusest	☐ ei ole	jah, ___ sõpra
48.3	Mul on sõpru, kes on kuhugi sisse murdnud, et sealt midagi varastada	☐ ei ole	jah, ___ sõpra
48.4	Mul on sõpru, kes on kedagi relvaga ähvardanud või lubanud peksta anda, selleks et saada temalt raha või muid asju	☐ ei ole	jah, ___ sõpra
48.5	Mul on sõpru, kes on kellegi tõsiselt läbi peksnud või haavanud kedagi noa või muu esemega	☐ ei ole	jah, ___ sõpra

49. Kas Sa oled joonud õlut, *long drinki*, siidrit või veini?

(1 Ei → *Jätka*
) *küs.*

50

(2 Jah → *Kui*
) *jah*

Palun vasta kõikidele küsimustele (49.1-49.7)

49.1 Kui vana Sa olid, kui Sa esimest korda jõid õlut, *long drinki*, siidrit või veini,? _____ aastane

49.2 Kas Sa oled neist jookidest kunagi purju jäänud? (1 Ei
) Jah, ___ korda
(2
)

49.3 Kas Sa oled tarvitanud neid jooke viimase 4 nädala jooksul? (1 Ei) Jah, ___ korda (2))

49.4 Kui palju Sa jõid neid jooke viimasel korral? ___ klaasi veini ___ (väikest) pudelit/purki *long drinki*, siidrit või õlut ___ kannu/pudelit õlut

49.5 Kas Sa jõid neid jooke viimasel korral üksi või koos kaaslastega? (1 Üksi) Koos vanematega (2 Koos teiste täiskasvanutega) Ainult koos eakaaslastega (3)) (4))

49.6 Kas keegi täiskasvanutest nägi Sinu viimast lahja alkoholi tarvitamist? (1 Ei) Minu vanemad (2)) (3 Politsei)) (4 Õpetaja) Keegi teine (5))

49.7 Kas Sind karistati viimase lahja alkoholi tarvitamise eest? (1 Ei) Jah (2 Sellest ei saadud teada)) (3))

50. Kas Sa oled joonud kanget alkoholi (nt džinn, rumm, viin, viski)?

(1 Ei → *Jätka küs.*) *51*

(2 Jah → *Kui jah*)

Palun vasta kõikidele küsimustele (50.1-50.7)

50.1 Kui vana Sa olid, kui Sa esimest korda jõid kanget alkoholi? _____ aastane

50.2 Kas sa oled kunagi kangest alkoholist purju jäänud? (1 Ei) Jah, ___ korda (2))

50.3 Kas Sa oled joonud kanget alkoholi viimase 4 nädala jooksul? (1 Ei) Jah, ___ korda (2))

50.4	Mitu pitsi Sa jõid ära viimasel korral?		_____ pitsi (1 pits = 40ml)
50.5	Kas Sa tarvitasid viimasel korral kanget alkoholi üksi või koos kaaslastega?	(1) (2) (3)	☐ Üksi ☐ Koos täiskasvanutega ☐ Koos eakaaslastega
50.6	Kas keegi täiskasvanutest märkas Sinu viimast kange alkoholi tarvitamist?	(1) (2) (3) (4) (5)	☐ Ei ☐ Minu vanemad ☐ Politsei ☐ Õpetaja ☐ Keegi teine
50.7	Kas Sind karistati viimase kange alkoholi tarvitamise eest?	(1) (2) (3)	☐ Ei ☐ Jah ☐ Sellest ei saadud teada

51. Kas Sa oled tarvitanud kanepit või hašišit?

(1) Ei → *Jätka küs.*

(2) Jah → *Kui jah*

Palun vasta kõikidele küsimustele (51.1-51.5)

51.1 Kui vana Sa olid, kui Sa esimest korda proovisid kanepit/hašišit? _____ aastane

51.2 Kas Sa oled teinud seda viimase **4 nädala** jooksul? (1) Ei (2) Jah, ___ korda

51.3 Kas Sa tegid seda viimasel korral üksi või koos kaaslastega? (1) Üksi (2) Koos täiskasvanutega (3) Ainult koos eakaaslastega

51.4 Kas Sinu viimasest kanepi/hašiši tarvitamisest saadi teada? (1) Ei (2) Minu vanemad (3) Politsei (4) Õpetaja (5) Keegi teine

51.5 Kas Sind karistati viimase tarvitamise eest? (1) Ei (2) Jah (3) Sellest ei saadud teada

52. Kas Sa oled tarvitanud *ecstasy*t või amfetamiini (*speedi*)?

(1) Ei → *Jätka küs.*
53

(2) Jah → *Kui jah*

Palun vasta kõikidele küsimustele (52.1-52.5)

52.1 Kui vana Sa olid, kui Sa proovisid neid aineid esimest korda? _____ aastane

52.2 Kas Sa oled tarvitanud neid aineid viimase 4 nädala jooksul? (1) Ei
(2) Jah, ___ korda

52.3 Kas Sa tegid seda viimasel korral üksi või koos kaaslastega? (1) Üksi
(2) Koos täiskasvanutega
(3) Koos eakaaslastega

52.4 Kas Sinu viimasest nende ainete tarvitamisest saadi teada? (1) Ei
(2) Minu vanemad
(3) Politsei
(4) Õpetaja
(5) Keegi teine

52.5 Kas Sind karistati viimase tarvitamise eest? (1) Ei
(2) Jah
(3) Sellest ei saadud teada

53. Kas Sa oled tarvitanud LSD-d, heroini või kokaiini?

(1) Ei → *Jätka küs.*
54

(2) Jah → *Kui jah*

Palun vasta kõikidele küsimustele (53.1-53.5)

53.1 Kui vana Sa olid, kui Sa proovisid neid aineid esimest korda? _____ aastane

53.2 Kas Sa oled neid aineid tarvitanud viimase 4 nädala jooksul? (1) Ei
(2) Jah, ___ korda

53.3 Kas Sa tegid seda viimasel korral üksi või koos kaaslastega? (1) Üksi
(2) Koos täiskasvanutega
(3) Koos eakaaslastega

53.4 Kas Sinu viimasest nende ainete tarvitamisest saadi teada? (1) Ei
(2) Minu vanemad
(3) Politsei

- (4) Õpetaja
 (5) Keegi teine
- 53.5** Kas Sind karistati viimase tarvitamise eest? (1) Ei
 (2) Jah
 (3) Sellest ei saadud teada

54. Kas Sa oled tahtlikult lõhkunud või rikkunud üldkasutatavaid asju (nt bussiootepaviljon, aken, auto, bussi- või rongiiste)?

(1) Ei → *Jätka*
küs.
 55

(2) Jah → *Kui*
jah

Palun vasta kõikidele küsimustele
(54.1-54.5)

54.1 Kui vana Sa olid, kui Sa tegid seda esimest korda? _____ aastane

54.2 Kas Sa oled seda teinud viimase 12 kuu jooksul? (1) Ei
 (2) Jah, ___ korda

54.3 Kas Sa tegid seda viimasel korral üksi või koos kaaslastega? (1) Üksi
 (2) Koos täiskasvanutega
 (3) Koos eakaaslastega

54.4 Kas Sinu viimasest lõhkumisest/rikkumisest saadi teada? (1) Ei
 (2) Minu vanemad

(3) Politsei
 (4) Õpetaja
 (5) Keegi teine

54.5 Kas Sind karistati viimase korra eest? (1) Ei
 (2) Jah
 (3) Sellest ei saadud teada

55. Kas Sa oled varastanud poest või ostukeskusest asju?

(1) Ei → *Jätka*
küs.
 56

(2) Jah → *Kui*
jah

Palun vasta kõikidele küsimustele
(55.1-55.5)

55.1 Kui vana Sa olid, kui Sa tegid seda esimest korda? _____ aastane

55.2 Kas Sa oled seda teinud viimase 12 kuu jooksul? (1) Ei
 (2) Jah, ___ korda

55.3 Kas Sa tegid seda viimasel korral üksi või koos kaaslastega? (1) Üksi
 (2) Koos täiskasvanutega
 (3) Koos eakaaslastega

55.4 Kas Sinu viimasest poevargusest saadi teada? (1) Ei
 (2) Minu vanemad

(3) Politsei

- (4) Õpetaja
 (5) Keegi teine
- 55.5** Kas Sind karistati viimase poevarguse eest?
 (1) Ei
 (2) Jah
 (3) Sellest ei saadud teada

56. Kas Sa oled kuhugi sisse murdnud, et sealt midagi varastada.?

(1) Ei → *Jätka küs. 57*

(2) Jah → *Kui jah*

Palun vasta kõikidele küsimustele (56.1-56.5)

56.1 Kui vana Sa olid, kui Sa tegid seda esimest korda? _____ aastane

56.2 Kas Sa oled seda teinud viimase 12 kuu jooksul?
 (1) Ei
 (2) Jah, ___ korda

56.3 Kas Sa tegid seda viimasel korral üksi või koos kaaslastega?
 (1) Üksi
 (2) Koos täiskasvanutega
 (3) Koos eakaaslastega

56.4 Kas Sinu viimasest sissemurdmisest saadi teada?
 (1) Ei
 (2) Minu vanemad
 (3) Politsei
 (4) Õpetaja
 (5) Keegi teine

56.5 Kas Sind karistati viimase sissemurdmise eest?
 (1) Ei
 (2) Jah
 (3) Sellest ei saadud teada

57. Kas Sa oled varastanud jalgratta, mopeedi või motorollerit?

(1) Ei → *Jätka küs. 58*

(2) Jah → *Kui jah*

Palun vasta kõikidele küsimustele (57.1-57.5)

57.1 Kui vana Sa olid, kui Sa tegid seda esimest korda? _____ aastane

57.2 Kas Sa oled seda teinud viimase 12 kuu jooksul?
 (1) Ei
 (2) Jah, ___ korda

57.3 Kas Sa tegid seda viimasel korral üksi või koos kaaslastega?
 (1) Üksi
 (2) Koos täiskasvanutega
 (3) Koos eakaaslastega

57.4 Kas Sinu viimasest vargusest saadi teada?
 (1) Ei
 (2) Minu vanemad
 (3) Politsei

- (4) Õpetaja
 (5) Keegi teine
- 57.5** Kas Sind karistati viimase varguse eest?
 (1) Ei
 (2) Jah
 (3) Sellest ei saadud teada

58. Kas Sa oled ärandanud mootorratta või auto?

(1) Ei → *Jätka küs. 59*

(2) Jah → *Kui jah*

Palun vasta kõikidele küsimustele (58.1-58.5)

58.1 Kui vana Sa olid, kui Sa tegid seda esimest korda? _____ aastane

58.2 Kas Sa oled seda teinud viimase 12 kuu jooksul?
 (1) Ei
 (2) Jah, ___ korda

58.3 Kas Sa tegid seda viimasel korral üksi või koos kaaslastega?
 (1) Üksi
 (2) Koos täiskasvanutega
 (3) Koos eakaaslastega

58.4 Kas Sinu viimasest ärandamisest saadi teada?
 (1) Ei
 (2) Minu vanemad
 (3) Politsei
 (4) Õpetaja
 (5) Keegi teine

58.5 Kas Sind karistati viimase ärandamise eest?
 (1) Ei
 (2) Jah
 (3) Sellest ei saadud teada

59. Kas Sa oled Internetist „allalaadinud” muusikat või filme?

(1) Ei → *Jätka küs. 60*

(2) Jah → *Kui jah*

Palun vasta kõikidele küsimustele (59.1-59.5)

59.1 Kui vana Sa olid, kui Sa tegid seda esimest korda? _____ aastane

59.2 Kas Sa oled seda teinud viimase 12 kuu jooksul?
 (1) Ei
 (2) Jah, ___ korda

59.3 Kas Sa tegid seda viimasel korral üksi või koos kaaslastega?
 (1) Üksi
 (2) Koos täiskasvanutega
 (3) Koos eakaaslastega

59.4 Kas Sinu viimasest „allalaadimisest” saadi teada?
 (1) Ei
 (2) Minu vanemad

- (3) Politsei
 (4) Õpetaja
 (5) Keegi teine
- 59.5** Kas Sind karistati viimase „allalaadimise” eest?
 (1) Ei
 (2) Jah
 (3) Sellest ei saadud teada

60. Kas Sa oled kasutanud oma arvutit „häkkimiseks”?

(1) Ei → *Jätka küs. 61*

(2) Jah → *Kui jah*

Palun vasta kõikidele küsimustele (60.1-60.5)

60.1 Kui vana Sa olid, kui Sa tegid seda esimest korda? _____ aastane

60.2 Kas Sa oled seda teinud viimase 12 kuu jooksul?
 (1) Ei
 (2) Jah, ___ korda

60.3 Kas Sa tegid seda viimasel korral üksi või koos kaaslastega?
 (1) Üksi
 (2) Koos täiskasvanutega
 (3) Koos eakaaslastega

60.4 Kas Sinu viimasest “häkkimisest” saadi teada?
 (1) Ei
 (2) Minu vanemad
 (3) Politsei
 (4) Õpetaja
 (5) Keegi teine

60.5 Kas Sind karistati viimase “häkkimise” eest?
 (1) Ei
 (2) Jah
 (3) Sellest ei saadud teada

61. Kas Sa oled varastanud midagi autost või auto küljest?

(1) Ei → *Jätka küs. 62*

(2) Jah → *Kui jah*

Palun vasta kõikidele küsimustele (61.1-61.5)

61.1 Kui vana Sa olid, kui Sa tegid seda esimest korda? _____ aastane

61.2 Kas Sa oled seda teinud viimase 12 kuu jooksul?
 (1) Ei
 (2) Jah, ___ korda

61.3 Kas Sa tegid seda viimasel korral üksi või koos kaaslastega?
 (1) Üksi
 (2) Koos täiskasvanutega
 (3) Koos eakaaslastega

61.4 Kas Sinu viimasest vargusest saadi teada?
 (1) Ei
 (2) Minu vanemad
 (3) Politsei

- (4) Õpetaja
 (5) Keegi teine
- 61.5** Kas Sind karistati viimase varguse eest?
 (1) Ei
 (2) Jah
 (3) Sellest ei saadud teada

62. Kas Sa oled võtnud kelleltki jõuga rahakoti, käekoti või muid isiklikke esemeid?

(1) Ei → *Jätka küs. 63*

(2) Jah → *Kui jah*

Palun vasta kõikidele küsimustele (62.1-62.5)

62.1 Kui vana Sa olid, kui Sa tegid seda esimest korda? _____ aastane

62.2 Kas Sa oled seda teinud viimase 12 kuu jooksul?
 (1) Ei
 (2) Jah, ___ korda

62.3 Kas Sa tegid seda viimasel korral üksi või koos kaaslastega?
 (1) Üksi
 (2) Koos täiskasvanutega
 (3) Koos eakaaslastega

62.4 Kas Sinu viimasest niisugusest teost saadi teada?
 (1) Ei
 (2) Minu vanemad
 (3) Politsei
 (4) Õpetaja
 (5) Keegi teine

62.5 Kas Sind karistati viimase niisuguse teo eest?
 (1) Ei
 (2) Jah
 (3) Sellest ei saadud teada

63. Kas Sa oled kandnud endaga kaasas külmrelva või muud sel otstarbel kasutatavat eset (nt nuga, ketti)?

(1) Ei → *Jätka küs. 64*

(2) Jah → *Kui jah*

Palun vasta kõikidele küsimustele (63.1-63.5)

63.1 Kui vana Sa olid, kui Sa tegid seda esimest korda? _____ aastane

63.2 Kas Sa oled seda teinud viimase 12 kuu jooksul?
 (1) Ei
 (2) Jah, ___ korda

63.3 Kas Sa tegid seda viimasel korral üksi või koos kaaslastega?
 (1) Üksi
 (2) Koos täiskasvanutega
 (3) Koos eakaaslastega

63.4 Kas Sinu viimasest niisugusest teost saadi teada?
 (1) Ei
 (2) Minu vanemad
 (3) Politsei

- (4) Õpetaja
 (5) Keegi teine
- 63.5** Kas Sind karistati viimase niisuguse teo eest?
 (1) Ei
 (2) Jah
 (3) Sellest ei saadud teada

64. Kas Sa oled kedagi relvaga ähvardanud või lubanud ta läbi peksta, et saada talt raha või muid esemeid?

- (1) Ei → *Jätka küs. 65*
 (2) Jah → *Kui jah*

Palun vasta kõikidele küsimustele (64.1-64.5)

64.1 Kui vana Sa olid, kui Sa tegid seda esimest korda? _____ aastane

64.2 Kas Sa oled seda teinud viimase 12 kuu jooksul?
 (1) Ei
 (2) Jah, ___ korda

64.3 Kas Sa tegid seda viimasel korral üksi või koos kaaslastega?
 (1) Üksi
 (2) Koos täiskasvanutega
 (3) Koos eakaaslastega

64.4 Kas Sinu viimasest niisugusest teost saadi teada?
 (1) Ei
 (2) Minu vanemad
 (3) Politsei
 (4) Õpetaja
 (5) Keegi teine

64.5 Kas Sind karistati viimase niisuguse teo eest?
 (1) Ei
 (2) Jah
 (3) Sellest ei saadud teada

65. Kas Sa oled osalenud kambakakluses (nt kooli mänguväljakul, jalgpallistaadionil või tänaval)?

- (1) Ei → *Jätka küs. 66*
 (2) Jah → *Kui jah*

Palun vasta kõikidele küsimustele (65.1-65.5)

65.1 Kui vana Sa olid, kui Sa tegid seda esimest korda? _____ aastane

65.2 Kas Sa oled seda teinud viimase 12 kuu jooksul?
 (1) Ei
 (2) Jah, ___ korda

65.3 Mis laadi kaklusega oli viimasel korral tegemist?
 (1) Kakluses osalesid minu eakaaslased
 (2) Kakluses osalesid ka täiskasvanud

- 65.4** Kas Sinu viimasest kambakaklusest saadi teada? (1) Ei
 (2) Minu vanemad?
 (3) Politsei
 (4) Õpetaja
 (5) Keegi teine

- 65.5** Kas Sind karistati viimase korra eest? (1) Ei
 (2) Jah
 (3) Sellest ei saadud teada

66. Kas Sa oled kedagi peksnud või löönud noa või muu esemega nii, et ta vajab arstiabi?

(1) Ei → *Jätka küs. 67*

(2) Jah → *Kui jah*

Palun vasta kõikidele küsimustele (66.1-66.5)

66.1 Kui vana Sa olid, kui Sa tegid seda esimest korda? _____ aastane

66.2 Kas Sa oled seda teinud viimase 12 kuu jooksul? (1) Ei
 (2) Jah, ___ korda

66.3 Kas Sa tegid seda viimasel korral üksi või koos kaaslastega? (1) Üksi
 (2) Koos eakaaslastega
 (3) Koos täiskasvanutega

66.4 Kas Sinu viimasest niisugusest teost saadi teada? (1) Ei
 (2) Minu vanemad
 (3) Politsei
 (4) Õpetaja
 (5) Keegi teine

66.5 Kas Sind karistati viimase korra eest? (1) Ei
 (2) Jah
 (3) Sellest ei saadud teada

67. Kas Sa oled müünud narkootikume või olnud narkootikumide vahendaja?

(1) Ei → *Jätka küs. 68*

(2) Jah → *Kui jah*

Palun vasta kõikidele küsimustele (67.1-67.5)

67.1 Kui vana Sa olid, kui Sa tegid seda esimest korda? _____ aastane

67.2 Kas Sa oled seda teinud viimase 12 kuu jooksul? (1) Ei
 (2) Jah, ___ korda

67.3 Kas Sa tegid seda viimasel korral üksi või koos kaaslastega? (1) Üksi
 (2) Koos eakaaslastega
 (3) Koos täiskasvanutega

- 67.4** Kas Sinu viimasest narkootikumide müümisest saadi teada?
- (1) Ei
 (2) Minu vanemad
 (3) Politsei
 (4) Õpetaja
 (5) Keegi teine

- 67.5** Kas Sind karistati viimase korra eest?
- (1) Ei
 (2) Jah
 (3) Sellest ei saadud teada

OSA III VÄGIVALD JA VÄÄRKOHTLEMINE

68. Kas Sinu arvates on järgnevalt esitatud käitumisviiside puhul tegemist vägivallaga või mitte? Kui jah, hinda, mil määral on tegu füüsilise ja mil määral vaimse vägivallaga. (*Palun vasta kõikidele vastuse variantidele 68.1-68.14*)

	Füüsiline vägivald	Nii füüsiline kui vaimne vägivald	Vaimne vägivald	Ei ole üldse vägivald
	(1)	(2)	(3)	(4)
68.1 Peksmine	☐	☐	☐	☐
68.2 Togimine	☐	☐	☐	☐
68.3 Narrimine	☐	☐	☐	☐
68.4 Jalaga löömine	☐	☐	☐	☐
68.5 Juustest kiskumine	☐	☐	☐	☐
68.6 Asjade rikkumine	☐	☐	☐	☐
68.7 Naeruvääristamine	☐	☐	☐	☐
68.8 Ignoreerimine	☐	☐	☐	☐
68.9 Käperdamine	☐	☐	☐	☐
68.10 Mõnitamine	☐	☐	☐	☐
68.11 Poiste kaklus (omasuguste vahel)	☐	☐	☐	☐
68.12 Tüdrukute kaklus (omasuguste vahel)	☐	☐	☐	☐
68.13 Ähvardamine	☐	☐	☐	☐
68.14 Väljapressimine	☐	☐	☐	☐

69. Kas eelnevast loetelust on jäänud välja midagi noorte suhtlemisega seotut, mida Sa pead vägivallaks?

- (1) Ei
 (2) Jah
 (3) Kui jah, palun lisa, mis see on _____